

Bárka

XIV. évfolyam 2006/2. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Nagy Gáspár: Éjjel a megváltó hó; Félni magunktól *(versek)*
6 Banner Zoltán: Brassóban havazik; a tizenegyedik parancsolat;
kalotaszegi tánc *(versek)*
10 Szabó Tibor: Sötétedni nem tudó *(regényrészlet)*
16 Fecske Csaba: Halnap összefoglaló *(versciklus)*
18 Tatár Sándor: Inga *(vers)*
21 Méhes Károly: Kedves Mester...! *(elbeszélés)*
25 Bódis Kriszta: Szóra sem; Éppen veled *(versek)*
29 Nyírfalvi Károly: Magányos sétáló; Mintha mindig... *(versek)*
30 Lengyel Tamás: 77a ábra; 77b ábra; Emu asszony *(versek)*
33 Esterházy Péter: Utazás a tizenhatos mélyére *(részlet)*
- 36 Új versek
- Előszó – Elek Tibor
- 37 Balogh Gyula: Négy után már várt a tenger; Véremhulló fecskefű; Léda-temető;
Rendületlenül *(versek)*
42 Mrena Julianna: Különben jó az is; Monológ; Ha megöregszem;
Körömmel *(versek)*
45 Mogyorósi László: Menón újabb panaszából *(vers)*;
A Werther dossziék *(részletek)*
49 Orcsik Roland: Poszthumusz változás; Dupla ex-pozíció;
Velcome combjai; Garfield szereti a Popsíját
(és ez egyáltalán nem meglepő!); Altató *(versek)*
53 Haraszti Ágnes: Alvó; Egy apa kenyere; Hagy csak hátra;
Lazánaszál *(versek)*
57 Györffy Ákos: A vízvázlastón; Hideghegy; Ruysbroek-töredékek *(versek)*
60 Vida Gergely: Bárányok hallgatása; Őszikés; A hajnal;
40 éves jubileumára *(versek)*
64 Pollágh Péter: A nyelvtan képei; Tél szúr ki; Koporsó;
Úgy mondanád; Fájásból, áramból; Hatalom és forma *(versek)*
67 Lanczkor Gábor: Meghasadt, hosszú lángnyelvek; Ötödik
manifesztum; Déclaration des droits de l'homme;
P. S.; Mikor e testben *(versek)*

- 71 Farkas Wellmann Éva: Az itt az ottal; Szobák; A visszaút (*versek*)
 73 Kollár Árpád: Styepan Pehotnijnak; Végpoétika; Bushman variációk;
 Mítoszpótlék (*versek*)
 76 Szlukovényi Katalin: Bevezetés az irodalomelméletbe;
 Katarzis híján konklúzió (*versek*)

Műhely

- 79 Balogh Tamás: Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataihoz 2.
Kner Imre levelei Kosztolányi Dezsőnek
 89 Csibra István: Utak és tévutak
Simonyi Imre és a Világosság kapcsolatáról

 95 Virágné Horváth Erzsébet: A megértés esélyei (*olvasás és olvasat*)
 100 Sipos Lászlóné: Az olvasás: élmény
 108 Balázs Géza: A magyar nyelv az átalakuló médiumokban

 114 Mohay Orsolya: Amor humanitatis (*Schéner Mihály festményeiről*)
 118 Cs. Tóth János: A szépség csapongó rendje (*Schéner Mihályról*)
 120 Sági Krisztina: Czóbeltől Hertayig
Beszélgetés Kratochwill Mimi művészettörténésszel

Figyelő

- 123 Petrik Béla: „...töretlen gerincek kopogtatása...”
Nagy Gáspár: Közelebb az életemhez
 129 Füzi László: Az önéletírás színrelépése
Dobos István: Az én színrevitele
 132 Pieldner Judit: Irodalom, amely e betűvel kezdődik
Balázs Imre József: Mint egy úszó színház
 136 Kiss László: Között
Kollár Árpád: például a madzag
 139 Márfai Molnár László: Fogalomban történni
Pollágh Péter: Fogalom
 141 Papp Endre: Több mint játék
Mogyorósi László: Ugyanaz a szépség

E számunkat Schéner Mihály alkotásaival illusztráltuk, melyek egy része a Munkácsy Mihály Múzeum tulajdonát képezik, a többi Nagy Balogh János Kiállítóterem tárlatának anyagából válogattuk. A borító 2. oldalán *Mézeskalácsos* (évszám nélkül; olaj, gitt, zománcfesték, farostlemez; 30×44,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 97. 12. 1; jelzés nélkül), a borító 4. oldalán *Szegénylegények* (évszám nélkül; olaj, farostlemez; 33×39,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 77. 24; jelezve jobbra lent: Schéner). (Fotó: Latorcai János és Mohay Orsolya)

*Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.bmk.iif.hu/barka*

Nagy Gáspár

Éjjel a megváltó hó

Cs. S. betegágyánál

Mintha át akart volna még adni valamit
talán egy utolsó emléket a háborúból
amikor percenként
ott csapkodott feje körül a halál
de föl se fogta akkor
ámuló gyerek volt
a világháború torkolattüzeinél
már bombák és gránátok
de leginkább ritka metaforák
csillogó repeszdarabjait
gyűjtögető nagy szemű kamasz
aki majd egyszer hibátlanul összerakja
a szétesett világot...

ültem abban a nagyon ismerős
kórházi szobában az ágya mellett
ahonnan a Margit-híd fölött átnézve
a Parlament kupolája fúródik
az alacsony pesti égbe
ültem tehetetlenül
mert már az áramként csipkedő
politika sem érdekelte
szóra sem méltatta a gyáva szereplők
dühítő gyarlóságait

s hallgattam vergődését
más volt a hangja
az a megnyerő kellemes hang
most pincemélyről grádicsokon
jött fölfelé akadozva
s aztán zuhant is vissza
mint aki már csak magának beszél
nagyon befelé panaszkodik a világra
és a szenvedés példáit sorolta
a nagy tépelődőkét elkomorulókét
akiket most kezd megérteni...
szégyellte esettségét fájdalmait
nem akarta hogy gyöngének lássam
s talán azt is hogy most erről beszél

a szenvedés gyökerét kereste
amikor azt mondta: a diktatúrát
a tiltásokat el lehetett ép lélekkel viselni
de ezt az elmúlt tizenöt évet...
az árulások csalódások hegyláncai alatt
össze lehet roskadni...

talán a reményről motyogtam valamit
de már nagyon magam sem hittem benne

majd a tavasz... majd a nyár... biztattam
csak éppen a havat felejtettem el
az ő hatalmas havazásait
hóból gyúrt képeit
ahogy fehér izzással
versein átsuhognak...

és az éjjel megváltó hó esett
imaként szakadt
ez volt február...
elhozhatná már a gyógyulást...

(2006)

Félni magunktól

*„Az Isten azzal sújtott minket,
hogy hagyja, tenyésszék lelkeinkben a félelem.
Hogy elaltatta a magunk erejébe vetett hitet.”*
(Szilágyi István: Hollóidő)

Éjjel hajnalban lódobogás
ködzászlókkal megérkeznek
a vértől csatakos katonák

nem tudni honnan
melyik vesztett csatában
harcoltak éppen
s kinek az oldalán

nem kérnek enni sem
kulacsuk mélyéről
egy kortyot ha isznak

már álltukban elalusznak
s eldőlnek mint a zsák

különös katonatemető
ez a fejfátlan udvar

de nincs nyugtuk itt sem
álmuk zenitjén beszélnek
hánykolódnak szegények

évszázadokig mondják
mi volt az utolsó tánc...

s a halál kivel hált...
csupa csontváz a leltár

míg az üldözők ideérnek
de ők is csak inni kérnek

csatázhatnékjuk elszállt
félni magunktól kell már!

.....

Aztán nem történik semmi
a lovakat kicsapják legelni

az udvar fölött szél jár...
a csönd történelmi.

*Banner Zoltán***Brassóban havazik**

és fázik a történelem
találkám van Brassóval
elmulasztott találkozások városa

gőgötökkel találkozni elkéstem

kiszolgáltatok mindenkit
kivéve a magyarokat
akik otthont kínáltak
fajotok legsötétebb éjjelén

kapuk és elmaradt találkozások városa
ilyenek voltatok mindig?
kihűlt házaitek csak a tüzet
ismerték nem a gázt s a gőzt
s most már nem a csontok –
porladnak maguk a temetők
ne keress a városban arcokat
nézd a kapukat és kéményeket
kőben bádogban cserépben ott remeg
hogy elmulasztottatok engemet

havazik Brassóban
és a mellemen érzem a nyomást
a Fekete templom és a Tanácsház
súlyát ahogy bánatukkal
süllyednek a magma felé

egy új Teremtésben felölteni
a legjobbak álmát amelynek
körvonalait lassan betemeti a hó
és elmosódik a nulladik időben

elmaradt elmulasztott találkozásaim
soha be nem pótolhatók
„költőket nem fogadunk”
és nincs az óvárban egy kávéház
ahol megírhatom a levelet
elmulasztott barátaimnak

Leiternek, Máttis-Teutschnak,
Plugornak amíg itt raboskodott,
Apáthynak aki az estjeimről írt,
Albert Sándornak aki visszahozta
divatba a Brassói Lapokat,
sok szomjas lelkű ismeretlen
barátomnak akik estjeim után
kitapsoltak hétszer is csakhogy
együtt örüljünk az elkerülhetetlen
szomorúságnak: hogy együtt vagyunk
és mégis sorsunkba zártan

egy karácsonyt Brassóban!
beengedtetek volna koldusként?
gőgös száz urak vitézek
hölgyeim fejetekben bekattant
történelmi jogokkal s most
azt sem tudjátok hol fekszik
Honterus és a Biblia

úgy vonaglanak a háztetők
a hóesésben mint az átrajzolt
városképi kontúr amelybe
minden belejátszik beletörik
mint a fű az idegen ülepbe
és ki nem mosható többé mint
a patyolat amelyre vér cseppent

mint alvadt vérdarabok hullanak
Rád a szavak a hóesésben

kapuszárny nélküli boltíves kapualjak
azt hazudják Európának
hogy oly nyitott a város
mint amilyen zárt volt száz éve most

szeretnék azon a zárt kapun
bejutni még egyszer Hozzád Brassó
hogy eltékozolt találkozásaim
torán a szellem döngetésire
megjelenj kőcsipkés ablakodban
s kiszólj: Rád vártam

barátom nyolcszáz esztendeje
itt vannak kulcsaim
s feloldó jeleim énekedbe

a tizenegyedik parancsolat

Dsida Jenő *Tíz parancsolatára*

az igazi csend – a hallgatás
a szavakba szakadt omláson át
tárul eléd az a varázs
amelyet Isten érezhetett
a Teremtés éjszakáin
amikor megpihent

a pihenés – a láz
amellyel Isten nyomába jársz
és sohasem találhatsz önmagadra
ha azt hiszed:
csak a halál
után van feltámadás

a feltámadás – nem a halál
hanem az élet ajándéka
ahányszor megteremted önmagad
s a világot
mindig belepusztulsz
e gyönyörű feltámadásba

kalotaszegi tánc

egy árva kislány
percenként más színű ernyővel
lejt el az ablak előtt
és önfeledten dudorász

álarcosbálban táncra kérnek:
ebben a hűségmaskarában
mire vársz?

megtáncoltam én is a táncokat
világra nyíló színernyők alatt
egymásba szédülő vidékek
örökké bennem keringenek

Fehér pásztorok (1968; olaj, farostlemez; 34×49,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum;
leltári szám: 70. 62.1; jelezve jobbra lent: Schéner)

Szabó Tibor

Sötétedni nem tudó*

*Jézus mondta: Lehetetlen, hogy egy ember két lóra üljön, két tjat feszítsen ki,
és lehetetlen, hogy egy szolga két urat szolgáljon.
Az evangélium Tamás szerint; 47. töredék*

Svédország, 2004. június 24-25.

Enyhe szürkületbe fordult át a korábbi alig narancsos verőfény, miközben Stockholm felé hajtottak az E4-es sztrádán a skandináv éjszakában, és a tizenkilenc éves Anna mereven, szótlánul vezetett végig az úton, a horizontot nézve csak néha mozduló tekintettel, olyanná vált az arca egészen, mint a colt-párbajra készülő Henry Fondáé a Volt egyszer egy vadnyugat végén, összehúzott szemmel koncentrált, még a szája is remegett kicsit, ahogy egyenletes, százkilencvenes tempóval száguldottak az autópálya belső sávjában, lassítás nélkül, manőverek nélkül a csendes forgalomban, így keltek át a Közép-Svéd-Alföldön, megkerülve a nagy tavakat, és elkerülve minden várost is, aztán egyszer csak elvette a lábát a gáزرól Anna, *Na, most megállunk pihizni*, mondta, és sűrűn pislogott, mintha kómából ébredt volna, akkor másfél órája jöttek már ezzel az irdatlan sebességgel, fénykürtözve mindig a kívül haladóknak, hogy ki ne vágódjanak eléjük, *Félek melletted, Úgy vezetsz, mint egy eszelős*, szólt Ádám félrenézve, miközben ráfordultak a sztráda-pihenő lekötő útjára, két oldalt a padka tele volt valami gyapjas vadvirággal, derékig érő, lilás árnyalatú virágok egész erdeje lengedezett unottan az út mellett, a tetejükön kibomlott, lilás gyapot-pamacsal, *Nyugi, béke van!*, válaszolta Anna kedvesen, Ádámnak pedig egy rendelleneset ütött a szíve erre, a lélegzete is elakadt hirtelen, mint amikor az ember feje fölött váratlanul megszólal a csengő az előszobában, Jován Marcsi hangját hallotta az előbb, a kislány anyját, ugyanazt a mondatot pontosan ugyanazzal a hanglejtéssel, Marcsi mondta mindig ezt és így, mielőtt levette a bugyiját, csak egy pillanatig tartott a furcsa görcs, de utána még sóhajtván kellett vennie a levegőt valameddig, *Most mit nézel így?, Jó nő vagyok?*, kérdezte Anna értetlenül vigyorogva, és bekanyarodott a pihenő éttermének a parkolójába, *Hasonlítasz édesanyádra*, mondta Ádám csendesen, az autó motorja leállt, de a hűtőrendszer mély morgása nem szűnt meg a gyújtás elvétele után sem, biztos túlmelegedett, gondolta Ádám, és akkor vette észre, hogy a lány nem kezd készülődni, nem kapcsolta ki az övét sem, hanem őt nézi fürkésző szemekkel, a kormánykeréken támasztva meg a karjait, *Remélem, nem te vagy az apám!*, szólt csak félig megjátszott gyanakvással, amire Ádám legyintett mosolyogva-fejingatva, mert butaság volt ugyan a konkrét kérdés, ám alóla mégiscsak átütött az éles eszű következtetés, *Biztos?*, kérdezte Anna, és a

*Részlet a 47 című, készülő regényből.

férfi komolyan válaszolt neki, nyugtatva, buksit simogatva, éppen úgy, ahogyan egy apa nyugtathatja meg bizonytalankodó gyermekét, *Egész biztos.*

Hófehér lepedőbe csavarva, ázottan, mint egy kismadár, az olyan furcsa volt, a csöpögő haj és a vizes pillák, ahogy Anna kilépett a fürdőszoba gőzéből a huddingei kemping egyik faházában éjjel félkettő körül szemüveg nélkül, vaksin pislogva jobbra-balra, Ádám a recepciós hölgytől kapott kompmenetrend fölé hajolt éppen, az asztal mellett ült a szoba távolabbi sarkában, amikor az ajtóban megjelent Anna, keresztbe font karokkal tartva meg magát a sűrű szövésű, hófehér fürdőlepedőt, és bizonytalan tekintettel keresve az ágyhoz vezető utat a földre dobált táskák között – a szarkalábas ráncok, amiket a lepedő vetett, meg a vaksi támolygás a félhomályos hálóban, az olyan furcsa volt Ádámnak, mert látta már egyszer ugyanezt, és csak egyetlenegyszer látta addig a sötétedni nem tudó éjszakáig a hófehér szövetet és az ázottságot együtt, aztán Anna eltalált, persze az ágyhoz, a lepedőt leengedte magáról, *Na, hogy lesz?*, kérdezte érdeklődve, miközben a haját kezdte törölni, *Ötör megy az első,* mondta Ádám, *Vagyis négy körül el kell innen indulnunk,* és erre Anna abbahagyta rövid időre a törölközést, a falra akasztott órára pillantott, *Hát, az fasza!*, motyogta kelletlenül, majd folytatta, amit előtte is csinált, a fürdőszobából jázminos szappanszag áradt és nehéz, gőzös levegő, *Nagyon csúnyán beszélsz mostanában,* jegyezte meg Ádám csendesen, Anna pedig nem válaszolt erre semmit, csak a fejét ingatta kicsit, aztán némán, hosszan szárogatta magát, tudta Ádám, látta jól, hogy valami történt ezzel a törékeny alkatú lánykával az utóbbi időben, oka van, nyilván, a kurvás gesztusoknak és a trágárkodásnak, nem rendes dolog ez, nem jellemezte őt korábban, nagyon megváltozott Anna; néhány hónapja még halk szavú, komoly felnőtt volt, olyan, amilyennek mindig ismerte, magabiztos és kiegyensúlyozott felnőtt volt már tizenhat évesen is, lassú beszédű, ritkán vitatkozó, most meg mindenre fasz vagy picca, odavágva, csakazértis, eltűnt a finom viselkedés, ahogy levetkezte a választékos nyelvet is, miután Oslóba költözött, néhányszor tudtak csak találkozni azóta, a télen, persze, hosszabb időt otthon töltött Anna, az jó volt, aztán áprilisban ő jött ki hozzá, felmentek kirándulni a Geiranger fjordhoz pár napra, akkor vette észre először Ádám a változást, próbálta is megkérdezni, hogy mi ez, de a lány kitért a téma elől, ő meg nem erőltette tulajdonképpen, majd mondja, ha akarja, meg jól is állt neki ez az új stílus, jelmezszerűen ugyan, de feszesen, gusztusosan azért, csak a túlzó káromkodás zavarta Ádámot néha, aztán odament az ágyhoz a huddingei kemping egyik faházában, és segített kifésülni a lány derékig érő, temérdek haját még a beszárítás előtt, egész más arca lett Annának így ázottan, olyan kislányossá vált, mint akkor régen, *Milyen volt dogni anyámmal?*, kérdezte egyszer csak felpillantva, és a tiszta gyermeki érdeklődést látta rajta Ádám, azt a világra rányíló őszintét, megállt akkor kicsikét a fésűvel, a levegőbe nézett eltűnődve, hogy tényleg, milyen is, *Hát... fárasztó,* mondta végül, és közben azon gondolkodott, valóban a megfelelő szót találta-e meg, *De elég régen volt már,* tette hozzá, és azt azért nem mesélte el, mert nem tudta, miképpen lehetne elmesélni, hogy Marcsi olyan hálásan tudott nézni utána, hálás, elanyátlanodott őzike-szemekkel minden alkalommal, amit Ádám annyira szeretett – és Anna

soha nem nézett így rá, illetve egyszer talán, de nem ágyban, három évvel korábban történt, akkor már rég nem dolgozott együtt Marcsival gyógyszergyári fordításokon, és felszámolódott a viszonyuk is valahogy, elmaradtak egymás mellől mindig ritkábban és ritkábban találva lehetőséget, aztán pedig egyáltalán nem, a vonzalom is elmúlt egészen, és egy délután az alföldi kisváros képtárában nézelődött éppen Ádám, a város ismert festőjének képei között keresgélt illusztrációként használhatókat valami idegenforgalmi kötethez, mert a gyógyszergyáros biznissznek addigra leáldozott, a műfordítói pedig még nem indult be, szóval elvállalt mindenféle munkát, aminek köze volt az idegen nyelvekhez, a várost ábrázoló képeket keresett a galériában, olyanokat, amik reprodukcióban, piciben is jól mutatnak, amikor meglátta Annát a szomszédos teremben, a kövezeten ült felhúzott lábakkal és falnak vetett háttal, nagyon figyelve, elmerülve teljesen az ölében fekvő rajz terében, egy vastag fatáblára tűzött papírdarabon dolgozott ormótlan, féltényérnyi széndarabbal, az alkarjával radírozva néha, és fel-felpillantott időnként a szemközti falra, hezitált Ádám valamедdig, hogy odamenjen-e a lányhoz, mert nem tudta, mit mondhatna neki a köszönésen kívül, társalogni pedig nem szeretett, úgy igazán, önmagért valóan társalogni, nem is tudta jól csinálni, bénította, ha valójában nem volt mondanivalója, mégis beszélnie kellett, beszélni akkor is, ha nem akar és ha nincs mit, mert a hallgatás kínos, *ezt* nem szerette a társalgásban. Aztán egyszerre ott állt Anna mellett mindennek ellenére, és meg akarta szólítani, csak üdvözölni röviden, hogy majd utána vissza a munkához megint, illusztrációk, használható képek, ilyesmik, ám a lány megelőzte őt, ügyesen fordított a vastag fatáblán kicsit, hogy Ádám is jól láthassa a rajzot, és komoly arccal felnézett a mellette állóra, *Mit mondasz?*, kérdezte nyugodt, természetes hangon, olyan magától értetődően, mintha kollégák lennének, vagy szobatársak egy művésztelepen, kora nyári délután volt, a képtárban csak néhány látogató lézengett, meg a teremőrök nevetgéltek az egyik ablak mellett, Ádám pedig egy ígának feszülő bivalyt látott a papíron, vastag, de tiszta ívű vonalakból állót, eldörzsölt maszatok mögül előtörőt, hasonlított ahhoz, ami a szemközti falon függött, de ennél többet nem tudott megállapítani, mert nem értett a festészethez és a rajzokhoz, Bivaly volt az ott tényleg, felismerhető, ám csak ennyi jutott eszébe róla, más vagy több igazán nem, és Anna tekintetében valami érthetetlen, értelmezhetetlen higgadság ült, *Meggyőző,* válaszolta Ádám komolyan-elismerően, amire a lány érdeklődve félrebillentette kicsit a fejét, úgy nézett felfelé, ritkán és nagyokat pislogva, Istenem, milyen szép vagy, gondolta Ádám meghatottan, mert annak a higgadt, őszinte várakozásnak Anna arcán valahogy indokoltsága volt, öltöztette a lányt, felöltöztette őt varázslatba, kedvesen pislogó levelibékává lett tőle és lenge erdei tündévé egyben, vagy a kettő között az áttűnésben, *Tehát emlékszel rám,* mondta Ádám kissé zavartan, idéetlenül, akkor Anna tekintetében csodálkozás vegyült a higgadt várakozásba, de nem szólt semmit egy ideig, Ádám pedig menni készült, mert több mondanivalója már tényleg nem maradt, és bénította a hosszú hallgatás, kínosnak érezte, hát, engem vár a munka, szervusz Annácska, ezzel a mondattal szeretett volna elköszönni, végül is csak egy üdvözlés erejéig akarta megszólítani, *Felsegítesz?*, kérdezte Anna

csendesen, és ahogy a karját nyújtotta, az elernyed, hosszú ujjai a szomorúfűz lombjára hasonlítottak egy pillanatra, az elég furcsa volt, a bőrét viszont finomnak, kellemes tapintásúnak érezte Ádám, aztán néhányszor sétáltak még együtt a következő hetekben, és a tizenhat éves diáklány nyugodtsága, magabiztossága vonzotta őt, az idegenszerűségével vonzotta leginkább, miközben egyre kevésbé érezte kínosnak, ha éppen nem tudott mit mondani, *Isten hozott nálunk!*, szólt kedvesen mosolyogva Jován Marcsi alig egy hónappal később, és ölelésre nyitotta a karját az imaház kapujában, arcon csókolta Ádámot két oldalról, majd bevezette a zajos terembe, ahol csak a hátsó sorokban voltak már szabad helyek, de Marcsi azt mondta, hogy onnan is jól lehet látni később, amikor mindenki leült, Anna hívta őt az imaházba arra a szombatra, keresztlő istentiszteletre készült a gyülekezet, és nagyon feszélyezte Ádámot a folytonos mozgásban lévő emberek hangoskodó tömege, rengetegen zsúfolódtak össze a kis teremben addigra, ráadásul mindannyian izgatottan szaladgáltak még, úgy látszott, céltalanul, az arcukon azzal az egyforma, túlhúzott vidámsággal, széles mosolyokat és rövid, lendületes mondatokat váltottak az egymás közelébe kerülők, miközben időnként harsányan felnevettek valakik, nem tudni, milyen okból, Ádám pedig keresztbe tette a lábát a hátsó sorban, és próbált senkinek sem az útjában lenni, már amennyire ez egyáltalán lehetséges volt, aztán egyszerre csend lett a teremben, biztosan valami jelet használnak, gondolta Ádám, mert nagyon hirtelen hallgatott el az addig fékezhetetlenül nyüzsgő-zajongó gyülekezet, varázsütésre mindenki a helyére került, és a beállt üres csendben egész finom, csoszogás-szerű hangokat lehetett hallani kis idő múlva, a gyülekezet egy emberként fordította hátra a fejét, az imaterem főbejárata felé, a csoszogás lassan erősödött, és a hívek arcán az egyforma vidámságot akkor elfogódottság váltotta fel, az a személyes, a lélekből jövő, amitől egyszerre sokfélék lettek, s valahogy őszintébbé, emberibbé vált a tömeg összességében is ettől a sokszínűségtől, így azért szebbek vagytok ám, erre gondolt Ádám, amikor fiatalok jöttek be a főbejáraton egymás után, kicsi sort alkotva, kilencen jelentek meg néma csendben lépkedve, előre vetett tekintettel, Anna is közöttük, és ők nem utcai viseletben voltak aznap, hanem hófehér szövetből készült jeltelen zsákruhába meg fehér zokniba öltöztetve, azt gyönyörűnek látta Ádám, ahogy az a kilenc pár zoknis láb csoszogott végig a termen egészen a szószék előtt üresen hagyott székekig, ott a fiatalok leültek, azután Anna édesapja, a gyülekezet lelkésze széttárta a kezét a szószéken, így hívta közös imára az Isten házába térteket, és hosszú szertartás kezdődött azzal az imával, sodró prédikációk és lelkes-botladozó bizonyosságtételek követték egymást előre meghatározott rendben, amitől megváltozott a belső tér karaktere egy idő után, a lélekből jövő sokféleség elhomályosult újra, és életre kelt, lüktetni kezdett a csak a közösben létező egyetlenegy, az *én vagyok az út és az élet* valósága, ahogy jöttek egymás után a prédikátorok tanulságos történetekben meg személyes élményekben elkalandozva, de a kitüntetett igeszakaszhoz térve vissza mégis végül, az elhívást és az elpecsételést ünnepelte minden szó akkor délután a vastag falú imaterem hűvösében, aztán egyszer csak a szószék melletti nagy medence derékig érő vizében állt Anna édesapja, a fekete öltönye már teljesen

átítatva, majd a lányát szólította a medencébe erős, érces hangon, Ádám pedig önkéntelenül állt fel a helyéről, húzta őt a kép, amit látott, az érthetetlen változás, ahogy fokozatosan, a lépések ritmusára bomlik ki a medence felé vonuló Anna mozdulatainak mindent átütő indokoltsága, aztán a lelkész apa a medencében a lány feje fölé emelte jobb kezét, amiről a szenteltvíz a temérdek hajra csöpögött, *A te hitvallásod után most keresztellek téged az Atyának, a Fiúnak és a Szentlélek Istennek nevében*, mondta, és Anna hátrazuhan ekkor, mint aki elájult, a víz egy másodpercre összezsapott fölötte, elborította a testét egészen, aztán az édesapja egy gyakorlott mozdulattal kiemelte őt, *Ámen!*, szólt felszabadultan, miközben Anna csomókba tapadt pilláiról vékonyka sugárban csordogált a víz vissza a medencébe, amiben az a mindent elborító-lemosó hullámmegmozgás még nem csillapodott el teljesen, a lány mozdulatlanlansága meg az összes cseppjében mozgó folyékony áramlás rajta és körötte, az olyan szép volt, de csak néhány pillanatig láthatta a gyülekezet az így keresztelt Annát, mert azután egy hófehér lepedőt feszítettek ki elé, azzal takarták őt a teremben ülők tekintete elől, amíg a kád lépcsőin felsétált, majd ügyesen körbecsavarták a paravánként használt szövettel, ő pedig keresztbe font karokkal tartotta meg magán a jeltelen hófehér lepedőt, úgy indult el a főbejárat felé hittestvérei között, kimerülten és ázottan, mint egy kismadár, szenteltvízből való nyomokat hagyva maga után amerre elhaladt, azután a kádba szólították a következő fiataalt, Ádám pedig érezte, hogy könnyek peregnek az arcán a boldogságtól, nyári szombat délután volt, hűvöse imateremnek és melege az új életnek az alföldi kisváros egy félreeső utcájában, rövid szünetet tartottak a szertartásban a kereszteléseket követően, a gyülekezet pedig újra zajongó nyugtalanságba meg túlhúzott, fals mosolyba öltözött azonnal, maszatossá, erőlködőnek érezte Ádám a helyiségben fellángoló keresztyén lelkesültséget, ezért kimenekült gyorsan a teremből, inni vagy kezet mosni, bármi jó, csak ez a lassúságot gyilkoló lihegés ne legyen a közelében, lépcsők és folyosók nyíltak az előcsarnokból különböző irányokba ismeretlen rend szerint, visszhangzott már a csarnok is az örömtől, ismét nevetni kezdtek valakik tudhatatlan okból vagy ok nélkül, Ádám pedig elindult a leghosszabbnak látszó folyosón az épület vége felé, miközben egy vadidegen férfi még barátságosan megpaskolta a vállát mellette elhaladva, mondott is valamit, ám Ádám azt nem értette szerencsére, elege lett a ragacsos boldogságból, el innen, de rögtön, gondolta, sietősre is fogta, amennyire lehetett, kisebb szobákon meg jól felszerelt oktatótermeken ment keresztül határozott léptekkel, miután a folyosó végén eltűnt a lelkesültek szeme elől, mintha tudná, merre tart, elhagyott öltözőket és lakkszagú könyvtárszobát látott, szédülve kicsit, néha egy-egy ember mozgására figyelt fel távolabbi helyiségekben, ismeretlenek csináltak ott ki tudja, mit, olyankor fordult más irányba, miközben egyre távolabbról hallotta csak a tömeg erőszakos zsidongását, nagy volt az imaház, idegenül tiszta terekkel és kiszámolt ízlésséggel, aztán nem sietett már egy idő után, botorkált csupán, relaxálva sötétített szobákból fémbútoros irodákba ablaktalan közlekedőkön keresztül, nem nagyon tudta követni, hogy hol is jár pontosan, amikor az egyik nyitott ajtó mögött meglátta Annát, majdnem háttal állt a lány, még mindig körbecsavarva az átázott lepedővel, és egy doboz-

kában keresgélt valamit türelmesen, lehajtott fejjel koncentrálni, a hosszú ujjai lassan kavargatták a dobozban fémesen összekoccanó tárgyakat, amikről sosem derült ki, hogy mik is valójában, és egy halk, nyikorgó hangot adott a padló, ahogy Ádám megtorpant az ajtó előtt, Anna felnézett akkor, de nem látszott rajta ijedelem vagy meglepettség, érdeklődve, várakozva figyelte Ádámot, Jánossy Károly, ez volt a falra írva az ajtó mellett, nyilván az édesapja irodája, gondolta Ádám, aztán belépett a helyiségbe, Anna pedig óvatosan az asztalra helyezte a dobozkát, majd leengedte magáról a jeltelen, hófehér lepedőt, és egy mozdulattal megszabadult a testére tapadt zsákruhától is, *Törölj meg, légy szíves!*, mondta nyugodtan, és Ádám akkor látta először ruhátlanul a lányt, akinek a szemében az elanyátlanodott őzikék tiszta hálája jelent meg, miközben ő szárazra törölte a kemény melleit, így kezdődött, a szenteltvíz felszárításával, és attól fogva Ádám olyan természetes módon foglalkozott Anna életével, mintha a sajátja lenne, vagy majdnem úgy, *Nincs már értelme aludni*, szólt a lány mosolyogós hangon a huddingei kemping egyik faházában azon a sötétség nélküli éjszakán, miközben Ádám a temérdek hajából fésülte ki a kócokat beszárítás előtt, az ágy közelében álltak éppen, jázminos szappanszag töltötte be az egész szobát, és Anna szembe fordult vele, kedves, gyerekes arca volt így ázóttan, aztán Ádám a Donald kacsás törölközővel felitatta a maradék nedvességet a bőréről.

Fecske Csaba

Halnap összefoglaló

Rózsa

kicsike valóság szinte álom
hol volt hol nem én sem találok
nem volt füstje és nincs hamuja se
amit a hold súg róla szép mese

Tó

föl se nyílik máris beheged
a vízen a sirályszárny ütötte seb
füllel nem is hallható
amint fölszisszen a tó

Ősz

olyan nagy zörejjel
esett a földre a gesztenyelevél
hogy ijedtében hirtelen ősz lett

fázik az ingem

Szilvaősz

dongó döngicsél
a dombon
kunyhóban ül a csősz
pincében üres hordó kong

kongó hordók
szikkadó dongák
ődöngő méhek dongók
föllibben a nyár
elszáll

belevész a végtelenbe
kéken gyűrűző szemembe

Halnap

hol hold hol nap
holnap halnap
aranypikkelye lesz
minden halnak
boldogan élnek míg
meg nem halnak
víz mélye őrzi a titkot
lesznek mert voltak
bennük ér össze
tegnap és holnap

Gyalupad (1960-as évek; olaj, farostlemez; 40×51 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 70. 58. 1; jelezve jobbra lent: Schéner)

Tatár Sándor

Inga

(foucault-lag, eötvözet)

Naplemente a szavannán. Ahogy a
sárgás, száraz fű hajladozik a rótes fényben.
Az ernyőakáciák alatt legelésző zebrák
csíkjai a ritkuló fényben lassan
enyhén sávós szürkévé folynak össze.
Távolabb kisebb gnú-csapat, a borjak már
lassan anyányiak. Három hiéna kocog komótosan
a kép jobb széle felé; nem tudni, jóllakottak-e,
vagy úgy ítélik, nincsenek elegenden ahhoz, hogy
vadásszanak.

A fürkésző szem kissé csalódott,
hogy nem lát éppen sehol egy zsiráfot, s hogy ugyanakkor
mégsem mozog sehol

nagyragadozót-sejtetőn a fű.

Mégis, ha csupán megszokásból is,
a távcsőért nyúl a kéz (az imént tette le
a whiskyspoharat), hiszen sokáig szemlélődni
úgysem lehet már - nem is annyira az
alkonyi szél hűvöse űz be a teraszról
a fehér, tágas házba, mint a napszállatkor ádáz támadásra
ideseregő moszkító.

● Meglehet, ez lenne (lett volna)

nekem való, s a napcserezette-arcú szőke selyma,
aki ezt (helyettem!) teszi, az én nyugszékemet
bitorolja; rám vártak volna azok a képek, a
gnúk, sakálok, a nyűvágó orrszaru-háton,
a marabuk, az egzotikus lepkék,
amelyeket elorzott előlem kamerájával, és dehogy az ő,
az *én* derekamhoz lettek oly simára
esztergálva a bennszülött lány combjai!...

– – Vagy valamely jóféle papramorgóval
fölfegyverkezve hányni fittyet

a skandináv télnek. A forró teásbögrére
kulcsolódó kézzel bámulni ki a jólfűtött
faházból a koraesti szürkületbe: nézni

a tó jegét s a tó felé lejtő lankán

a Télapó szánját – úgy tetszik – bármikor kiköphető,

hóbelepte fenyvest, majd ha a fény
 megfogyatkozása végképp lecsavarja
 az ablakon túli látványt, az állólámpa
 barátságos-sárga fénykúpjába ülni,
 az öblös fotelbe, s lábamon kockás pléddel
 gourmand-ként majszolni (egy-egy korty
 grog közbe!) a világokat ránk-hagyó
 klasszikusokat.

● Mi sem valószínűbb, mint hogy
 az az ablaküveg az én tekintetemet
 várta, hogy varjat, hófajdot, rénszarvast,
 hószakállas fenyőt a legtündöklőbb valójában
 megmutasson;

az a házfalakból még mindig érezhető
 finom gyantaszag az én orromban akart
 a grog bolyhos gyapjúhoz hasonlatosképpen
 beburkoló párájával elkeveredni,
 aki,

– akár a szavannán sem – ott
 szintúgy nem vagyok.

– – Ha ugyan nem pezsgővel
 öblíteni le a tintahalat, homárt,
 egy ellazult, ellenőrzésünk alól kicsusszant
 pillanatban azt sem tudván, most épp a
 fogadáson vagyunk, a vernisszázsón vagy a
 dél-afrikai követ partiján

– iparmágnások, sajtócézárok, műkereskedők
 no meg szilikongyanús dekoltázsok között.

● Nos, ez is kimaradt – most már
 végérvényesen. A 08*****BA számú
 plasztik-személyiigazolvány tulajdonosa
 törökbálinti lakos (polgár...); itt él, ahol
 az ablak előtti kert ősszel oly csócsált-csapzott
 bír lenni, amilyen ígérettel terhes
 muslincatámasztó tavasszal, amikor
 a föld csikófogai átütik a levelek testét
 a félig-elrothadt tavalyi avarban –
 itt, ahol a monitor fölött kibámulva az ablakon
 a bálinti dombok vonalát (beléjük tűzve a
 kilátónak álcázott GSM átjátszótorony)
 látja az alkonyi fénytől kirajzoltatni -
 innen jár dolgozni (egészen nélkülözvén

a romantika, szintúgy a bohém aura
bármiféle stichjét) nap mint nap Budapestre.

Igen, ürge; ürge a köbön –
a hivatalos árfolyam szerint lovászfíú,
akinek, amiért oly gondosan csutakolja le
minden alkalommal Pegazust, megengedik olykor,
hogy megjárassa a nemes állatot,
ám megnézhetné magát, ha az előírt
időn túl vinné vissza, csatakosra futtatná
vagy bármi más módon túllépné
kegyesen engedélyezett hatáskörét.
Szóval nem egy tényező, nem te-
kintély és nem fémjelez semmit,
mégis és mindenesetre: saját sorsában (már)
nem csupán statiszta,
sőt,
más vélekedés szerint
álruhás kegyence mégis
holmi ledér (– egyesek szerint éppen hogy
válogatós) nemtőnek
– bejáró művész.

Méhes Károly

Kedves Mester...!

December 21.

Mackó sajt 3 db, 1 szál pulykakolbász, 2 sör, 3 db zsömle, papír zsebkendő, hypó = 834 forint. Ennyit ért ma az életem összecszerűen. Meg lebontva a gáz, víz, villany egy napra. De az mindegy. Jó, hogy a levegőt nem számolják fel.

Köd és viszonylagos meleg. Olvastam az újságban, hogy Knapp Róbert megbocsátott szülővárosának és több mint két évtized után hazalátogat. Pontosan három hét múlva. Ez tönkre is tette a délutáni szunyókálást, folyton csak rá gondoltam. Zakatolva dolgozott a meszes agyam. Egyre nehezebb elviselni a múlt felkotrását. Ez a rohadék Knapp. Azt hiszi, most akkor győzött. Röhej. Rajtam nem fog ki, sose volt rá képes.

December 24.

Egy kg kenyér, ecetes hal, 3 sör, zöldborsókonzerv, vécepapír, 1 db gyertya = 1207 forint. Ünnepe van vagy mi.

Rottmeierné csak átjött öt órákor egy lábos halászlével. Ennyire szeretné, ha torkomon akadna a szálla?, viccelődtem, de az az asszony nem érti a viccet. Azt mondja, Lehet majd eleget egyedül a sírban, Kázmér. Sose adtam rá engedélyt, hogy egyszerűen lekázmérozzon. Kidobtam. Mit képzelsz? Mért akarja elhíttetni magáról, hogy ilyen rossz ember?, búgta könnyes hangon. Szép kis karácsony.

Knapp könyvét megvettem = 2490 forint. A kis drágalátos. Régen bezzeg... Kimentek hozzá a fiúk, elhoztak minden kéziratot. Aztán rinyálhatott nekem, hogy nincs belőle több példány. Meg hogy felforgatták a lakását. Megmondtam neki, maga a felforgató, mit várna cserébe?

Le kell menjek a pincébe. Ott vannak a régi dolgok, a fontosabbja, ami megmenekült.

Január 1.

Fél kg kenyér, 2 pár virsli, uborka, 2 sör, 4 db ceruzaelem, 100 db géppapír = 1870 forint. Ennyibe került, hogy túléljem ezt az évet is. Új esztendő – röhögnöm kell. Mi az új benne. Mindig holnap, újabb holnap, megint holnap. Aztán máris tegnap az összes. Úgyis a tegnapok győznek.

Knapp azt írja a 24. oldalon: „Abban a pillanatban, amikor először hiszed el, hogy szabad vagy és már senki se árthat, akkor lépsz be saját magad építette börtönödbe.” A kis agyas. Azért csak tanult valamit. Tizenegy nap múlva jön, hogy mindenki a lába elé vesse magát. Eddig csak halogattam, holnap lesz a napja, hogy lemegyek a pincébe a cuccokért.

Megy a nagy durroztatás odakint. A mi időnkben bezzeg... Mindegy, hülye-

ség. Annak az egynek örülhetek, hogy Rottmeierné nem akart velem pezsgővel koccintani.

Január 2.

Tizenöt deka parizer, 3 db zsömle, 1 sör, 1 írógépszalag = 745 forint.

Szinte az egész napot a pincében töltöttem. A múlt sötét és poros, de létezik. Kézrel fogható, elolvasható. Ha volt valaki, aki tett érte, hogy így legyen.

Ez a Knapp, megjegyzem, egy nímand kis mitugrász volt. Azt hitte, van benne tartás, mert nem érdekelte, hogy kirúgattuk az egyetemről, meg az se, hogy az apját miatta lefokozták és kényszernyugdíjazták. Mert ugyebár, mindenki hazudik, és az csúnya dolog, bezzeg ő, a felkent, tudja, mi a lófasz az igazság... No nézd csak, még képes vagyok elragadtatni magam, annyi év után. Ez is valami, nem hültem ki teljesen. Van itt néhány akta '84-ből meg '85-ből, majd átnyálazgatom. Mit is ír a kisaranyom abban a fene híres regényében, amikor azt ecsetelgeti, ahogy „kihallgató tiszt” vallatja? „Maga inkább hisz a saját szemének, mint nekem?” Nagyon frappáns. Csakhogy én ilyet sose mondtam.

Sarkvidéki hideg jött be. És megint zenél a radiátor, az adótorony sugárzása újabban átmegy a csövekbe. Rottmeierné is hallja. Legalább van valami közös élményünk... Beleborzongok.

Január 5.

Hat nap. Még jó, hogy nem várom Knapp elvtárs hazatértét. Amit a fene híres regényében írt, folyékony hazugság. No persze, író, az ilyeneken semmit se lehet számon kérni. Holott dehogy is nem! Megvan a vallomása '84 májusából. Micsoda szép munka volt. Eleinte a fiatalúrnak állt feljebb, jött nekem a jogaival, meg hogy szabad országban él, kiabált, hogy tessék, definiáljam – micsoda szavak, kérem! –, mit is értsen az alatt, hogy „rendszerellenes”. Hát definiálva lett neki, ha erre vágyott. Ó, mennyire könyörgött azért a nyamvadt kis kéziratért, szó szerint itt áll, Gecsmánné nagyon szépen és gyorsan tudott gépelni: „Uram, ha istent ismer, nem tesz kárt ezekben a papírokban, hisz ez az első olyan tettem, amiért azt mondom, hogy érdemes volt erre a világra születnem”. Könnyekre ne fakadjak. De lám, úgy látszik, ismerem istent, mert itt őrzöm a papirosait, megvan minden az utolsó oldalig.

Rettentő hideg, ólomszürke ég. Igen, ilyen a tél. Akkor a legszebb, amikor a legcudarabb. Ha nem enged.

Majd elfelejtettem a Mester miatt: 1 csomag spagetti, 30 dkg darált hús, 2 db zsömle, 1 sör, 1 neszkávé, 1 doboz vitamintabletta = 2232 Ft.

Január 6.

Ma csupa maradékot ettem, ki se tettem a lábamat. Most az ugrik az eszembe: én is csak maradék vagyok.

Próbálom összevetni Knapp egykori vallomásait azzal, amit a könyvében ír. Mennyire torzít, mennyire színez. Hányingerem van tőle. A regény főszereplője, Róbert K. (minő véletlen e név is!) üldöztetést szenved, tiporják szegénykémet legemibb jogaiban, a gondolataiban ugyanúgy turkálni akarnak, mint a táskájában vagy az íróasztalfiókjában. Ő azonban nem enged. Meginog, már-már megtörik, de mégis felkel a padlóról. Az a getvás béemes meg olyan ám, hogy ennyi acélos lélek láttán elkezd tisztelni benne az embert. A nemes ellenfelet. „Bácsalmási úr, maga jó ember... Hiszen látom én. Vétettem én ön ellen? Magának jóságos a szeme. Nézze, ilyen egy habókos, mint én... Mindenféle butaság az eszembe jut, és azt leírom. Ez olyan égbekiáltó? Ugyan ki olvasná el... Kit érdekelek én...?” Itt áll, belekalapálva a papírba, a Robotron akkorákat ütött, mint egy légkalapács.

Este több mint egy órán át áramszünet volt. Langyos vízben kellett zuhanyozni.

Január 8.

Még 3 nap. Lementem a csarnokba és ott ettem véres- és májashurkát. Éreztem is a hasamat egész nap, még most is. Vettem továbbá: 2 sör, gyufa, túró, 50 m zsinor = 696 forint.

Eldongolkoztam: akkor kezdtem el irogatni ezt a naplót, amikor odahagytam a céget. 1989. augusztus 31-e, micsoda egy verőfényes, érett nap volt, és én tudtam, hogy életem most örökre elsötétül. Fél év múlva vettem elő az első füzetet, pontosan ugyanolyan, amilyenbe a kihallgatások során jegyzetelgettem, csak magamnak, míg Gecsmánné verte azt az átkozott Robotront, hogy az ember feje majd' széthasadt belé. Ami a jelzett dátum előtt történt, már amit sikerült megmenekíteni belőle, a pincében pihen. Lehet mondani, nem lustálkodtam. Soha.

Knapp – na, ma nem írok erről Knappról semmit inkább. Mondhatnám, dögöljön meg Knapp. De mért mondanék ilyet? Nem nyírtuk ki annak idején se. Sőt, hagytuk, hogy lelélceljen. Pontosán emlékszem a pofájára, ahogy rám nézett, amikor a kék útlevelet odahelyeztem eléje, az asztalra. Mehetett, isten hírvél. Lám, mindent nekem köszönhet.

Január 9.

Alig aludtam éjjel. Rossz a gyomrom, szaladgálok a vécére. Tán a hurka tette, rosseb beléje. Teát ittam egész nap. Az egész ország lefagyott, ónos eső esett. Próbáltam olvasni Knappból, de csak felidegesített. Hogy képes egy ember ilyen töményen hazudni, elhinni saját magáról, hogy a sima szavakba csomagolt vak gyűlölködés majd nemesíti a lelket? Okádik, majd arccal bukik előre saját végermékébe. Külön feltápázkodtam az ágyból, hogy magamhoz vegyem a Hitelt a jó öreg Széchenyitől, benne sose csalódtam még. „Minden csak a felsőbbbségnek enged, legyen az erkölcsi, legyen fizikai.” Az ember tudja, amit tud.

Január 10.

Hát holnap.

De mindegy. Hánytam, négyszer. Ráz a hideg. Nem tudom, mi van velem. Olyan gyöngé vagyok, mint még tán soha. Szégyen ide vagy oda, telefonon át kellett szóljak Rottmeiernénak, hogy legyen segítségemre. Nagy keservesen becsomagoltam, madzaggal duplán átkötöttem Knapp regényét, vagy mijét, amit '84-ben elkoboztunk tőle, mint izgatási tényállás bizonyítékát. 228 számozott, gépelt oldalt, egy sereg javítással. El akartam vinni, oda, ha már ide eszi a fene. De nem lesz erőm. Odaadtam Rottmeiernénak, Knapp Róbert?, lesett rám, Az valami író, ugye? Az, az, hagytam rá, Adj nekik a csomagot, és mondja meg nekik, hogy egy régi ismerőse... tisztelteti. Nem olvastam tőle egy sort se, vontam meg a vállát Rottmeierné, de én biztosítottam, hogy nem vesztett semmit. Az ajtóból még visszanézett, Ugye-ugye, hogy szüksége van valakire, Kázmér. Még csak nem is leírtam.

Este újból ájtott, főzött egy új teát a saját keverésű füveiből. Negyed óra múlva azt is kihánytam. Úgy éreztem, mintha meg akartak volna mérgezni.

Eközben füttyöl odakint a jeges szél, a rádió szerint mínusz 18 lesz éjjel.

Január 11.

Rottmeierné elesett útközben, eltörte a combcsontját, azonnal a kórházba vitték operálni. Hozzám Virágh csöngetett be, mert tegnap hallotta, milyen kutyául vagyok. És a csomag?, kérdeztem szinte hörögve. Miféle csomag?, értetlenkedett ez szenteskedő, vízben úszó szemű Virágh. Ami Rottmeiernénál volt, azzal mi a faszom lett? Úgy kellett megkapaszkodjak az ajtóba, össze ne essek. A Virágh persze felkapta a vizet, hogy vele én így ne beszéljek, rég vége van annak a világnak, amikor én még kiabálhattam a magafajta egyszerű emberekkel... Nem volt ott semmiféle csomag, Rottmeierné nem járkál csomagokkal az utcán.

Fekszem a kislámpa fényénél, halkán megy a rádió, hátha a hírekben mondják, hogy Knapp Róbert itt járt és így meg úgy. De nincs egy szó se róla. Igaz, el is nyomott az álom. Felrezenve bársonyos, komolyra hangszerelt férfihangot hallottam, „...Amikor, Prach Jakab, a szolgál a szobába lépett, rettentő kép fogadta: Széchenyi gróf felöltözve a karszékében ült, bal keze a combján nyugodott, a jobbjaiban pisztolya. Félrebillent fejének bal oldala teljesen össze volt ronccsolódva, a koponyája hátsó fala hiányzott, és agyveleje szétfreccsenve a falon, illetve a szőnyegen hevert”.

Odakintről szirénázás hallatszik be. Fogalmam sincs, mennyi idő lehet. Az

Bódis Kriszta

Szóra sem

lámpasárga fény
bérelt szobában
tó közeli őszeleji fény
váll-lap vállrojt telik belőle

nem akarok gondolni a ruhája alá
savanyú bőr feszül
a csontjaira
a teste vegyszer-
mámorba merül
még végleg
le nem omlik róla a hús
csontig fő hogy élvezhesse
vagy tényleg
kiugrik az ablakon egyszer

a hírekből ismertem a nőjét
az üzletekkel kocsikkal
egy bárral és egy gyorsbüfével
valamint hetven további áldozattal
felrobbantott maffiózó szeretőjét
Most én előttem ült talpig feketében
hogy megkívánjam elképzeltem
hajlong a nő butikjában
térdepel koptatókat igazítva
illatos zseléktől csillog a haja
sliccek érintik homlokát
igen uram holnap uram
ha megengedi uram
köszönöm uram
szóra sem érdemes fiam

zaklatottan jártam arra többször is
de a butik helyén óraszalonn nyílt a kő
talán még ugyanaz a pepita kő
gondoltam elhívom valahová
de rá se néztem
be akartam csapni magam
megmarkolni a farkát

érezni a nadrágon keresztül
nézni a szemébe sóváran
némán elrohanni várni
hogymint újra hogy mikor

Szezonár alatt bérelt szobát
engedelmesen ült a puffon mosolygott
Semmi az a tíz év
higgyem el
közben az egy grammra gondolt
meg a sodort papírra
én meg
hogymint jelent
az a tíz
neki a hiány
nekem a meglét

Elképesztő
nézett és mondogatta
elképesztő elképesztő
A térdemig húztam
a kölcsönkapott fekete zokniját
a térdemet az államhoz
a hálóingem lecsúszott a vállamról
Elképesztő
Meddig maradjak így?
Örökre

A meztelen lábfeje úgy nyúlt
világított elő a feketéből
mint egy sokdarabból álló csont-építő
játék ugró-sajka-lencsecsonk
szalagos lábboltozat Achilles-ín
szárkapocsizmok

Retinaculum tendo digitorum
Ez volt az a távolság ahogy még kívántam
és néztem mint egy fát addig
amíg minden más fától nem különbözik
most már mindegy hogy megtörtént-e
vagy sem
valósággá válik inkább valósággá

ahogy eltartom most is magamtól
bár mindig így tettem volna
mindenkivel

egészen este lett
a diófa utolsó levele is lehullott
a diófák elsőnek vetik le
lombjukat ősszel
de tavasszal úgy állnak
hibernáltak hogy megunom
és egy elmulasztott pillanatban
az ághegyekre
levélszár kezek nőnek

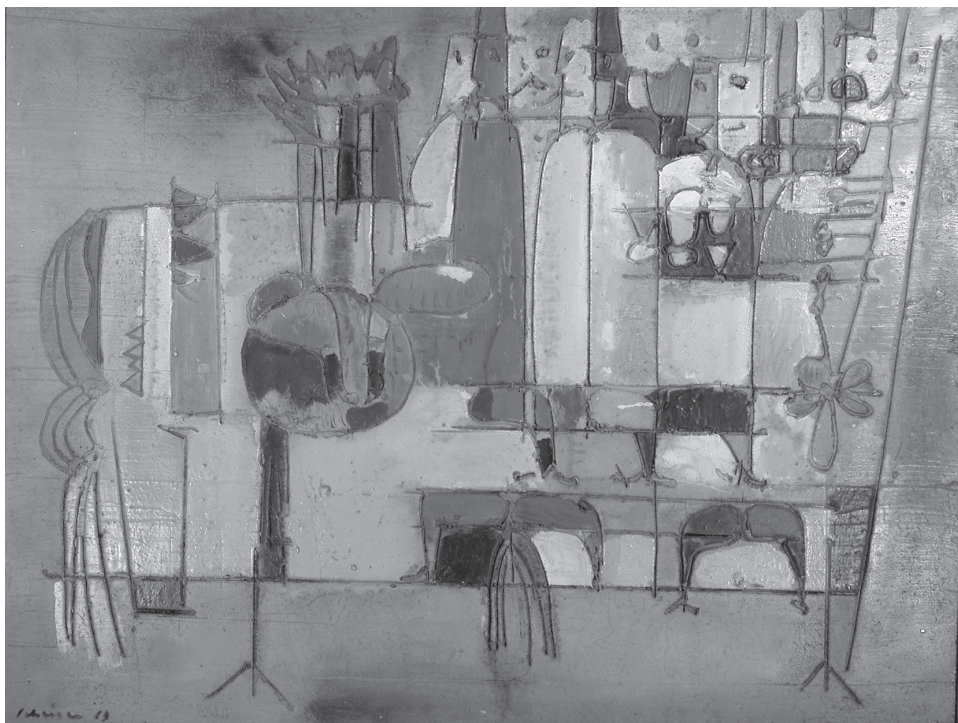
Még meddig üljek?
Phalanx metacarpus os hamatum lunatum
Igen a hold
Kifényesedik az éjjelűveg
Nézlek nézlek nézlek

Néztem
Sejtelmem sem volt miért
míg minden mástól nem különbözött
mindentől különbözött
a szerelemtől
a valóságtól
akár megtörtént akár nem
csupán ennek a vákum
expozíciós időnek köszönhető
átmeneti függetlenségem

Éppen veled

Almahéjszagú székek, körben félhomály, a kupolában próba,
porondon por az örvény, a dzsungel tartókötelekből,
lecsukott szemhéj, vattacukor, foszlik pálcikáról a pólya.

Csípőtvöisek hintarúdján magasabbra ha felvon, verdes, mint léghálók szövő
madara, áramlásban függő tollkorall-telepről lehámlik, s a kockánként fényké-
pezett zuhanáson áthegeđül az öröm, sűrűsödik, tágul, borda közé csap, ömlik,
dőndül, kiszakít, behorpaszt, és szíved akkora, ilyen ámulatok beleférnek, éppen
ökölnyi, nem enged, dobol a robbanó vér zsivajában, mint az almahéjszagú székek
rúcskein a rőt rivaldafény.

Kakashuszárok (1969; olaj, farostlemez; 41,5×54,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 70. 61.
1; jelezve balra lent: Schéner 69)

Nyírfalvi Károly

Magányos sétáló

– ÁTIRAT –
Kun Árpádnak

falusi udvaron vizelni, meg-
célozni a holdat, a farakás
fölé ér; üres fejjel vakarózni
a délutáni alvás után, lila
hajú nőt követni a megállótól
egy terepjáróig, ott már várja a
pasija; el is menni mellettük, így
sétálni át tavaszról ősze egy
mellékutcán, hol a cserepes virág
pont eléd zuhan ki a másodikról;
megérkezni a télbe; mindenütt
otthon lenni, hol reggel megihatsz
egy bögre forró tejeskávét, be-
fűteni délelőtt, éjjel bele-
aludni egy ezeroldalas emlék-
iratba; – ez mind de jó, de jó
jó, de jó, világvégi könyvtárban
pacák és tönkreírt lúdtollak között
újragondolni a részleteket...

Mintha mindig...

Mintha mindig itt lett volna, akár
a szakadt plakátok, a főtéri
újságos pavilonja, s mintha
mindig itt járt volna, ezen a kövön,

melyet én is csak most fedezek fel.
Mintha mindig itt élt volna, ahogy
a város, mint öregedő arc, s
vele együtt jönnének arcán, kezén

a ráncok; akit nem ismerek, mintha
mindig itt lett volna, itt keletkezett,
mint az ősi kövek, pedig csak imént
érkezett az elhasznált szavak napján.

Lengyel Tamás

77a ábra

(csöd)

*adottság: fehér
bekövetkezik
némi fekete
több és
tisztá fekete
fekete csúcs*

a homlokom mögötti szabad terekbe
vallási hagyományokat tömködnek egyre
csontszín anyácskák
szájerdő tanít elmúlhatatlan
a jelképeket miket elődeimtől kaptam
porig alázzák

rosszul tűröm a folyton fehéret
halálig mozduljon az élet
aki élni nem tud
ölni se mer
ha udvarotokon halott hever
kikerületek elhallgatjátok
kit hívtok hogy temessen el?
az éjszaka bőrszákjából
szemgödreitekbe
nyugodt köveket
csak én szórok.

77b ábra

(... kilónyi Vénusz)

*adottság: a vörös hiánya
bekövetkezik
kevés vörös
több vörös
tisztá vörös
vörös csúcs*

nyolcvan kilónyi Vénusz
a tükör előtt –
rég nem szép.
csak több-kevesebb haja
színe maradt meg
télen még
bele is lobbanhat a tájba.
hiába. nem járt erre
víg vendég
mióta megvan a tükre.
férfiak sóhaja elkerülte

istenek szerelme –
Vénusz. mondja. vénülsz.
a tükör nem olyan
mint az elme
ha vörös jelenik meg
a tükör vörös
és kövér ha kövér.
bár ez még belefér.
folyvást egyformaként
vagy unalmas lennék
vagy isten.
ezen aztán elmosolyodik.

Emu asszony

Azért fekszünk egymás mellett –
két fásult csöves,
hogy ebben a téli éjszakában is
élhessünk még,
szakadt pokrócok, friss hírek között.
Te nekem vagy
büdös rongyokba bújtatott napom,
én neked
roggyant oldalú cserépkályhád.
Tagjainkban sajog a tehetetlenség.

Nincs bennünk semmi közös.

Én kisvárosi „úrigyerek” vagyok,
te a síkságok nomád nője.
Azt sem tudnád, hogy élek,
ha nem vacognánk itt együtt
a Rózsa utcai bankfiók
falának tövében.
Azt sem tudod, hogy élek.

Nem vittelek, nem jöttél velem
Európába nászútra,
s a faludba sem mentem el,
hogy részt vegyek
a törzsi beavatáson.
Úgysem feleltem volna meg,
sosem felelek meg,
és ez még csak nem is adottság.
Azt sem értem, miként kerültem
melléd erre a kitüntető helyre.
Szeretném nem érteni.

Esterházy Péter

Utazás a tizenhatos mélyére részlet

(*az elbeszélés nehézségei*)– Ramona másik kedvenc csapata a Makkabi, teszünk a pálya felé egy kitérőt. Elered az eső, mintha dézsából öntenék; közben kibújik a nap. Magyarul erre azt mondják: Ördög veri a feleségét. Nyilván a könnyek az esőcseppek. Szép kép. És a napfény meg maga az asszonyka? Még szebb kép. Ennyi szépség egy rakáson – pedig csak eleredt az eső... (És akkor még nem is szóltunk hű ernyőmről!) Nincs meccs. Kérdem, hogy itt csak zsidók játszanak-e. Nem. Hát persze, mért is. Azért csak várjam ki a végét. Merthogy játszik két lengyel a csapatban, és akkor időről időre elhangzik a kérdés (szépen utánozza az akcentust): Nu, de mit keres ez a polák itten?! – Hát ezt most nem sikerült jól elmondanom. Talán kéne hallani a jiddisező kiejtést. Na majd ha CD-n...

Magam számára is váratlanul azt kérdelem (kérdődik), hogy jó edző volt-e az apja. Jó, mondja, és még szebb, mint szokott.

Amikor elmesélem neki a rendmániás pincérnőmet, nagyot nevet, és rögtön azt kérdi: Biztos, hogy német volt? Ezen már inkább hahotázik, mint nevet. Vidáman telik az idő.

Ez eszembe se jutott; még akár igaz is lehet. *Megfigyelés:* Németországban a nem-németek is németek. Ez nem igaz. A törökök például törökök. Egyszer Berlinben az S-Bahnon két fiatalember beszélgetett mögöttem a legrémesebb berlini dialektusban. Magam előtt láttam két mintaporoszt, nagy, erős németeket, kíváncsian megfordultam: két kedves török srác szövegelt. Ezt azonnal valahogy rossz néven vettem, az a buta és legitimálhatatlan mondat jutott az eszembe, hogy ezek engem becsaptak. Amit hallottam, az mindenestül német volt, amit láttam, azt nem tudtam annak elfogadni. Ez például Londonban nem így volt. Ott mindenkit londoninak láttam, feketét, fehéret, indiait, bárkit. (Azt a pakisztánit is, aki felrobbantotta a metrót.) Miért van ez így? Személyes ostobaság? Vagy a helyi társadalmi viszonyulásokat érzékelem? Idegennek tekintik, ezért én is annak látom őket?

Nem tagadom, némi ünnepélyességgel léptem be Ramona karján a BSC Schwarz-Weiss sporttelepére, ahol a Concordia a meccseit játssza. Nem tudok betelni ennek a nőnek a futball-hozzáértésével. Mellette azonnal a lehető legbornírtabb *férfi* leszek. Sose (ritkán) szoktam *amúgy* erre gondolni. Vajon ha Ramona úgynevezett csúnya nő volna, akkor kevésbé csodálkoznék a futballhoz való viszonyán? Egyik politikailag inkorrekt gondolat kergeti a másik politikailag inkorrekt gondolatot a fejemben. Legegyszerűbb, ha az olvasó úgy gondolja, hogy Heidi Klummal járok a meccsre. Így legalább van egy konkrét kép előtte. Ramona kicsit alacsonyabb, mint Heidi, vagy nem hord eléggé magas sarkú cipőket.

Egyébként pofákat vágott, amikor Heidit megemléltettem. Olyan rémesen vidám az a nő mindig. Meg hogy régebben nem is volt modellszerű. Aztán váratlanul rekedtes mély hangon, durván, félig olaszul, o, mamma mia, Maria Magdalena, azt hitte az a német, itt következik egy szó, amelyet azonban nem akarok leírni, egy haszonállat neve, mely tejet ad, azt hitte, hogy a gyerekek megcsípi a Flaviót, amikor az a Naominak se sikerült!

Ismeretlenül is egyre inkább rokonszenvezek Heidi Klummal. Családi érzések egy tökéletes testben. A tökéletesség mindig *érdekes*. (Ez még a boldogságra is igaz, nem áll, ahogy Rezzori szereti mondani, Tolsztoj kollégának a Karenina Annát kezdő mondata, miszerint a boldog családok mind egyformák. Tolsztojnak nem volt igaza, de lett egy zseniális regénykezdő mondata. Kutyanéhez úgy boldognak lenni, ha az ember nem ismeri az első mondatot.) Szamárság volna azt mondani, hogy engem ez a tökéletesség nem érdekel. Mégiscsak kellett volna találkozni. Mint (volt) futballista. Mint akik a testükkel dolgoznak – ez lehetett volna a híd kettőnk közt!

A lektornő már rég járt itt, barátságosan köszöntik innét-onnét. Felhők rohannak az égen, hol süt a nap, hol beborul, hála Istennek itt az esernyőm. Igaz, az autóban hagytam; stop. Irán a tarcsi (a tartalékcsoport), nélkül jött, mondja valaki akiről aztán kiderül, hogy edzőnő. Nálunk szerintem ilyen nincs is, vagy csak a női fociban. Az edzőnő kijelentése túlmutatni látszik önmagán, súlyos, egzisztenciális állítás, tarcsi nélkül, maszk nélkül, face to face... merthogy ilyenek az irániak, talán.

Iszunk egy sört, beszélgetünk, sétálunk, nézelődünk, ismerem jól az időnek *ezt* a múlását, a meccsre való várakozás könnyű, szép idejét. A pályagondnokot nem lehet nem fölismerni, olyan amilyenek a pályagondnokok mindenütt a világon, Fokföldtől az Északi-sarkig (rövid nyári bajnokság jégkapufákkal). A pályagondnok nagy úr, őket csak egy érdekli, a gyepterület állapota és óvása, ezért ők döntenek, hogy a füves „főpályán” vagy a földes edzőpályán (magyarul a „kopogón”) legyen-e a meccs, ezért a legkisebb kétely, bizonytalanság esetén az edzőpálya mellett döntenek. Most is. Piros salak, kellemetlen; ha Orhan Pamuk volnék, most hagynám a térdemet mesélni, mondja el ő maga a szenvedéstörténetét, azt a sok esést és sebet, a salaktól gennyesedő sebszégeket etc. – Térd a nevem. Ha magyar volna a pályagondnok, azt mondanám, öreg alkoholista, egyszer berúgott a '70-es évek elején, mert kiábrándult a szocializmusból és/vagy a felesége is elhagyta, berúgott s aztán úgy maradt, de nem magyar, tehát nincs berúgva. Hogy mit mond, nem értem. Egyáltalán: itt nehezen követem nyelvileg a beszélgetéseimet.

*

Kis jó szándékkal és nyelvérzéssel minden hasonlíthat mindenhez és ennek váratlanul még következményei is lehetnek. Az utazás hasonlít a regényíráshoz; például előfordul, hogy a regénynek már vége van, de a regényírásnak még nincs. Mondhatom, barátságtalan helyzet. Hazaérve Németországból hirtelen vége lett az utazásnak. Még felhívtam Ramonát, a husumi edző lányát, hogy elvarrjam ezt a szálát is. Közben Heidi egészséges gyermeknek adott életet. Ugyanezen forrásból azt is megtudtam, hogy Tom Cruise sebesre smárolta Katie Holmes

száját. És ennek kapcsán azt is, hogy egyetlen nyelves csók alatt 60 mg víz, 0,7 gramm fehérje, illetve zsír, 0,4 gramm só, 0,16 gramm mirigyváladék és több millió baktérium cserél gazdát. A repülön olvastam. Plusz huszonkilenc izom mozog. Fejenként. Amit tudsz, azt nem vehetik el tőled, mondják a bölcs kelet-európai nagymamák. *Megfigyelés:* nincs megfigyelés. Már hiába utaztam el az eredeti terveimnek megfelelően Hortra, az 1951-es családi kitelepítés színhelyére, hogy egyesítsek európai múltat, jelent és jövőt, a büntetőterületen belül; meghallgattam vendéglátóm történeteit, részint vadásztörténeteket (szemben a vaddisznó mutterrel, most mi lesz?), részint a csapat körülieket (visszament Rédére az edző, és bizony magával vitt egy-két jó spílert), miközben olyan négy fogásos ünnepi traktában volt részem, akár egy század eleji Móricz-novellában (csak a szociális feszültségeket hagytuk el), álltam azután a göcsörtös, falusi futballpálya szélén, de már nem azt láttam, ami előttem volt, nem a „kis Sőregit”, amint gólt fejel, nem láttam, hogy „a Bajkó kivédi a szemünket”, nem hallottam a minden pályán honos közismert, titkos híreket, „a centerhalfnak hármaskrei lesznek, ezért nincs itt, a hatvani kórházban van, fogja a felesége kezét, és azt mondta, kettes ikernél jött volna”, ott álltam, ferdén, mint szemben a jegenyefa, és nem történt semmi.

Már egy másik történetben voltam. Illetve még nem benne, felé. Szóval lesz egy férfi, aki mesél és mesél. Már nem fiatal. Az orra borvirágos, és a világ összes nagy focistáját ismeri. És azok is őt. Tiszteletem, Béla bátyám, szokta neki Pelé mondani. Egyszerű 100 oldal. Csak ügyesen, fiacskám, csak ügyesen tovább, bíztatja Pelét az öreg. Csak ne keverjem össze a Béla miatt a porcegérrel. Bár a porcegérre is épülhetne az elbeszélés, édes Bélám, mennyit marhultunk együtt, mennyi jó sztori, mi?! Te ott bent a térdem sötétjében, én meg kint, ahol a csillagos ég. A középhátvéd Kant. Ez nem rossz, viszont fuccs az egyszerűnek. Lesz, ami lesz, nem fogok a saját görcsösségemhez görcsösen ragaszkodni.

Az észak-magyarországi égen sötét felhők(!) és világítón kék égdarabok keveredtek, a Nap épphogy lebukott, lilás árnyékok vetődtek az égre, olyan lett egyszerre ez a falusi pálya, mint valami nagy művészi rafinériával megvilágított színpad. Én pedig, miközben a kis Sőregit szabályosan elválasztották a labdától (bíró! vak vagy?!), én mindegyre arra vártam, hogy akár a nagy Netzer, egyszer csak megjelenik „a tér mélyéből előtörő” – regényhős.

Új versek

Előszó

Számos jeles évforduló (például a nándorfehérvári diadal, Bartók Béla születése, az 1956-os forradalom és szabadságharc) ad alkalmat idén megemlékezésre és ünneplésre, talán ezért sem kapott figyelmet eddig az (még az irodalmi nyilvánosságban sem), hogy 100 évvel ezelőtt, 1906 februárjában jelent meg Ady Endre *Új versek* című kötete. Ugye nem kell fölmondanom a leckét, hogy ezzel a harmadik kötetével vált országos hírűvé a szerző, hogy a magyar líra történetében fordulópontnak, korszaknyitónak és korszakzárónak számít ez a kötet, hogy a maga költői létharcával Ady hányféle tekintetben járult hozzá a 20. századi magyar líra korszerűsödéséhez, hogy sokan a modern magyar irodalom megszületését is innen számolják. Mivel mindez már általános és középiskolás tananyag, egy hirtelen ötlettől vezérelve úgy döntöttünk, hogy rendhagyó módját választjuk ezúttal a megemlékezésnek.

Az itt következő versösszeállításba azok közül a fiatal költők közül hívtunk meg néhányat új verseikkel, akik hasonló helyzetben vannak ma, mint a 29 éves Ady Endre volt akkor (jóllehet sok víz lefolyt, sok vers született azóta „a Kárpátok alatt”), abban az értelemben legalábbis, hogy egy-két kötetükkel ugyan beköszöntek már a magyar irodalomba, jelen is vannak már az irodalmi nyilvánosság fórumain, de még szélesebb irodalmi körökben sem szereztek maguknak igazán nevet. S ugyanakkor valójában előttük még a pálya, még várható tőlük, tőlük még várható, hogy ha nem is robbantják fel a kortárs magyar lírát, a maguk eredetiségével igazán csak ezután fogják még élményvilágát, nyelvi és formavilágát érdemi módon gazdagítani, megújítani.

A félreértések elkerülése érdekében hangsúlyozom, hogy nem kívánunk ezzel az összeállítással valamiféle új nemzedéket toborozni (a résztvevői között irodalmi értelemben és évjáratukat tekintve is van távolság), legújabb kánont teremteni. Van némi esetlegesség is az összeállításunkban, az anyag kisebbik fele már a szerkesztőségben volt (várta, hogy a szokásos módon sorra, közlésre kerüljön), a nagyobbik felét pedig néhány nap alatt szerveztük hozzá. Csupán a mi látókörünkben is legalább egy tucatnyi hazai és határon túli alkotó van még, aki joggal és okkal lehetne jelen egy ilyen összeállításban, elnézést is kell kérnem tőlük, hogy ebben a számban ők nem szerepelnek (talán mert az előzőben szerepeltek, vagy a következőkben fognak, vagy mert kevés volt számukra a rendelkezésre álló idő). Ez a tény maga, de azért reméljük az összeállításunk is ad némi bizakodásra okot a magyar líra jövőjét illetően.

Nem más ez az összeállítás tehát, mint egy gesztus, egy főhajtás, emlékezés, de ugyanakkor Ady példájára emlékeztetve figyelemfelhívás is, akár a résztvevői, de a kortárs magyar irodalom más szereplői számára is: egy első verseskötetet viszonylag könnyű megírni, összeállítani (szerencsés csillagállások esetén sikert is lehet vele elérni), talán még a másodikat is az első lendületében, netán az első maradékából, de a harmadiknál már mindenképpen „elválik a tüdő a májtól”, kiderül, hogy van-e értelme a további versírásnak, nem lehet már tovább halogatni az „új versek” megírását, hiszen a „vér és arany” is meg kell születessen...

Balogh Gyula

Négy után már várt a tenger

Ma reggel egyből két reggelre ébredtem,
cigaretták mögé bújt el a hold.
S jaj, ketten voltunk, ketten:
és a madaraknak emberi hangja volt.
Úgy kínlódott velem a hajnal,
– negyed öt volt, légy zúgott köröttem –,
mint holmi elkurvásult angyal
nehéz műszak után elgyötörten...

Csak egy kávé volt, három az egyben.
S már hárman voltunk, hárman.
Emlékszem, a zsinagógával szemben
a hetvennégyes trolira vártam.
Május volt. A halállal szeretkeztek a padok.
S nem érdekelt, jaj, nem érdekelt,
hogy immár nem is ember vagyok.
A troli fájdalmában énekelt...

Próbáltam elkapni a valóság picinyke csontját:
belélegezni a részeg, májusi eget,
esőben meztelenkedő kőlapok gondját –,
vártam valami szédült, vacak jelet,
(kimondva hallani e hazug kor varázsigéit),

hisz négy után már várt a tenger,
mi csak sejlik, s láthatatlan bennem kéklik:
csak elmosódott, hiába lázadás,
új ég az ég fölött, új nap a nap alatt,
afféle elfajzott, kagylókat feltörő látomás,

hogy öklendezés nélkül újra ember legyek,
eltűnjenek a molekulákba préselt vegyjelek,
madárként szenvedjenek a madarak –,

és újból egy reggelre ébredve,
ég és ég között lebegve,
egymagam maradjak.

Véremhulló fecskefű

Kiss Tamásnak

Isten mezején, vagy csak épp Zuglón
Vérehulló fecskefű
Ütötte át a bágyadt betonúrt
A tikkadt Thököly úton –,
A szeptember tán éppen elborult:
Haldokolt a cigiúz a számban –,
Hárompercnyi kínzó
Ébredés,
Döglött álmok és döglött ébredés
A pesti, a süket éjszakában.

Mert összefolytak kínzó emberarcok;
A zöld, a sárga,
Zaj sebezte
Némaság vegyült el,
Tüdőt horpasztó éjfél előtti
Cigarettafüsttel –,
És lélegeztem még,
Magam is emberarcot hordtam,
Istenmezeji, süket létezés
E mocskos, nagyvárosi porban;

Csak három percig tartott.
Addig néztem az idétlen gyomot,
Az aszfalt szülte csodát:
Mit megkíméltek, ím,
Eddig a kínzó lábnyomok,
Mit ápolgattak némán az éjszakák.

Senki sem tudja, életre hogyan,
És egyáltalán miért fakadt!
Félig szítt cigarettám eldobtam,
S míg parázslott ott a porban –,

Zöld és sárga csoda
Jajgatott a talpam alatt holtan.

Léda-temető

Bíró Gyulának

Mert már torkomig értek a Lédák,
Csak álltam a buszon, és meg sem érintettek
Holmi gerincvelős, asszonyi prédák:
Hisz tudtam,
Kerekeken gördül felém
E máskor leköpködött vélemény,
Hogy csak állnak, mint én,
És várnak,
Mohó szomjazójaként a vágynak –,

És megcsapott a közöny szaga,
Az asszonyt utáló szájalom maga,
Kövekre térdeplő csillaga,
Rohadt fogakból szüremelő
Ajkak pinceillata:

Hogy menjek, valahová menjek,
Másokkal létező lényegtelennek,
Élőkben megbúvó holt elevennek;
És nézzem:
Itt, vagy amott a tér sarkán,
Feszülő combok,
Szerelemben kilúgozott rongyok,
És mámor-sírató magány.

Alig vettem észre,
Hogy mögöttem le van köpködve a múlt,
Mint tépett vág,
Mely farmerszoknyán csordultig kisimult,
Tüzes halántéka lüktet
A kívánság rémületének –,

És betonba zárt virágok égnek.

Rendületlenül

Kocsis Csabának

Fáj a leírt szó, mintha a tudat
Vájna e tespedt, tunya *Duna-tájba*
Sírokon túli alagutat:
Mintha maga e ragya
Rút göröngy, a *rög* is fájna,

Nemcsak a kába,
Vízszinteseket érintő búzatábla;
Nemcsak a sárba
Beleivódott magvak, maghéjak *átka*,
Felhőbe kanyargó savak
Acetilén váza,

Hanem valami más is szállna
Évszázadok *szárnytöréseit* bejárva,
Újra meg újra
Nekibuzdulva,
Rárontva
Kánaánt várókra,
Időt nem kímélve,
Gázolva modern mocsárba,
Lelkeket fertőző vírusba,
Szénvázas bogárba, e-mailbe –

Bárha lenne bárka:
Ami e sok beteges képzetet,
Mely népek, nemzetek
*Katedrálisai*ból gyártja a robbanóképletet,
A Sorsok tengerén sziklához vágja!

Mintha a harc maga,
Az lenne itt a föld *sója*,
Elborult elméjű tanya
A múltból jött *hidegek* sírásója:
Hisz buba bújna minden –
Megfogyva bár, de törve nem,
Nem lehet elszakadni innen...

Meg-megpörkölődünk és továbbmegyünk.
Égve, hevülve, neonlámpák kódében
Falnak ütődve,
Mocsár szagától megrészegülve,
Belezúdulva a fuldokló időbe:

Kapaszkodunk e kába Duna-tájba,
Mintha fájna,
Mintha Valaki, ott fenn,
A mérhetetlen hőésésben,
Hol megalkuvónak lenni *szégyen* –
Depressziótól sújtva a hajnal rémületében
Arra várna,
Szakadjon szét minden erdő,
Boruljon, mint fa, madárra,
E népeket összerontó, gégemetszett,
Kussba hintett Duna-tájra

Szálljon rája valahára
A megbékélés megtört madárszárnya!

Mrena Julianna

Különben jó az is

*„A bábok közöt elaludt a hangya,
szél, a bábokat most el ne fúdd!
Különben jó az is.”*

különben jó az is – így kezdem el újra
semmire gondolok a semmibe lengek
jól vagyok élek még vagy ötven évet
a bűntől borzadok helyeslem a rendet
fogaim még épek és a léptem biztos
jól tudok zuhanni talpamra esek
s borom ha savanyú nett grimaszba hajlok
mint feketeruhás pantomimesek

mert jól van minden oly jól hogy
alig hihető - bizarr kísérletként
áll még a világ emberek kertek
házak s a házakon tető
hogy mire föl és mivégre senki se magyarázza
van ki vihog és van kit rúttá aláz a láza
úgy rettegi a semmit s féli a sebeket
nonszensz – hiszen mindenki kapott már eleget

mint aki sötét lakáson átbetorkál
motyogva kutat villanykapcsolót
s rég elfeledte már a zsákos embert
éjfél után utána kapkodót
úgy baktatok ezentúl évből évbe
talán amíg szükséges és lehet
hátamon siklik nedves puha kéz
arcomra lám nem ül ki döbbenet

óvatlan leszek olyannyira gyanútlan
hogy az magában lepergeti a rosszat
s ha nem – ki tudja elér valami rontás

bomlásában iszonytatóan pompás
ördög vagy angyal hátán hazavisz
vagy itt maradok – különben jó az is

Monológ

Hagyjuk a nyavalygást. Az élet rövid,
és barátom, én még nem láttam a tengert.
Mondd, milyen az? Betakarom az arcom,
és fényt látok, melyből sima leplet szóttek.
Sót érzek nyelvemen. Kavicsot tenyeremben.
Tudom, tudom. Az emberek egyre hullnak,
és egyik a másnak farkasa, igen.
Mindenki hazug. Ezt is jól tudom.
Holló hollónak rút szemét kívázza.
Csatornalé ömlik vérrel vegyülten,
és csecsemőink szörnyekké nőnek végül.
Pestis és vérbaj. Földindulás. Atom.
Tankok nyomán az összerogyó házak. Elfajzás.
Mákony. Júdaskodás. Szitok. És dögevés, és ördögimádat.
Kelések, fekélyek, bűz, nyomorúság,
hogy elnézni már nem bírja az ember.
Mindez igaz, tudom. Rettenetes.
De a tenger, barátom.
Barátom, a tenger!
Én nem hiszem, hogy így kell megdöglölni
nékem is. Hogy nem jön soha más.
Látom, a madarak elröpülnek délnek,
S tudom, hogy a nap lélegző parázs,
hogy ujjamnak hegyén ezer angyal táncol.
Élnem kell. Bennem orchideák nyílnak,
lángolok. Ezüstös lángban állok,
homlokom jegye csodaérlelő csillag.
No jó. Elég. Egyszer talán. Ki tudja.
Barátom, hát olyan rövid az élet.
Sót érzek nyelvemen. Kavicsot tenyeremben.
Szorongatom. Hátha attól feléled.

Ha megöregszem

Ha megöregszem, diófa alá vagy templomlépcsőre ülve prézsmítálok,
Sokat tudok akkorra, s többet annál, és hozzám sorra eljönnek a lányok,
Én kártyát vetek, zaccot olvasok, rábólintok, bizony, komisz az élet,
A szöszke súgja, kiben fulladna meg, s a barna bökdös, hogy ő már övé lett,
Reszelősen köhintek, konstátálom, a szerelem rossz, de még rosszabb

a köszvény,

Meg sem lepődöm már azon sem régen, hitvány a kan és nem tanul a nőstény,
Rémlik mind az összes majd, akiknek homlokáért is megvesztem én egykor,
Hogyan hitták és miért akartam őket, már nem tudom, de ízletes a meggybor,
Jó a kenyér, bár nem bírja az ínyem, és süt reám istenke huncut napja,
Ha megöregszem, így lesz tán, de addig a sok hülye kín az öklömet harapja,
És pont úgy vagyok én, mint akit a rossz tör, tavaszonta vagy mindig

voltaképpen,

Utánad-e vagy más után vonyítok, kedves butám, az egyre megy egészen,
De mindegy, hagyj el, hadd legyenek akkor inkább alig használtan szíve-zúzta

aggszúsz,

Vagy maradj, tégy anyává, majd nyanyává, zsémbbé, aszottá, akit éppencsak

megtúrsz,

Az lesz a vége, kitanulok én is, nem lesz május már, ami megvadítna, csak
Bírjam valahogy addig, s eszembe tartsam,
Nincs seb, se ránc, mire ne volna balzsam.

Körömmel

körömmel támad a csupasz falnak
azt hiszi lehull róla a rontás
tükörbe bámul hátha rezzen
nem látja hogy arca csak montázs

a szelídséget megtanulja
nem vitatja hogy jó a jó
s rossz a gonosz de mégis fázik
éhes és fél – barlanglakó

érzi már hogy nem menekülhet
a dolgok érthetetlen rendje
mégis csak ez hát rákészülődik
hogy ami még maradt összeszedje

Mogyorósi László

Menón újabb panaszaiból

IV.

Szélben lengedező függöny, kibomolva vitorla,
 nélküle indulok el, gálya a test, evező
 rajta a láb, mely a vágy korbács ütemére lapátol,
 rönkként úszom az éj habzó illatain,
 orgonabokrok, akác tajték-szirmán tovasiklok,
 míg alacsony lámpák sárga tüztét követem,
 ott rajzó rovarok koszorújából ki-kihull egy
 rőt páncélu, amely vissza aligha talál.
 Egy helyen izzik a lámpa fehéren, fent a magasban:
 márvány Aphrodité szórja a Szép sugarát.
 Szempillák s a rovarszárnyak verdesnek a fényben,
 sok kis test zuhan ott földre, a talpak alá.

V.

Tyúkól s kamra között gazos udvar a gyermeki éden,
 állnak kékes acél törzzsel a kertben a fák,
 hordóban, mely ilyen színű, gyűlt selymes esővíz;
 bőre fehér bársony, és szeme kékje acél
 hordójában gyúlik a szépség, illatos árja
 csordul, pillantás nem fodrozza színét,
 ám szívem rozsdás vájlingja belőle méríthet,
 úszkál benne az ég, sejtmag nélküli lény,
 s én ultrát szórok bele, vágyaim elmosogatni,
 tányért és kanalat, melyre a semmi tapadt
 zsírosan és makacsul. Lerakódik az érbe hiánya,
 és tudatom beszűkül. Rajta kívül van-e lét?

VI.

Csillagok és lámpák, mint sűrű gyökérzet, az éjben
 fűrnak járatokat, lárvám árnya bolyong
 bennük a fényt megrágva. Az álom magja csirázik;

Mogyorósi László 1976-ban született Nyíregyházán. Nagykállóban él. *Ugyanaz a szépség* (JAK-füzetek, 2005)

egyre esik, s autók fényszórója hasít
 új széletet ki a nemlét tömbjéből, s dob a létbe:
 aszfalton doboló cseppek ezer fonalát.
 Felpattannak a cseppek, szétgyűrűznek az úttest
 víz borította színén, így leszek én csatakos
 fénytől: átáztatja a bőröm a lét, e kavalkád;
 elsuhanó autók szélvédője mögött
 arcok bukkannak fel, s újra homályba merülnek,
 villog a tévé kék fénye az ablakokon;
 villan a múltból, a másik férfi falakkal övezte
 kék szemeit: briliáns kőberakás mosolyát.
 Fent, a valóságban nem lombosodik ki az álom,
 nem rajzok ki oda, élek a fény gyökerén.

A Werther dosszié

(részletek)

Zsilip

...Mozdulataimat egy drogdíler szintjére degradálok. Csak fizetni próbálok a tudattágító szerért, a szépségért, amitől átcikázik rajtam a világegyetem. Bútorozatlan tudatomra tetovált kapu vagy, mely a világra nyílik, amit otthonomra rendezel be. Puhatestemhez nőtt kagylóhéj vagy, melynek mintáiban körülöttem örvénylenek az élő és élettelen dolgok, hogy nevükbe illesszem neved anagrammáit: inkarnációjuk előszobáját. Boldog, aki méheden át zsilipel a semmiből a létbe, a létből a semmibe.

Rezgő üzemmód

Hosszú, gyötrelmes beszélgetés volt, belepirult az arcom, és a telefon, amit úgy szorítottam bőrömhöz, mintha nem csak a hangod, de egész valód kis testébe lenne zárva, egészen átforrósodott. A végén azt mondtad, majd keresni fogsz, és azóta ha meghallom, hogy felsír egy láncfűrész, vagy csikorognak egy koci kerekei, rezgő üzemmódra kapcsolt szívemhez kapok: üzenet érkezett tőled, jelzi a csengőhanggá tett nevetésed, mely ott sikolt a megkésett fékezésben, jajongva tépi le elhalt részeimet, zakatolva visz ismeretlen tájakon hol közeledve hozzád, hol távolodva tőled; csilingel, mint a kisvárosi kocsmák nyerőautomatái, melyek mindig több pénzt nyelnek el, mint amennyit adnak, de mi csak apró, hazug diadalainkra emlékezünk: életünk értelmére. Vijjog a szirénákban, melyekről nem tudjuk, az álmok szabadságától megfosztani jönnek, vagy visszaadni létünket, s hozzá a célt. Kopog ablakomon az eső millió túsarkával, ott van a szélben, melynek zúgásában felismerem a távoli tengert, mint e hangokban a nevetésedet,

mellyel kinevetsz, s amely mégsem gúnyos sosem, hanem bölcs és szelíd; egyszer bong, mint a hideg, nemtelen fémek, máskor idegborzolóan csörren, mint a hamutartóba ejtett jegygyűrű.

A szavakká kapcsolódó fátýolfelhőket olvasom hangulatod halmazállapot-változásairól, csillagképekkel tudatod érzelmeid állandóságát, kibetűzőm nukleotidjaid láncát. Azt üzented: Élet. És azt: Halál.

Perisztaltika

A helységnévtáblát elhagyva levedlett szarupikkelyek halma a város, a kígyóként tekergőző út perisztaltikája tartja mozgásban a buszt, míg én gondolatban térrel és idővel játszom, a belőlük kihasított csíkokat összecsomózom és egymással keresztezem, mint az iskolaudvaron a kislányok lába az elkoszolódott fehér gumit, és már mintha nem is munkahelyemre tartanék, hanem hozzád, szeretném kinőni a távolságot, mint a kislányok a lepattogzó mázú, fehér kis lakkcipőket, szeretném, ha kifakulna az idő, mint a cipőjükből kikandikáló, zöld pamutzokni, mint az út szélén egybemosódó akácok gobelinje ősszel. Talán egyszer majd elérek hozzád, ahogy ez a végtelennek tűnő kanyargás is véget ér nemsokára, de addig marad a bágyadt napfény gyengédsége arcomon, míg a végtelent tagolják rövid telefonjaink, mint az akácsort a felbukkanó kukoricás elsárgult levelei, a kifosztott gyümölcsös, a hűtőház reménysége, az út felett átívelő magasfeszültségű vezetékek. De ez az út nem feléd vezet, ezért ér célhoz, mikor az utolsó kanyar után feltűnik a kisközség iskolája, ahol egy kislány zöld pamutzoknis, kopott, fehér lakkcipős lábával végigtrappol az udvaron, és azt skandálja, hogy „tanár bácsi a legjobb”.

Interferencia

Mint régen a külföldön vett rádiót, át kellett hangolnom idegenségedet otthonossággá. Fényévnyi távolság tereit kellett bebútoroznom szobraiddal; míg hozzád utazik a hangom, addig vagyok csak otthon. Emlék és valóság interferenciája, mikor testvonalaid hullámaireden nők kontúrjai oldják vízióvá. A rajtad túl létező nők csak áthallások a telefonban, kakofóniájukból is tisztán kiveszem létezésedet, egy bölcsődal dallamát. Amikor tárcsázlak, hangvillát pendíték meg, és mint vak zongorahangoló, a neved lágy diftongusával jelölt törzshanghoz igazítom vissza a szív húrjait.

Színkép

Úgy érkeztem meg hozzád, ahogyan Van Gogh Arles-ba, hogy felfedezze a színeket. Hogy mi álmok jöttek a halálban: olajfaliget, virágzó mandulafa, napraforgók, ciprusok – és felettük az ég. Kelj fel és láss! – szolt a mester, s én a későnyári vasárnapon egy parkhoz érkeztem, melynek tölgyei és gesztenyefái élni kezdtek ecsetvonásainak emléke nyomán.

Gyermekkori szerelmem, borsószem királykisasszony benned öltött testet, mint a prófécia messiása a Názáretiben. De kárhozatot hozott rám, hiába zárak nyomdaillatú könyvek lapjai közé, mintha búcsúzóul adott hajfűrtben élnél csak tovább. Hajszálaid kusza kábelrengetegének csápjai vernek bilincsbe, míg az ég

monitorján megjelenik szemed színeképelemzésének függvénygörbéje. A dióba zárt koordinátarendszerben szerelmemet hiperbola ábrázolja, melynek szára testedet közelíti, a végtelent, amit sohasem érinthet.

Bóbiskolás

A hétköznapiok szürke háttere előtt kanyargó buszon a sivárságba könnyen belealszom. Azt álmodom, hogy megrázod a vállamat, „Ébresztő, végállomás” – mondod mosolyogva. Nem tudom, hogy az előbb még a sofőr voltál-e a kék ingben, vagy a kék szemű lány, akinek hosszú, hullámos haja a tarkómat cirógatta, miközben nekem háttal a barátjával csókolózott. Az iskolai menza elég hivatalos hely, hogy ne legyen a találkozás neve randevú. Olyan óvatosan közeledem hozzád, ahogy a törött szélű üvegpoharat illesztem ajkamhoz, szépségedre szomjasan. Nem tudsz megbocsátani, mert hozzám intézett szavaid érdessége mögött egy idegen kéz simogatja karcsú üvegtestedet. Egyetlen kiszámítható vonásod: kiszámíthatatlanságod. Szeszélyes automata vagy telefonom számlapja mögött, s ha megnyomom ugyanazt a gombot, tudni vélem, hogy frissítő-bódító italom jéghideg lesz vagy langyos; de mindig tévedek.

Orcsik Roland

Poszthumusz változás

„A végén kellett volna kezdenem”

(Böndör Pál: Bőség)

Most tél van és nincsen csönd. És az én
édes anyanyelvem mégsem a C+.
Nem segít a változás, napra kész
a felejtés, egy a biztos: a mínusz.
Feladatom a fordítás, úgy, ahogy.
Szóról szóra, szétszóródva, elvagyok
turmix szórványomban, kételtűként.
Nyelvem városa ez: *grad mog jezika*.
Naponta járom utcáit, eltűnnék
rejtett sikátoraiban, *bez lika*.
Példaképem a Paprika Jancsika.
Pipál az *egészre*, nem sír utána.
Untat a semmi körbetotyogása.
Nem kell semmi talpraállító himnusz.
Talpam alatt a föld már rég poszt-humusz.

Dupla ex-pozíció

*Márciust írunk, ám a tél hozzátapad,
fejünk fölött kárognak a varjak, rég
sütött már a nap. Fakó arcú az ég.
A téli álom még magával ragad.*

Mindjárt az elején elakad.
Most kezdje előlről – az egészet?
Működik, lám, a verstenyészet,
szó a szóra, sor a sorra tapad,

és tovább gördül a lomha gondolat:
*Ásítva slattyogok haza, az idő foglya,
s egyre csak hullik az égi vakolat.*

Nincs vége, várakozik, magában mondja:
Betemetve az utca, a ház, a szoba,
minden papírféhér volna?

Velence combjai

Velence, te vén kurva,
mondd, mit keresek
benned újra és újra?

Turizmusom lenyeled,
s böfizel, míg a tömeg
beleidben tekereg.

Mégis milyen kövek,
a Santa Maria della Salute
csal *ideát*, te öreg,

zsíros fazék, mi nyúlt el
a rotyogó-rötyögő idődben,
combjaid közt mi bújt el?

Garfield szereti a Popsiját (és ez egyáltalán nem meglepő!)

Az Enyém.
Szőrös.
Meg aztán kényelmes
(valljuk be,
ez egy becses fertálynál
nem utolsó szempont),
akár egy újrakárpitozott,
selymes érintésű,
andalító hájhullámokat
finoman rugózó kanapé.
Ah!
Luxus.
Nem feng,

hanem fenék-sui!
A pocakbarát
zabika után csakis
szent Fostya
slisszan ki belőle!
Cukormentes pepsi helyett
– sejtjük, ugye? –
sokkal jobb minden Popsi.
Oké, oké, ez idealizmus.
Nem minden jó, ami popsi.
Csak a Popsi.
Pontosabban:
az Enyém.

Altató

Maurits Ferenc Vertikális rekviemjére

multi inter
intra transz
nyereményre
semmi sansz

tetves arabzsidó
buzicigus néger
ez aztán a best of
nyomja a tinédzser

forró sikk
a csipkebugyis béke
hobbi a lobbí
odébb a vége

önismétlő pornó
a szaftos híradó
a szappanopera
fojtó facsaró

hard core nackó
multi *hitler*

gázos a levegő
gyenge a filter

a katasztrófa
magába szippant
ki sem látok
mint aki hibbant

líra génre
nincs itt idő
pattog a rím
a kínból kinő

hiába károg
jónás babits
dőlj le inkább
lazíts lazíts

hát akkor most
itt van a vége
zsibbaszt majd
a kultúra krémje.

Haraszti Ágnes

Alvó

az alvó nőt a fiumei úton
csak egyszer láttam azóta kétszer
alszom egy nap egyszer gondolatban ha a
hőség engedi és egyszer éjjel
csak egy szobor de alig több benne
a kő mint bennem ha sokat nézem
elkezdi ő is néz rám ijedten
fekszem alattad és felidézem
a kőt s a nőt alatta a földben
alul és felül örök forgása
a forgolódás az örök körül
így zajlik a kövek földi mása
meg rohan végig a fiumei
úton és magát nézi egy kőben
hogy álomra leljen úgy fekhessen
alád a helycserét az időben
így feledtetve önmagával így
törve meg ami megtörik mindig
amikor ember és kő ugyanazt
álmodva szelíden összenyílik
kell hogy e két anyag összeforrjon
majd eggyé dermedve föled álljon
épp csak súgná hogy föl ne ébredj:
mind súlynak vagyunk a világon

Egy apa kenyere

töltsd belém puha morajlásod
gyerekeink hogyha majd lesznek
légy te a kenyér égett héja
amit az ebédhez megesznek
nagyra nő a lány zománcfehér
húsából kinő apja arca
nem lesz mese amit szeretne
ritkán lesz rendes cipő rajta

Haraszti Ágnes 1982-ben született Nyíregyházán. Budapesten él. Kötete: *Őszinte legyek* (Ab-Art Kiadó, 2004)

fiad fából lesz vízre teszem
szeretni fogod ahogy ringva
elmosódik faragott szívéen
a kezetről rászáradt tinta

töltsd belém tépd fel a körmeim
és minden fehérje helyett ez
legyen páncélom és tartalmam
rámpuhított rossz nedves lemez
engem átmosva légy csatorna
amin át fülembé szívárogsz
onnan árasz el árkaikban
simul és kopik majd a káosz
úgyse alszol ma éjjel látom
úgy nyeled ezt a sötétséget
hogy az éltető gépezettől
csak alig-alig látlak téged

kezed lágy műanyag tölcserét
hozzám emeled a szád fénylik
teremteni egyet kettő tud
s hogy eljuss a közelségig
ringass ahogy a lányodat majd
etess vagy szedj szét mint a gépet
építs át hogy majd rám ismerjen
a fiunk amikor felébred
ebből a közös morajlásból
gyerekeink mintát így vesznek
kenyered égett héját falva
az ebéddel együtt megesznek

Hagy csak hátra

Új szavak kellenek, írok a gyárnak.
Végigdőlök az ingeden, rajta
minden gomb egy magányos állat.
A leves forró, a szád alatta
megfeketülve lüktet. Nem értem,
mit beszélsz, a kezed az én
bal kezem párja, mégis idegen,

ahogy felmutat ezt-azt, a kötény

alatt én is lüktetek, a kezem is
idegesen hántja testedről a kérget.
Akit szeretek, mindig elmegy, kis
részeket hagy csak hátra, amit
magából kidobott, mondtad, a levest
eltoltad, bámultalak, ahogy egyszer
Istent fogom nézni. A gép a lemezt
forgatta még egy darabig, a hátadhoz

állok, dél van, az inged nyitva
és nyitva egész sor távoli ablak,
ha elképzeljük, hogy végül is ottmaradt,
a hátunk mögött, ahová állt egyszer...
Csak a bőröndöt, csupa laza szíj,
amiben egyszer magadat hoztad el
nekem, hagyd itt. Azt képzelem, belefér
majd valaki még.
Mindegy. Nem felel.

Lazánaszál

csak egy hosszú madzagot kaptam kölcsön
egy nehéz gömb amit zsebre vághatsz egy

néma alma rosszul feltekert fonál

rögzíthető hozzád külső és belső
de a legbensőbb helyekre is mindegy
csak peregjen lassan lazán a szál

kölcsön nem adhatom meg nem ehetem
vigyed mondják közben jössz te is velem
el sem hiszem még egyébként hogy itt vagy

olyan ez mint mikor veszel egy tárgyat
hazaviszed majdnem megöl olyan szép
aztán kiderül hogy mégis túl nagy

nem fér oda nem férek oda hozzád

pedig viszonylag jól van megszervezve
a labirintus és vele a szörnyek

a végén egyedül jövök majd vissza
csak előbb még téged kiviszlek látod
befelé minden annival könnyebb

ezért a fonál de kitől is kaptam
ki akarja hogy mégis kitaláljak
innen és el ne vesszek nélküled sem

a magukba görbülő falak között
ha azt a madzagot végleg elejtem
már ne kelljen többé megkeresnem

Cím nélkül (1970; olaj, farostlemez; 30×48 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 97. 12. 1;
jelezve lent középen: S M J ZS 1923–1970 máj 10)

A vízválasztón

Kértünk két kávét és néztünk ki az ablakon. Fogadó a hegyekben, nem magas-, csak középhegység, ami maradt. Fenyők, ha vannak is, csak telepítettek, nem tudnak megbarátkozni a klímával. Senyvednek csak itt, ahogy mi is, rokonai vagyunk a fenyőknek, tájidegen foltok a hegygerinceken. De ne menjünk bele. Ne menjünk bele semmibe, amiből nem tudnánk biztonságosan kikeveredni. Ebből pedig nem tudnánk.

Itt a fennsíkon havazni kezd, nézzük az ablakon át a havazást. A hegy körvonalai alig látszanak. Szabályos kúp, egy hajdani vulkán, ami néhány millió éve kialudt. Egy kialudt vulkán. Megtelepszik rajta a növényzet, benövi az erdő, madarak, vaddisznók, vadmacskák, őzek költöznek a fák közé. Tudják, a hegy már nem veszélyes. Nem lesz több olyan éjszaka, amikor a föld remegni kezd és mérges gázok szivárognak a megrepedt sziklákból.

A havazás mögött a hegy alakja, szürcsölöm a kávét, veszély nincs, melegszen. Sebeket és vért akarnék, de éljem túl, legyenek hallgatag utána, a szörnyű tapasztalatok érjenek bennem józan belátássá. Ne kelljen előre látni, hogy baj nélkül leérünk a síkságra, ahol azt halljuk majd, hogy baj van. Miféle baj. Már csak elképzelni lehet, megtenni nincs mit. Több méter vastag humusz rakódott a vulkánra. Mintha nem is történt volna semmi. Nem történt semmi. Nem.

Hideghegy

Kilépve az ég alá,
valamelyest enyhül a szorongás.

Elnézni, ahogy szétfoszlik a felhő,
ami néhány másodperce még eltakarta
a napot.

Úgy tűnik, nem vagy schol.
Légy száll a papírra. Nagyobb,
mint bármelyik betű.

Ruysbroek-töredékek

Aki sokat tud és nem él aszerint,
elveszett, olvastam a teraszon egy
könyvben.

Az asztal közepén, mázas cseréptányérban
sajtszeletek. Kihoztad a teát egy régi
üvegkancsóban, letetted a tányér mellé.

Néztem a kancsót. Az aranykor dülöngélt,
lebegett és hullámozott mögötte.

*

Nem volt senki a parton. Meztelenül
indultam a tó felé.

Egy jegenyének dőlve ültél. Éreztem,
hogy nézel.

Nagyon hideg víz.

Mintha abba az életbe készülnék most
alámerülni, amibe mindig is vágytam,
szemben ezzel a beláthatatlan és fenséges

térrel, tekintetteddel a hátamon.

Mert lehet egy látvány ima, mondtad később,
éjszaka, a tűz árnyainak mozgását figyelve
testeden, sőt lehet, hogy az az igazi ima.

*

Nem tudom, hogy az alig egy üveg bor
tette-e. A temetőben, sírok között sétáltunk.
Mintha minden sűrűbben, természetellenes
tempóban történt volna.

Mint egy lázrohamban az egymásra csúszó képek.

Egy kétszáz éves keresztnek dőlve álltunk.
Felborítottam a tövében egy vázának használt
műanyagflakont. Figyeltem, ahogy végtelen
lassúsággal ömleni kezdenek belőle az oszlásnak
indult darazsak.

Vida Gergely

Bárányok hallgatása

szakítás-szonett

Írjam le inkább *bével*, most itten mi „p”irkad,
mert napok óta *kábé* a hatszázadikra
alszom, ha!, el, mármint szárnyas *barikra*,
csoda-e, ha csóválja is éppen a *firkad*?;

testemből ki alig mozdul az éccaka,
a tettes sötétség, ráérve jól, akár a
barik, leül olyik az ember aljára,
feszít időz, bel-terjeng, akár az AIDS maga;

szonetted tel, a végtagok elvékonyod,
és minden áldott nappal terhesb’ lesz a nappal,
és díszei hulla, csak a haj- és állkapcsod...

(...de csitt, megghatnom magam így mivére,
álmos, dúlt nesz, rebbenj [vár tükör, Colgate, szappan],
ki nem szólt, csak *bé*, az kapott dicsére.)

Őszikés

szakítás-szonett

Már alaposan *készülünk* az őszbe,
halkra bütykölt jó *memory*-dugattyú,
lányajk, kebel, sikoly régen befőzve,
recitálok, über alle Gipfeln ist Ruh.

Őszre-dolgozó az ember a nyáron,
az időt lopva Örök Őszre lopja.
A siker mindig pengeélen táncol,
mert mi most fakó, idővel ha pompa.

Az emlékmunka ősszel visszatáncol,
őr garzonodban – fátylas légi jászol –
sok nyerges nimfád, vékonydongájú...

Késed a jelent, hogy így *kinek* látszol:
e szonnetben legalább *En* a hattyú
ha elkészül: über alle Gipfeln ist Ruh.

A hajnal

Ó, rövid, igen rövid éj! miért nem kötötted fel
most ónlábaidat, melyekkel sokszor körültem
resten hevertél, és a hajnalt átkodva letartóztattad!

Öltök magamra rokokó Gyurkát,
bizton bi- s tricepszen feszülni
eképpen tetemet tévékben ha látsz.
Reménylenél hát helyembe kerülni.

Rolettának fémes arany-nyelvei,
midőn redőztetve ablakot sorakoznak
le- s fölfelé egymásnak, úgy a has izmai.
Bőr alatt finoman mutatkoznak.

Tetemes munkájukról lehetnek
csak sejtelveid, de tapogatók,
mert elégséges gráciát lehettek
zsigerikbe kicsiny-tökű cupidók.

Az én szívem oly jól ki van gyúrva,
működven javítva küllemem.
Szikár, bár anyaga nyurga gyurma,
számos gyönyör-be-taszít engem.

Én szivemnek van atléta-termeti,
fürgé térdben jó meniskus s ín, a hajló,
fáradságot magáról könnyen leveti.
Ő a kormányos, én a hajó.

Csípve össze kezével bőrt és húst,
hol arra forgat el, hol emerre billen
alakom, kezelve kényesen, akárha túszt.
Mert állandóság világban az nincsen,

lengedez rajta gyolcs változandóság.
Ekként, hogy orczája nem mindig lövelli
pont enyémbé tekintet, apróság,
elterelik tetemem harmatos völgyei –

ki-kivillanó pirszingje nyelvemnek
úgyis övébe akad, ha majd kívánja forgatás.
Ahogy sok mondatom áthajlani szeret
sorából, ha megunta azt, mert lett sorsa más,

milyennek látszatja nem merült föl eddig
éj lepedője alól: úgy a roletta kocsonyás
nyílásain át a *sárga ujjú* hajnal int fityiszt
vagy fügét, legalábbis ahogy mondani szokás.

40 éves jubileumára

Hiába kék szemed bő pitvaromig tekint,
Léteznem hogy lehet testemben *Te*-kint.
Ne lopd el psychémet, vázámra tekints.
Tüdőznöm szép léget rám hadjál, *Te Kincs*.

Hozok le csillagot, még ha süti hátom,
Még fér az Jónagyég vékon lapickámon.
Csak magamban maradjak, aztat farikcsálom,
Síromra a földet ím-hol talicskálom.

Veszek a plazában tafotás blézert,
Abban fogsz discóba' megtörni lézert.
Egóm az meg-pusztul, nem mondom kétszert',
Ha kagylómból meglópod orvul az éxert.

Fizetnélek bé téged turista-útra,
Ha nem járna a korsóm törni a kútra.
Adóznom lehet-e Mallorca-búra,
Lenne ez valószínű Fortuna-túra.

Friss leánykáknok szemük ha rád mered,
Hátom megett egyikük biztosan gyakni mered.

Sokat-viselt főm előtt elárul a szemed,
Történetünk forgácsoltan, szakadva én leszek.

Férfi-munkát szavaim el-vállalának,
Mikben a mászt nőként tenyérbe' hordozának.
Hogy ellen-szegüljön maga magánosságának,
Bolond beszél ekkint deli királyának.

Vége legyen itten személlem szavalatának,
Kinek jubileái jól megiramodának.
Melyben szív ratioval nem egyre szavazának,
Országol ideje nagy bizonytalanságnak.

Részlet a Nagy Balogh János Kiállítóterem tárlatából. Kocsis András Sándor: Schnéner portré I. (2004; olaj, farostlemez), Schéner–Kocsis: Történelem és hit II. (2004; olaj, farostlemez), Schéner Mihály: Velencei karneváli figurák (é. n. olaj, farostlemez)

Pollágh Péter

A nyelvtan képei

Csuklyát húzott rám.

Hátulról jött, mint isten:
cukrot adott,
aztán letepert.

Az ember nem jelent semmit,
mondta megnyílván, mint egy hűtő:
és a fájdalom cukrát
tovább tuszkolta a számba.

Meggyóntatott: sokcenti mélyen
szúrva át minden zsákutcám –,
de nem tudtam
annyira fájni, mint ő.

Mégis feloldozott: fölágta
nyelvem, és nekem adta
képeit.

Tél szúr ki

Néz: tél szúr ki szeméből,
én festettem falra.
Féli a mondatot,
bajszínű az arca.
A rímek emléke elég,
mondja.
Testi a fájdalom,
narkós (az) öltöny rajta.

Nagyvárosi ikonom, fehér vérem:
megyek haza hozzád!
Neki mondom, de nem (úgy) hallja.

Egy-két mondatot hűtőbe tettem
neked, mondja:
és télből van az arca.

Cigije van, és nyelve van,
és krízise van, és nem lehetne –
finom(abb).

Koporsó

(Cattani)

Zárt szépség: lámpaoltás utáni hangon,
üveg mögül beszél,
de csont a nyelve,
és bereped tőle az üveg (monitor).
Nem sört nyitnak ilyen nyelvvel,
hanem koporsót.

Úgy mondanád

(Cattani 2.)

Ha más nyelven beszél,
megszűnik egy kicsit.
Beépül, te úgy mondanád.
De a nyelv miféle szervezetnek szolgál?

Fájásból, áramból

(Cattani 3.)

Elektromos férfi:
fájásból, áramból
malterozták össze.

Haj, öltöny, arcszőr
szürkéje
még a feketéből, fehérből kikevert

kockaházak közt is vakít.
Más szürke ez,
itt a csont az, ami kiütkezik.

Hatalom és forma

(Cattani 4.)

Azt hitte, megtörhet egy
formát.
Helyette megengedték neki,
hogy megfossza a hatalomtól
magát.

Lanczkor Gábor

Meghasadt, hosszú lángnyelvek

Nem tudnék lemondani rólad. –

Akkor éjszaka már olyan erős volt a rengés,
hogy szinte nem is mozgott, hanem felfordult minden.
Besietett a szobámba apa. Ekkor már én is talpon voltam.
Végre jónak látta, hogy távozzunk.
Amint már kijutottunk a házak közül,
a sági útkeresztnél megálltunk a nyárfák alatt. A kocsi,
hiába voltunk egészen sík terepen, egyszer erre,
másszor arra gurult el öt-hat centimétereket, és még akkor sem
maradt egészen egy helyben, amikor apa berántotta a kéziféket.
A Sághegy elbányászott, csonka bazaltkoronája
mellett a fekete felhőt villámok szaggatták meg,
majd meghasadt, hosszú lángnyelvek csaptak föl benne;
ezek hasonlítottak

a villámokra, de nagyobbak voltak.

Nem sokkal később

az a bizonyos felhő

leereszkedett a síkra, teljesen körülvéve
és elrejtve bennünket, ahogy az elhagyatott sági úton hajtottunk
a hegy irányába. Alig pár méterre lehetett csak látni.
Hamueső kezdett hullani, egyenlőre csak ritkásan.
Mögöttünk sűrű sötétség terjengett, egészen
elborítva a földet; rohanó áradat módjára hömpölygött utánunk.
Aztán ránk szakadt a sötétség, nem mint a holdtalan,
vagy a felhős éjszakán, hanem olyan, mint
amikor zárt helyiségben eloltják
a lámpát. Felgyújtottad a reflektorokat.
Mikor a hegyoldalban lévő parkolóhoz értünk,
kissé kivilágosodott, de én tudtam, nem azért, mert itt a virradat,
hanem mert egész közel már a kráter tüze.
Ahogy kiszálltunk, és zseblámpával megindultunk
fölfelé a széles, vasalt betonlépcsőn, már fogtad
a kezemet. Hirtelen megállt a tűz, még mindig
jókora távolságban; és újból sötétség szakadt ránk,
újból hullott a hűvös hamueső, egyre sűrűbben.
Többször megálltunk, magadhoz húztál, összekuporodtunk,

aztán pár pillanat múlva indultunk is tovább, miután leráztuk magunkról a nehéz hamut; széles tenyereddel borzoltad a hajamat. Mentünk kézen fogva, tapogatózva gázoltunk a bokáig érő hamuban, már csak a korlátról sejtve, hol is a lépcső.

Ötödik manifesztum

Botrányos szellemét a kezdeteket követően kitagadták magukból: porrá mégsem omolt. Krisztus megkeresztelésénél az ariánus mozaikon még teljesen egyenrangú félként áll Keresztelő János mellett a Jordán jegyében: ő a Folyó; kezében nádszál, rák koronája.

Mint elpártolt fiúörököst, mindenből kitagadták, azóta körmönfontan rejtőzködve tenyészik – mindez azóta, hogy feljöttek a katakombákból, feledték a jelentőségét, hogy első bazilikáink a városfalon kívül emeltük, – hogy lezajlott eszménk frige a hatalommal.

Mind a vazallusai, festett énekesek, mind, filmesek, bronzöntők, festő-manufaktúrák; letarolni őket, vagy – a hosszú évszázadok határozatlansága után minden egyéb hiábavaló már – az irgalomnak vetni őket koncul: „Kemény akcióhoz keresek aktív, lehetőleg kopasz fiút – harmincnégy éves, átlagos testalkatú, kopaszra nyírt srác vagyok: szeretném, ha megaláznál, leköcsögöznél; élvezz a seggembe, miután rojtosra kefélted, a számba, arcomra és a kopasz fejemre” – koncul: „Kigyúrt felsőtestű srácot keresek, aki totál meztelenül, akár álló fasszal pózolgatna, súlyozna, edzene, fitogtatná az erejét, közben az izmait markolászhatnám, gyúrhatnám, ütögethetném” – az irgalomnak oda, koncul.

Ő a Folyó. Kezében nádszál, rák koronája?
hordja a felkent városok mocskát több ezer éve,
katakombák, altemplomok vékony vízereiben
csörgeti magát, akár egy teli pénzeszacskó.

Déclaration des droits de l'homme

Mindenképp jogom van egyedül lenni.
Jogom volt eljönni, bár hogy el nem hagyom,
ezt is mondtam. Hogy elég volt, hogy ennyi –
jogom volt kimondani, hogy nem akarom;

joga van felhívni, jogom letenni,
joga zokogni, nem-zokogni van jogom.

Mint a sziámi ikrek életrajza,
két megvont párhuzamosként hengergeti
magát két test két lepedőn, felajzva
egymás közelétől tizenkét órai

utazótávolságban: kicsikarja
ő is, mit én – jogom van megérinteni.

Vénusz-fiú, Ámor-lány, immár minden
létezett határon, szabadság, szerelem,
mindkettőn túl – valamin nagyon innen.
Mert semmis az érzékelés: húsz ujjbegyen.

Irgalmat gyakorolni jogunk nincsen.
Nincsen jogod elfogadni, ha megteszem.

P. S.

Előbb Vérpanoráma, majd a Terror.

Úgy forgatod, mint jól kifent kaszát,
ahogy a délibáb kapta föl egykor
a hortobágyi csárdát, oly lazán –

lenyúlsz s megforgatod a régi szót.

Ha felbőffen, nincs az a lilium-
s tömjénillat, ami a katakom-
báknak szagát elnyomhatná, Lipót.

Lennének mind keresztények, kivéve

magad, ők irgalmazzanak neked,
nekik te ne, kiből már kimered
a vas – s legyek híznak vérén kövérré.

Hajad tépnéd dühödben, hogyha látnád:

elérkezett a szabadság kora.
Böki a jég fölött a lekaszált nád,
elered egy hófelhő zápora.

Mikor e testben

– kasztrált énekes a XIX. század második feléből –

Aki akit éneklek, az vagyok,
magát zengető dallam –
mikor e testben színre robbanok,
kontrázzanak sikollyal: –

ki nem ujjong fel áriám után,
értem elég őszintén
ki nem őrvjög, egy őrgrofnét akár;
vezessék el, hogy sintér

aprítsa testét össze!
Ezernyolcszázban még milyen elit
volt ez a publikum: az istenit

lesték bennem, ki szőke
fiútestet dallamára cserélt –
aztán mint egy kutya, elhull, herélt.

Farkas Wellmann Éva

Az itt az ottal

Ha tudhatnám, miért az itt az ottan,
(s a rend köröttem réges-rég a rendszer),
miért nem értem immár halmozottan,
hogy háromszor mért nem elég az egyszer,

megláthatnám, mi lenne módja, útja
észlelnem voltunk: terv vagy cél vagy ok,
ehelyett csak siránkozásra futja:
bosszant, hogy ott vagy. Inkább, hogy itt vagyok.

Alkalmatlan időben hív az ördög.
Határidő előtt lejár a jellem.
Ma: végtelen. Holnaptól már: csütörtök.
Mindegy, hogy tegnap kellett volna kellem.

S nincs ok, hogy több kelljen mostan, mint az ennyi,
míg épp a látszat egyenarcúra sminkel,
míg kegyeidet próbáljuk helyretenni
Bűn márkájú széptőszereinkkel.

Szobák

Az első szobában nyolc vaság, a
másodikban ritkás lángok égtek,
a harmadiknak bűze volt a doh,
a negyedikben nyoma volt a légnek,
az ötödik nem szoba – tán terem,
a hatodik átjáróház, zenével,
a hetedik ismétlő tanterem,
a nyolcadikban láttalak meg téged,
a kilencedik volt az otthonom,
a tizedikben eltévedtem egyszer,
tizenegyszer mondtam: itt lakom,
és elcseréltem tizenkettedszerre.

Esetleges volt, s minden más a térben.
Falak s riadtság adták néha rácsát
a bentlevésnek. Mindez csak, mit ébren,
fölénytelen s szemponttalan regisztrál
érzékszerved, s maga során a gátlás.
Nincs a tárgyaknak lelkük. Szinte értem.
A bútor, kép, s egyáltalán a díszlet
mind elfelejt, s kiszolgál bármely állást.
Olyan történet mind, akár a vétek:
haszonbérelni, sőt, tárgyas ígével.
A jó, a végső mind magára várát.
Bár egyetlen kulcs nyitja azt a zárat.

A visszaút

Míg eszemet s e sort nem vesztem el,
megkérdzem, az ügynökség mikor nyit,
– hogy ez lesz, tegnap így terveztem el –
s elutazom száz köldökzsínórnyit.

Eldöntöm ott majd, visszaút előtt,
hogy minden kínos, olykor zaklató
érzet helyett: szüntetni térerőt.
Mesterséges, de létrehozható.

És működik, mint majd az ő meg én.
A variánsok állnak rendezetten;
csillannak máskor tükrök üvegén.

Véletlen csak, mit magamra vettem,
(orráig lát, miként a bőregér?)
s légjáratok suhannak át felettem.

Kollár Árpád

Styepan Pehotnijnak

három lökhajtású gép fölkaszabolta
a hajnali eget, és most vérnarancs
fény szivárog nyomukban odafentről;

mintha angyalok karmolázták
volna össze égi szeretőjük hátát,
s karmuk nyomán kiserkent
a nedv a szürke testből,

angyalaid, kikkel annyit hancúroztál
a versben; s ha itt lennél, téged is
megkapna ez különös látvány,

bár lehet, fönről is szép, hogyha
a réseken át fölsejlik a füstös
földtakaró,

ha ott vagy ugyan, ha vagy valahol,
minden kétely ellenére, mégis –

de hadd ne évődjek ezen most én is,
hogy itt felejtett sztk-kereted mögül
meglestem,

velünk vagy nélkülünk, az angyalok
kezében úgyis elvérzik az ég.

Végpoétika

(hommage à m. d. s.)

ha pofán vágnak, törik a fog,
okod így akad, hogy elnyafogd,
de táto(n)gó szád kit érdekel,
ha árad szuvas leheleted.

Kollár Árpád 1980-ban született Zentán. Szegeden él. Kötete: *Például a madzag* (FISZ-könyvek 2005)

homokkal töm a végvári szél,
lyukat kutat a szavak sliccén,
fogaink között vers csikorog,
pereg a pulpa, mint a homok.

porlad ínyeink között a dal,
mit a nyelv a nyállal felhabar,
s a múzsa odvas fogát szívva
rossz szánkából vicsorít a líra.

ha pofán vágnak nem nagy dolog,
okuk akad rá, hát megszokod,
s nyeli úgyis, hogyha szél forog,
el a nyafka szót a jó homok.

Bushman variációk

I.

a törzs kihalt!
– hirdetik a vének,
s nem veszi észre,
még élnek.

II.

akár a test
(fel/le) épül
a pót mitológia.

található itt elég ok,
ürügy a vereségre.

III.

ha kihalok, kihalok,
de előbb éntől-énig
belak(mároz)om
a sivatagot.

Mítospótlék

mikor az ősmagyar ikarosz
a nap felé tört viaszos
szárnnyal, beleragadt az orra
az égi vattacukorba.

ösünket a hősi halálnál,
valljuk meg lesütött szemmel,
sokkal jobban érdekelte
a habkönnyű giga-nyalánkság.

de elunta egy évezred alatt,
nem fogy, hiába zabálja.
bár hatalmas, rohadó alma
lehetne, ez minden álma,

mi lezúg fa alá a sárba.
kínjában nagyot sikított,
ezer évet késik a mítosz,
mi lesz most a magyar(i)sággal...

lám így csüng a nemzet plafonján
a díszmagyar, ős-ikarosz,
s eltakarja már a napot,
mert hizlal a vatta cukor-táp!

Szlukovényi Katalin

Bevezetés az irodalomelméletbe

a mindenkori andrásnak

Ez a szöveg nem akar semmi mást,
csak a figyelmedet. Simogasd végig
a könyv gerincét tenyereddel, és
csúsztasd ujjad a lapok közti résbe,
lélegezd be mélyen az illatát,
tekinteted a verset porcikáinként
cirógassa, futtassad ujjbegyed
a sorok mentén pontosan követve
a soráthajlások lágy íveit,
a nyelv érdes, sikamlós csiklándását
érezzed mezítelen bőrdön,
minden szavát ízenként vedd a szádba,
ajkodon formálódjon meg a hang,
gondolj bele összes érzékeiddel,
leheletedtől forrósodjon át,
érezd, hogy vibrál minden elemében
az áhítatos és boldog anyag,
vetköztesd ki köznapi értelméből,
hisz már-már enged, magába fogad,
körülölelne, veled eggyé válna,
hatolj értelme mélyére, ahol
úgy adhatod át magad ritmusának,
hogy értelmed érintéseitől
immár nem ő: te lüktetsz a szövegben,
hiszen veled lehet csak önmaga,
s mikor végigérsz benne, ha figyelsz rá,
meghallod, ismétелhetetlenül
a gyönyör csak neked megszólaló, csak
általad beteljesült sikolyát.

Katarzis híján konklúzió

Bizonytalanul állt ott, mint ki végül
egy álom omladékony partján azt sem
bírná felidézni, hogy valamit
végkép elvesztett, vagy megmenekült.

Valamely másodvonalbeli hős
egy lefutott görög tragédiából
kimerülten leül a folyóparton,
sajtot eszik, töpreng, és bort iszik.
Az összes szükségszerű és helyes
döntés meghozatalát követően
nem egészen érti, hogy miért nem boldog,
és tippje sincs, hogy mitől lenne az.
A veszteségbe belenyugodott
– a holtakat legalább tisztességgel
elégették, s a történetefosztott
térből a füstöt kisépri a szél.

— — —

Mert előbb-utóbb minden tévedésünk
visszaszáll a fejünkre, mint a pernye,
s eljön az óra, mikor nem hiszünk
a szavakban, többé már nem hiszünk
a szavak általi feloldozásban,
s elfogy a többes szám első személy is,
csak én vagyok, de mégsem én vagyok.

Két evangélikus templom Békéscsabán (2005; olaj, farostlemez)

Balogh Tamás

Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataihoz 2.¹

Kner Imre levelei Kosztolányi Dezsőnek

Kosztolányi Knerékkal 1916-ban vette fel a kapcsolatot. Megnyerő lehetett számára Kner Imre ekkor megjelent *A magyar könyv jelenéről és jövőjéről* írott tanulmányának gondolatmenete, rokonítani tudta saját nézeteivel. „Mindent, ami ma történik Magyarországon, a magyar író csinálja – írja a nyomdász. – Legelső harcosa minden társadalmi vagy kulturális mozgalomnak. Minden eszmét, amelyet az élet felvet, ő karol fel elsőnek, ő veszi ki legjobban részét a nemzeti munkából. Ő a szerkesztőségek legértékesebb tagja, s hogy a magyar sajtó színvonala ilyen magas, azt annak köszönhetjük, hogy írók foglalják el a szerkesztőségek helyeit. Hogy a külföld tudomást kezd venni rólunk, az is a magyar író érdeme.”² Kosztolányi könnyen tudott azonosulni ezzel. Bár a gyomai nyomda csak egy Kosztolányi-kötetet ad ki (*Tinta*, 1916), éppen ez volt a fordulópont a kiadó történetében: „Az 1916. évtől kezdve megjelent kiadványaink fiatal, modern írók munkáit hozzák, modern magyar grafikusművészek illusztrációival és könyvdíszekkel – írja Kner Izidor nyomdatörténeti visszaemlékezésében. – Igyekeztünk ezeket a műveket olyan kiállításban megjelentetni, amely teljesen egyenértékű legyen nyomdai és művészeti szempontból a kor külföldi kiadványaival, de amellet meglegyen az összhang a kiállítás és a tartalom között. Első ilyen kiadványaink (Kosztolányi Dezső: »*Tinta*« című kötete és Balázs Béla: »*Lélek a háborúban*« című könyve [...]) igen nagy feltűnést keltettek.”³ Kosztolányinak emellett még egy fordítása (Byron: *Mazeppa*, 1917) jelent meg itt, és ugyanebben az évben – Bálint Aladárral közösen – ő szervezte és szerkesztette a *Magyar írók misztikus novellái* alcímet viselő *Éjjel* kötetet, melyben a *Hruszsz Krisztina csodálatos látogatása* mellett Kosztolányi előszava is olvasható.

Kosztolányi azonban nemcsak szerzője volt a két kiadónak, hanem kritikusa és szerzőgárdájának szervezője is. Leveleiben rendre megkérte az új kiadványokat, melyekről legtöbbször írt is, illetve gyakran közvetítette Tevan és Kner felé kiadót kereső barátainak kérését. Knerék látáskörébe például két héten belül két szerzőt próbált bevonni: Halasy Andort 1916. jún. 4-én ajánlotta Kner Imre figyelmébe (KDL 603⁴), június 16-án viszont

¹Az előző számunkban közölt levelezési összeállításunk folytatásaként tesszük közzé az itt következő két tanulmányt (a szerk.).

²Kner Imre: *A magyar könyv jelenéről és jövőjéről*. Könyvtári Szemle, 1916. 105–122. In: Uő.: *A könyv művészete*. „Egy megírandó, de talán soha meg nem íródó könyv”. Bp., 1962. 61–83. Szerk.: Haiman György.

³Kner Izidor: *Félévszázad mezején*. 1882–1932. Gyoma, 1931. 114.

már Csáth Géza érdekében lobbizott (KDL 607). Emellett más ügyekben is eljár: 1916. április 24-én Kner szeretné – később kiderült: sikertelenül – a *Nyugat*nak megnyerni (KDL 589), majd 1917. május 16-án – immár a *Pesti Napló* szerkesztőjeként – Kner Izidor aforizmáit próbálta elhelyezni a lapban (KDL 661).

A Kner családdal Kosztolányi 1916–1932 között levelezett. Az első levelet 1916. január 24-én írta Kner Izidornak – Kner Imre 1916. március 1-jén vette át a Kosztolányival való kapcsolattartást. Izidor még további öt levelet kapott Kosztolányitól, Imre összesen hatvanhármát. Általuk Kosztolányinak írt levelet jóval kevesebbet ismerünk: a kézzel író, másolatot tehát nem készítő Kner Izidortól nem maradt ránk levél, ezek tartalmát csak Kosztolányi válaszából következtethetjük ki, Imrétől is csak azt a 14 levelet ismerjük, melyeket a lényegi kapcsolat (1916–17) után, főként a *Mazeppa* második kiadásának ügyében írt Kosztolányinak (1–10. sz.). Ezek mind indigós másolatok, melyek *nem* a Kosztolányi-, hanem a Kner-hagyatékban maradtak fenn. Kner Imre 1920-tól az üzleti levelek mintájára teljes levelezését indigós másolatokkal bonyolította, részben mert levelezőpartnereinek többségével valamilyen üzleti, szakmai kapcsolatban is állt, részben hogy szükség esetén visszatérhessen az éppen folyó gondolatcsere korábbi szakaszaihoz.⁵ – ezért is, hogy az első ránk maradt levél 1921 októberéből származik.) Mivel 1921 után a Kner-nyomda – egy szakmailag sikeres, üzletileg viszont kudarcos kiadványsorozat (*Monumenta Literarum*) után – a könyvkiadással gyakorlatilag leállt, a kapcsolat meg-lazult, s a levelek esetlegessékké váltak; az utolsót 1932-ben a közelgő Goethe-ünnepség kapcsán írta a nyomdász a költőnek.

Alábbiakban a Kner Imre által Kosztolányihoz írott 14 levelet adjuk közre.⁶

1.

[Gyoma, 19]21. október 18.

Mélyen tisztelt Uram!

Kérem, bocsássa meg azt az udvariatlanságot, hogy kétrendbeli levelére ilyen óriási késéssel válaszolok. Okai a következők:

Mikor második levele érkezett, hirtelen külföldre kellett utaznom, s csak visszaérkezésem után foglalkozhattam a dologgal. Nyilvánvalóvá vált előttem azonnal, hogy ha rendes, jó kiállításban tudom megcsinálni, akkor erre súlyosan rá kell fizetni. Kisebb terjedelmű dologról lévén szó, erre is elhatároztam magamat, de a dolog nem magában álló valami, több régi kiadványom új kiadásával együtt hoztam volna ki. Ezt igen szerettem volna megcsinálni, de most készülő dolgaimat akartam előbb megvárni. – Nem akartam előbb döntenii a dologban, e napokban azonban láttam, hogy szó sem lehet erről az idén – ellenkezőleg olyan munkatorlódás keletkezett, hogy még idei programom egy része is a jövő év elejére marad.

Így tehát el kell az ügyet halasztanom, ellenben remélem, hogy a jövő év elején újra lehet beszélni róla. Akkor jelentkezni fogok, addig pedig nagyon köszönöm szíves türelmét, és ismételten elnézését kérem az ilyen udvariatlan hallgatásáért.

Kiváló tisztelettel híve

⁵ Erdész Ádám: *Unio mystica ipar is lélek között. Szabó Lőrinc és Kner Imre levelezése*. Bárka, 2006/1. 71–83. – Erdész Ádámnak ez úton is köszönöm, hogy a Kner-levelek másolatát rendelkezésemre bocsátotta.

⁶ A helyesírást a maihoz igazítottuk, de megtartottuk az írói sajátosságokat s az idegen szavak írásmódját. Rövidítések: BML: Békés Megyei Levéltár, Gyula; KDL: Kosztolányi Dezső: *Levelek* [– *Naplók*].

Nagyságos

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ
író úrnak

BUDAPEST
I. Tábor utca 12. sz.

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – *el kell az ügyet halasztanom*: Byron *Mazep-pájának* második kiadásáról van szó, melynek jogát Kosztolányi először 1921. augusztus 16-án engedélyezte Knernek (KDL 781), majd egy hónap múlva, szeptember 17-én – válasz híján – ismét megemlítette az ügyet (KDL 783).

2.

[Gyoma, 19]21. december 6.

Igen tisztelt Uram!

Kérésének eleget teszek, bár nem szándékoztam ennyi tiszteletpéldányt szétoztani. Hiszen e példányszám nagyon alacsony, és a könyvek nagy összeget reprezentálnak, és cégünk anyagi helyzete sem az, ami azelőtt volt, míg a románok ki nem fosztottak bennünket.

Engedje meg azonban, hogy én is ígéretén fogjam. Kérem, helyezzen el a *Pesti Hírlap*ban egy ismertetést ígérete szerint. Azt hiszem, a dolog megérdemli, de félek, nehéz lesz a *P. H.* ismert üzleti elvei mellett. – Nagyon kérem, ha csak lehet, tegye meg ezt, és küldje be majd a példányt, mert nekem a *P. H.* sohasem kerül a szemem elé.

A küldött könyvet nagyon köszönöm. Azt hiszem, januárban annyira jutok, hogy elolvashatom, sok egyéb restanciámmal egyetemben.

Maradok tisztelettel híve

Nagyságos

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ úrnak
író

BUDAPEST
I. Tábor utca 12. sz.

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – *Kérésének eleget teszek...*: válasz Kosztolányi november 29-én írt levelére, melyben a nyomda kiadványainak megküldésére kéri Knert, „akármily feltételek mellett” (KDL 788) – *Engedje meg azonban...*: Kosztolányi erre december 10-én válaszol: Föltétlenül ismertetem könyveit a *P. H.*-ban, és a példányt elküldöm önnek.” (KDL 789); az ígért cikket azonban nem ismerjük.

3.

Gyoma, 1923. január 21.

Igen tisztelt Uram!

Ma elküldtem az ígért *Monumenta II.* sorozatot. Annak árát nem számítom fel.

Ellenben kiadnám újra a *Mazeppát*, nem tudom még, mikorra, de az év folyamán. Kérem, szabjon neki méltányos árat, mert csak keveset, 5-600 példányt, legfeljebb 1000-et nyomnék, de már ennyit is csak nehezen. És ha nagy honoráriummal terheljük meg, akkor drága lenne, s így nem lenne értelme.

Érdeklődéssel várom válaszát és maradok

kiváló tisztelettel híve

Nagyságos

Kosztolányi Dezső író úrnak
Budapest

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata.

4.

Gyoma, 1923. január 25.

Igen tisztelt Uram!

Szíves sorait vettem, elhatározását tudomásul veszem, s amint jelenlegi roppant nagy elfoglaltságom engedi, megkalkulálom a könyvet. Ha látom, hogy hány példányra van anyagom, s milyen bolti ár alakul ki, fogok végleg határozni, s tudatni, hogy mennyit tudnék a könyvbe belekalkulálni.

Kiváló tisztelettel híve

Nagyságos Kosztolányi Dezső író úrnak, Budapest.

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata.

5.

[Gyoma, 1923. ápr. 27.]

Nagyságos

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ író úrnak
BUDAPEST

I. Tábor utca 12. sz.

23. április 27.

Kedves és igen tisztelt Uram!

Végre hozzájutottam ahhoz, hogy a *Mazeppának* egy kissé utánanézzek. Találtam a raktárban egy igen finom papírost, amelynek színe, minősége, alakja valamennyire

megfelelne, s talán még szebb is lehetne a második kiadás az elsőnél, s borítékpapír is akadt hozzá, az a baj azonban, hogy a papíros csak cca 6-700 drbra elég, s erre is csak úgy, ha az alakot egy néhány milliméterrel megrövidítjük. Bizony ez nagyon kicsiny példányszám. Nem azért, mintha valami rohamosan nagy kelendősségre számítanék, hanem azért, mert az előállítás költségei roppant rosszul oszlanak el.

Kérem, legyen kegyes tudatni, hogy ebben a rendkívül kis példányszámban milyen összegre reflektál a második kiadás szerzői jogáért, és kérem, legyen szíves tudatni, elvállalja-e a korrektúra átnézését is. Megjegyzem, sokkal jobban szeretem, ha nem bízva reám az összeg megállapítását, hanem tudatja, mert én nem nagyon vagyok most a Pesten szokásos honoráriumokról tájékozva.

B. válaszát érdeklődéssel várva maradok

tisztelettel híve

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata.

6.

[Gyoma, 19]23. április 30.

Igen tisztelt Uram!

Szíves sorait vettem, de bizony meglepett az összeg, amelyet Ön igényel. Még ott nem tartunk, hogy az ezres volna a fillér, sőt az index szerint még ott sem, hogy az ezres volna a korona. – Csak a papíros az, amely majdnem kétszeresére emelkedett az aranyparitásnak. – Kalkulációm azt mutatja, hogy ha a papírost, nyomást, nem is túl magasán számítva, és az ön által igényelt összeget kellene ebben a kis példányszámba beleszámítanom, akkor cca 1300 koronás bolti ár jönne ki, amit ilyen kis terjedelmű dologért ma lehetetlen megkapni. Ilyenformán le kell mondanom arról, hogy a könyvet kiadjam – amit őszintén sajnálok. Ellenajánlatot nem is tehetek, mert az általam elgondolt összeg annyiival kisebb az Ön által igényeltnél, hogy elő sem merek vele hozakodni. Hiszen a *Mazeppa* terjedelme alig éri el az egy nyomtatott ívet, és csak második kiadásról van szó.

Sajnálom, de a viszonyok úgyis olyanok, hogy megfojtják szándékaimat, s nincs értelme erőszakolni a kiadást, amikor annak már amúgy sincs reális lehetősége.

Ön tudja jól, hogy sohasem vezettek a kiadásnál üzleti szempontok, de ma az én helyzetem is sokkal súlyosabb, mint azelőtt volt, s kénytelen vagyok minden koronával számolni, mert úgysem igen bírom az üzem részére szükséges rengeteg pénzt előkaparászni.

Szíves üdvözzel maradok régi híve

Nagyságos

Kosztolányi Dezső író úrnak

Budapest

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – *Szíves sorait vettem, de bizony meglepett az összeg, amelyet Ön igényel:* Kner Kosztolányi 1923 áprilisában írott levelére válaszol, melyben Kosztolányi – a honoráriumot illetően – azt írja: „Ami a pénzt illeti, ön tudja, hogy szegény vagyok, s szükségem van minden fillérre. (Ami ma az ezres.) Azt hiszem, nem vagyok követelőző, ha 50 000

koronát kérek érte. [...] Úgy gondolom azonban, hogy ezt a kis összeget ki tudjuk hozni a könyv árából, mely bizonyára elkel, ha nem holnap, akkor holnapután.” (KDL 819)

7.

[Gyoma, 19]23. május 3.

Kedves és igen tisztelt Uram!

Ha Ön ennyire ragaszkodik a könyvecske megjelenéséhez: ám legyen. Meg fogom csinálni őszre, bár kalkulációm szerint erősen az önköltségi áron alul kell azt forgalomba hozni. – Csak azért vagyok erre hajlandó, mert ezekkel az apróságokkal is tovább fogok elevennek látszani (mint kiadó), s kevésbé veszik észre az emberek a hullaszagot, amelyet nemcsak mi, hanem az egész magyar könyvkiadás árasztunk.

Intézkedem, hogy b. címére a 20.000 K a napokban átutaltassák, s ha majd időnk lesz arra, hogy a kis könyvet kiszedjük, el fogom küldeni a kefelevonatot is.

Kiváltó tisztelettel híve

Nagys. Kosztolányi Dezső író úrnak, Budapest.

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – *Ha Ön ennyire ragaszkodik a könyvecske megjelenéséhez:* utalás Kosztolányi május 1-jén kelt levelének egyezkedő hangjára: „Ragaszkodom ahhoz, hogy a könyv megjelenjék. Azt hiszem, még a mai nyomorúságos időkben is a lehetőség határain belül mozogok, mikor a 20 000 [!] koronát veszem tárgyalásunk alapjául, ezt ön tetszése szerint megszerezheti, vagy lecsíphet belőle valamit, amint számadásai tanácsolják.” (KDL 821)

8.

[Gyoma, 19]23. június 27.

Igen tisztelt Uram!

Dacára a roppant súlyos viszonyoknak, amelyek különösen a könyvkiadás terén egyenesen végzetes jelenségeket mutatnak, mégis kiadom a kis könyvet, már csak a folytonosság kedvéért is. Hogy csak most küldhetem a kefelevonatot, annak az az oka, hogy néhány hétig nem voltam itthon és csak most foghattam hozzá.

Kérem, legyen kegyes a korrektúrájánál a következőkre különös figyelmet fordítani:

1). Az első kiadásnál a régi, rövid ortográfia volt alkalmazva, sok helyen ott is röviddel volt szedve, ahol ez direkt kellemetlenül hat, de nem mertünk saját szakállunkra változtatni rajta. Kérem, hogy ahol hosszú magánhangzót kíván, legyen kegyes ezt mindenütt kijavítani.

2). Az első kiadásban sok helyen hiányos az interpunkció. Kérem erre is ügyelni. Ezt sem merem saját szakállamra javítani.

3). Mivel az új kiadásnál egy-egy sorral kevesebb lesz minden oldalon, hogy a margó aránya szebb legyen, a tördelésnél bizonyos eltolódások lesznek. Nem tudjuk ma már megállapítani, hogy az oldalak alján hol volt az eredetiben üres sor, és hogy hol tűnt ez el esetleg éppen azért, hogy az első kiadásban az oldal alá esett. Kérem tehát, legyen

kegyes figyelni arra, hogy az eredeti szerint hol kell üres soroknak lenni, és különösen kérem, hogy ahol a mostani hasábok vége üres sorral esik egybe, legyen kegyes az oldal aljára odaírni, hogy „üres sor”, mert tudnunk kell, hogy ahol a két hasáb összeér majd a tördelésnél, hol kell üres sort hagynunk és hol nem.

Még azt is kérem, hogy a mellékelt első kiadású példányt tessék majd visszaküldeni a korrektúrával, mert nekem már csak két példányom van az első kiadásból ezen kívül, és ezt szántam mintapéldánynak a munkához.

Kérem a korrektúra mielőbbi szíves visszaküldését, és maradok

kiváló tisztelettel

Mell. kefelevonat és mintapéldány.

Nagyságos

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ író úrnak

BUDAPEST

I. Tábor utca 12. sz.

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – Kosztolányi két nap múlva, „Péter-Pál napján” már küldi is a kefelevonatot (KDL 828), két hét múlva pedig egy újabb javított változatot: „most hibátlan” (KDL 829).

9.

[Gyoma, 19]23. augusztus 2.

Nagyságos

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ író úrnak

BUDAPEST

I. Tábor utca 12.

Igen tisztelt Uram!

Mivel a könyvpiac helyzete egyenesen katasztrofálissá vált, nem óhajtok a nagy pangás közben kiadványokkal a piacra kilépni. Tisztelettel értesítem tehát, hogy a *Mazeppa* kiadását elhalasztom, s majd csak a jövő évben fogom azt megjelentetni.

Kiváló tisztelettel híve

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata.

10.

[Gyoma, 19]24. december 4.

Igen tisztelt Uram!

Tudatom, hogy a *Mazeppát* e héten, illetve a jövő hét elején küldöm szét. A szerkesztőségek példányai ma küldettek széjjel.

Mellékelek belőle 12 példányt és egyet egy másik kiadványomból, amely ezzel együtt jelenik meg.

Maradtam kiváló tisztelettel híve

Nagyságos
Kosztolányi Dezső író úrnak

BUDAPEST
I. Tábor utca 12. sz.

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – Kosztolányi december 6-án kelt levelében köszöni meg a *Mazeppát* és a tiszteleti példányként küldött „indus könyvet”. Ugyanakkor kéri Knert, hogy küldje meg neki Milkó Izidornak könyveit is, melyekről „okvetlen” írni szeretne a *Nyugat* legközelebbi számában.

11.

[Gyoma, 19]24. december 9.

Igen tisztelt Uram!

Becsés soraira sajnálattal tudatjuk, hogy a Milkó-könyvekből mi nem adhatunk példányokat, mert mi azoknak nem vagyunk kiadói, csak nyomdászai, s csupán néhány példányunk maradt, amelyeket cégünk könyvtárában őrzünk. Méltóztassék vagy a mű kiadójához fordulni (Révai Testvérek), vagy pedig a szerző fiához, Milkó Elemér úrhoz (Bpest VI. Bajza utca 30. III. em.), akihez a Szerző küldetett a magyarországi előfizetők címére példányokat. Bizonyos, hogy mint a Szerző kompatriótája, e helyen meg fogja kapni a bírálati példányt.

Maradtam kiváló tisztelettel

Nagyságos
Kosztolányi Dezső úrnak

Budapest
I. Tábor utca 12. sz.

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – Bár Knerék nem tudtak küldeni neki Milkó-köteteket, Kosztolányi (a sikertelen kérés miatt később) mégis megírta tanulmányát volt tanáráról, később atyai barátjáról: K. D.: *Milkó Izidor*. NY, 1925. márc. 1. 349-350.

12.

[Gyoma, 19]25. november 25.

Kedves és igen tisztelt Uram!

Őszinte sajnálattal tudatom, hogy a kért kis könyvem, amely még 1909-ben jelent meg, már réges-régen elfogyott. Ez azonban valószínűleg nem felelt volna meg úgysem az Ön céljainak, mert elsősorban nyomdászok számára készült és mert a benne lefektetett elvek azóta teljesen túlhaladtak.

Magyar nyelven tudtommal nincs ilyen munka, s amelyeket ismerek, azok régebbiek az enyémnél, még túlhaladottabbak és nincsenek is megfelelő színes mellékletekkel felszerelve, valószínű azonban, hogy még nehezebben lennének megszerezhetők.

Nyomdászok számára jelent meg szaklapokban és évkönyvekben több ilyen munka, de ezek is nehezen szerezhetők meg. Valószínű azonban, hogy egy most megindult monográfia-sorozatban jövőre ismét meg fog egy külön füzetben is jelenni.

Sajnálom, hogy nincsen már példányom a kis könyvből, és maradok kiváló tisztelettel híve

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – Válasz Kosztolányi 1925. november 22-én írt kérésére: „régóta hiába hajszolok egy tanulmányt, melyben a színek skálája és magyar nevei föl vannak tüntetve. Tegnap este hallottam Telcs Edétől [1872-1948, szobrász – B. T.], hogy ön évekkel ezelőtt kiadott egy ilyen értekezést. Nagyon lekötöleznék, hogyha ezt elküldetné címemre [...], vagy amennyiben már nincs példánya, tudatná velem, hogy hol szerezhetném meg. Végtelenül érdekel.” Kner Imre „évekkel ezelőtt” két tanulmányt is írt a színekről: K. I. – Faltusz Ede: *A színekről és a színes nyomtatásról*. In: *Magyar Nyomdászok évkönyve*, 1907, ill. K. I.: *A színharmonia*. In: uo., 1909.

13.

[Gyoma, 19]27. október 26.

Igen tisztelt Uram!

E hó 25-én kelt szíves soraira őszinte sajnálattal tudatom, hogy a kiadást egyelőre abbahagytam. Az eddigi keretekben ugyanis nem lehetett semmiféle eredményt elérni, kiadványaim a nyakamon maradnak, s eredményes munka csak akkor volna lehetséges, ha évente legalább 12-15 kiadványt hozhatnók ki, de viszont az ehhez szükséges tőkét nem tudom többi üzletágaimtól elvonni.

Így tehát sajnálatomra a felajánlott munka kiadására mindaddig, amíg a viszonyok meg nem változnak, nem tudok vállalkozni.

Maradtam kiváló tisztelettel híve

Nagyságos
Kosztolányi Dezső úrnak

Budapest
I. Tábor utca 12. sz.

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata. – Kner Imre Kosztolányi 1927. szeptember 25-én írt levelére válaszol, melyben Kosztolányi „egy nagyon tehetséges, művelt” barátjának (véltetően Balla Ignácnak [1885-?] író, költő, műfordító – B. T.), „ki évekig élt Olaszországban s kitűnő tollú író” Leopardi-fordítását (*Pensieri*) ajánlja figyelmébe. „Nem üzlet, annyi szent, de jobb üzlet, mint kérészéletű füzeteket megjelentetni, melyek ma kellenek, de holnap – örökre – a pincébe vándorolnak. Évek alatt biztosan eladhatja.” (KDL 965)

14.

[Gyoma, 1932. ápr. 2.]

Nagyságos

Kosztolányi Dezső
író úrnakBUDAPEST
I. Tábor utca 12.

Gyoma, 1932. április 2.

– kelt levélre válasz

Tárgy: Goethe-kiállítás.

Igen tisztelt Uram!

A Verein „Deutsche Buchkünstler”, amely néhány év előtt engem is levelező tagjává választott, a tavasszal egy kiállítást rendez „*Goethe in de Buchkunst der Welt*” címen, amelyre az Ön *Napló*-fordítását is kiküldöttem.

A kiállításnak lesz egy külön csoportja, amelynek a címe: „*100 Drucker huldigen vor Goethe*”. A világ minden részéből 100 nyomdászt kértek fel arra, hogy egy-egy maga választotta Goethe-téma tipográfiai megoldásával hódoljon Goethe előtt. – Én olyan témát igyekeztem választani, amely megmutassa, hogy bármily kevés Goethe-kiadványt is tudunk kiállítani, mégis elég intenzíven foglalkozunk Goethével, s igyekeztem megmaradni a Goethe korának és szellemének megfelelő klasszicista tipográfiai stílus keretei között.

Az eredmény a mellékelt lap. – Amidőn szíves elnézését kérem azért, hogy előzetes beleegyezése nélkül felhasználtam az Ön fordítását is, bátor vagyok tisztelettel átnyújtani a csak igen kevés példányban lenyomtatott lap egy példányát. Szeretném, ha tetszene a megoldás, amely rendkívül nehéz volt a vers túlságosan tagolt tipográfiai formája miatt. A verseket rendkívül nehezen lehetett valamelyes tipográfiai egyensúlyba hozni, mert a sorok hossza, különösen a leghosszabb soré, mindegyiknél más és más, s így csak ebben a sorrendben lehetett valamennyire megnyugtató egyensúlyt kihozni.

Ismételten kérem szíves, utólagos engedélyét, és maradtam
kíváló tisztelettel híve

BML XI.9.c/38. doboz. Gépelt levél másolata, a Kner Izidor Könyvnyomtató cég fejléces levélpapírján. – Kosztolányi válaszát – ha volt egyáltalán – nem ismerjük.

Csibra István

Utak és tévutak

Simonyi Imre és a Világosság kapcsolatáról egy levelezés tükrében

Simonyi Imre pályaképe című kismonográfiámhoz (2003), illetve Simonyi és Márai levelezését és kapcsolatát vizsgáló *Színe és visszája* című tanulmányomhoz képest (Bárka, 2006/1.) gyakran meglepő formájú és színárnyalatú újabb darabkákkal egészíthetem ki az általam összerakosgatott, Simonyit mint embert és mint költőt remélhetőleg egyre teljesebben és hitelesebben ábrázoló élet- és lélekrajzi mozaikot. Ezúttal arról számolhatok be, hogy kismonográfiám sajátos „visszhangjaként” kezembe került Simonyi Imrének Palkó Magda szerkesztőhöz írott néhány töredékesen megmaradt, sok helyütt azonban meglepő, sőt megdöbbentő levele.

E levelekből érdekes, izgalmas dolgokat tudhatunk meg Simonyi Imre költő (1920–1994) és az 1960-ban alapított *Világosság* című ateista folyóirat kapcsolatáról, Simonyi és a szerkesztők barátságáról, amely kisebb-nagyobb intenzitással 1965-től egészen 1990-ig tartott. A folyóirat általában kétévenként közölt Simonyi-verseket, 1971–1975 között azonban évenként, s a költőnek ebben az időszakban volt a legintenzívebb és legbensőségebb kapcsolata a szerkesztőséggel. A versei tiszteletdíjából élő, s ezért évtizedekig szinte nyomorgó költő örült, hogy ez a főként ismeretterjesztő, tehát nem irodalmi jellegű folyóirat egyáltalán megjelentet tőle verseket, értetlenül tapasztalta azonban, hogy mennyit kell leveleznie, reklamálnia és postára talpalnia csekélyke honoráriumáért!

A korszakra jellemző konfliktus is támadt abból, hogy Simonyi az ateista *Világossághoz* és a katolikus szellemiségű *Vigiliához* is leadta verseit. (No meg persze mindenhova, ahova csak lehetett, folyóiratoktól kezdve napi- és hetilapokig.) E konfliktusról egyik levelében így írt: „A Vigiliában *megjelentem!* Nem bánnám, ha a pár év előtti cirkuszhoz hasonlóan ez esetben mellőznénk, Magdolna! Emlékszünk, ugyebár!? És mindez nem lenne gátja az általam fölöttébb nagyrabecsült ateista orgánumban történő (mielőbbi!) megjelentetésemnek. Félreértéseket kiküszöbölendő: én az egyház(ak) lapját *pontosan annyira értékelem*, mint az ellentétes sajtóterméket (*Világosság*). Másrészt: Maga előtt sem titok, hogy (minden látszat ellenére) *ugyanegy EGYHÁZÜGYI FŐHATÓSÁG* 'egyszámláján' futnak fent nevezett kiadványok. Ezért tehát: ne a *Lapot* képviselje Magdikám, ellenben a költészet szolgálólánya lett légyen. Ennyit erről.”

Simonyi itt szellemesen utal arra, hogy az „egyházügyi”, bár éppenséggel ateista „főhatóság”, azaz a párt- és hivatali apparátus a *Vigiliát* is hasonlóképpen ellenőrzése alatt tartja, mint a többi sajtóorgánomot. S néhány éve bizonyára ők csinálták a „cirkuszt” amiatt, hogy a *Világosság* olyan szerzőt közöl, aki a *Vigiliában* is megjelenik.

Simonyit némi védettséget remélt a kultúrpolitikai irányítással közvetlen és jó kapcsolatban lévő folyóirattól, ám nem a főszerkesztő dr. Lukács József vallásfilozófus, akadémikus (1922–1987) vette a szárnyai alá, hanem a felesége, a folyóirat lelke: dr. Lukácsné Palkó Magda újságíró, szerkesztő (1932–), a folyóirat kulturális rovatvezetője, érthető tehát, hogy az említett és az alábbiakban sűrűn idézett (még kiadatlan) levelek is neki szólnak.

E levelekből fény derül kettejük merész „összeesküvésére” is, melynek kettős célja

volt: egyrészt a költő számára a József Attila-díj mielőbbi „kiharcolása”, másrészt egy Simonyi által megírandó, de Palkó Magda neve alatt közlendő, a költő érdemeit és „országos nagyságát” ecsetelő „dolgozat” megjelentetése. A Gyulán magát kirekesztettnek és megbélyegzettnek érző Simonyi ugyanis *végző elkeseredésében* így akarta ország-világ előtt felhívni a figyelmet saját emberi és költői nagyságára, rangjára, hogy az ellene folyvást „aljasságokat” elkövető „helyi erők”, a gyulai és csabai „illetékesek” ezt végre tudomásul vegyék, és ily módon védve legyen velük szemben. Palkó Magda pedig, aki igazán pártfogásába vette Simonyit és a legjobb verseket közölte tőle, jó lélektani, mondhatnánk pedagógiai érzékkel belement e „játékba”, amely azonban csak felerészben sikerült.

(*Filléres gondok*) Simonyi ezúttal is csak véletlenszerűen dátumozta leveleit, 1972. június 22-én azonban így sürgette Palkó Magdát: „Magdikám! Elfogadta-e a verseket? Írja már meg! Jó volna. Rosszul áll a kassza.” Majd talán hónapokkal később így folytatja: „Magdolna! A pénznek méltóztassék a Hírlapkiadó utánanézni a pesti (vonatkozó) postahivatalban. Maga pedig legyen olyan Néném, hogy mihamar nyomdába adja a verseket! Az a kis bögyös-dundi-durci-murci-combos-segges: csupapicsa, akit említettem volt, *rákapott a szilvapálinkára*, én? – miközben én rákaptam egy szép, nagydarab, üszöktekintetű ('svájcer' – ám már némi 'bonyhádi-tájfajta' beütéssel) szőkére! (Simor Erzsí fénykorára emlékeztető fazon.) – – – Így a dupla élvezet mellett: tripla kiadás (mivel én is tartozéka vagyok fenti kisdéd együttesnek!) – – – mindezt csak azért ily bőbeszédűn: hogy értsük a szót: nagyon kell a dohány! S egyébként is újra kivagyok.”

Elgondolkoztató azonban, hogy a levelek szerint mindössze 300 forintról volt szó! Amiből akkoriban sem igen tellett ilyesfajta gáláns „tripla kiadásra”. A szánni valóan szegény, kopottas ballonkabátban járó Simonyi itt persze ismét előveszi kisvárosi gavalér jelmezét és modorát, s a szeretők egész tipológiáját kanyarintja a levélbe, hogy akár Palkó Magdának is imponáljon, csak küldje már azt a megveszekedett 300 forintot vagy sürgősen járjon utána!

Aztán megérkezik az újabb „alázatos kérelem” is: „Magdikám! Jó volna, ha most már tényleg a végére járnánk: mi is történt azzal a honoráriummal? Mégsem mindegy, hogy kinek a zsebében van!” Egy következő levelében még az utóirat is így hangzik: „Nem vicc: kell a forint! Valamelyik hosszú verset (vagy sok rövidet) lehozni szíveskedjék. Mihamar.” Majd újabb sürgetés: „Magdikám! Igazán jó lenne, ha most már eldőlné: mi is van azzal a honoráriummal? Mégiscsak képtelenség, hogy ne lehessen a nyomára jutni!” A végkifejlet pedig már tragikomikussá válik, külső szemlélő számára egyenesen bohózatba hajlik:

„Magdám! Szerelmem! Ne baszakodjunk azzal a 300 forintokkal! Levelével bementem a gyulai postára. Ott ezeket mondták: náluk semmi nyoma semmilyen pénznek, tehát nemhogy *ennek*, de *egyébnek* se, értve ez alatt, hogy a *kifizető* postán nincs soha nyoma. Mert ők visszaküldik a 'vényeket'. Ellenben: a kiutaló szervnek (ez esetben a *Hírlapkiadónak*) kell megreklamálnia *írásban* a 'felvevő' pesti postahivatalnál, hogy mikor vette fel, mikor továbbította? Egyszóval a pesti postához kellett: vagy a pénznek, vagy az utalványnak (akár aláíratlanul, akár *hamisított* aláírással) visszaérkeznie. Tehát szóljon rá a Hírlapkiadóra, hogy járjon el a pesti postánál. Egyébként a gyulai 'szerv' hosszadalmas és számomra felfoghatatlan nyelvezetű előadásba bocsátkozott – postás idióma! –, amiből jószerivel semmit sem értettem – – – különböző paragrafusokat citáltak, vényeket nyomkodtak az orrom alá, soha-nem-hallott címszavakat olvastak fejemre, ám a fentieket – miszerint a 300 pénz sorsának zárja, kulcsa, nyitja Pesten keresendő – mégiscsak kihámoztam [...] Itt küldök két verset, azzal a rimázkodással,

hogy sürgősen hozandók, mert nagyon kell a pénz!!! Lehetőleg együtt a kettőt: úgy több a pénz. (Ha jól számolok?)”

Simonyi ekkortájt mégis beletörődik és feladja a küzdelmet: „Magdika! Leveleink elkerülték egymást: ha úgy van, ahogy a Hírlapkiadó állítja (ami persze egyáltalán nem biztos, hogy úgy igaz!), nincs mit kereskednem tovább azzal a 300 forinttal.”

A hosszas hercehurca megoldása ma már Palkó Magda szerint is pofonegyszerűnek látszik: a *Világosság* csakugyan kiutaltatta a Hírlapkiadóval az ominózus 300 forintot, csak hogy azt azonnal „levonták” valakik – netán a gyulai „illetékesek” – Simonyi bizonyos korábbi előlegei, „tartozásai” fejében, ezt azonban nem merték neki kerek-perec megmondani. Ezt a verziót támasztja alá Simonyi egyik későbbi, 1979. február 25-én feladott levele is: „Kedves Magda! Köszönöm a *Világosságot*! És az öntevékeny közlést! (A pénzt természetesen még nem kaptam meg. Érdeklődéssel várom, hogy ez a honorárium mely indokolással vonatik le [!] tőlem? Sebaj, éljen a tiszta amatőrizmus!)”

(*Adalékok egy szerkesztő-kritikus portréjához*) Nem mellékes adalék mindehhez az az éles metszésű karcolat, amely a versek közlésével és a honorálásukkal kapcsolatban Jovanovics Miklósról (1932–2002), az *Új Írás* akkori főszerkesztőjéről bontakozik ki a levelekben. Simonyi így ír: „Mondja: ismeri maga Jovanovicsot az *Új Írás*nál? Megtenné, hogy felhívna és megkérdezné, mi van a verseimmel? Ugyanis két hónapja, amikor Pesten jártam, kért tőlem kéziratot. Azonnal küldtem. Azóta két érdeklődő levelemre sem reagált. Hát ez az, ami kicsinál engem. Ha megteszi, hogy felhívja, akkor azt is kérdezze meg tőle, hogy a *teljes anyagot* hozza-e, avagy kihagy belőle valamit? (*Forgácsok egy fakesztről* c. ciklusból küldtem neki vagy 15–20 apró darabot. Ha kihagy valamit, azokat *címek szerint* mondja meg Magának, hogy tudjam, mire tart igényt, mire nem? S ami esetleg nem kell neki, azt máshol próbálom elhelyezni.) Értjük? Szóval, az ilyen szarságok borítanak ki, tesznek tönkre.”

Majd a következő levélben ez áll: „Jovanovics persze azóta se írt; azonkívül, hogy link, hazudott is, hogy már útban a levele felém. Látja: az ilyen dolgok ássák az én sírom. Ugyanis: én azt kértem tőle, *címek szerint sorolja* fel azokat a darabokat, amelyeket nem hoz, hogy azokkal más lapnál próbálkozhassak. Ugyanis: én ebből élek, s így egyáltalán nem mindegy, hogy mikor tudom meg, melyik versemre tart igényt egy lap s melyikre nem! *Nem* folytatom. Fáradt vagyok. És undorom van. Az ilyen alakok miatt. Meg minden miatt.”

Palkó Magda persze közbenjár Jovanovicsnál, Simonyi pedig erre így reagál: „Jovánnál történt interveniálásáért: *férfiás* ölelésem. (Persze: máig sem jött tőle levél!)” Aligha kell hangsúlyoznunk, hogy itt nyilván nemcsak Jovanovics jellemzéséről, hanem a versei honoráriumából nyomorgó, kétségbeesett, beteg, depressziós költő önjellemzéséről is szó van. Őt nem érdekelték egy folyóirat szerkesztési elvei, koncepciói, határidői, a főszerkesztő ilyen-olyan megfontolásai, hanem mindig azonnali döntést és választ követelt minden egyes többnyire sürgető-követelő hangnemben megírt levelére. (A sajtóhibákra azonban fulmináns hangon reagált.) A várva várt válaszok tartották benne a lelket, szinte a levelezése volt az egyetlen valóságos kapcsolata a külvilággal. Minden késlekedő vagy pláne elmaradt választ pedig árulásnak, megcsalattatásnak tekintett. Például rám is panaszkodott (másoknak írt leveleiben), csak azért, mert egyáltalán nem válaszoltam neki, vagy nem azonnal.

(*Az elvetélt dolgozat*) Simonyi körülbelül 1972 júniusa után így ír készülő dolgozatáról: „Magdikám! Hogy minden félreértést elkerüljünk: nem nárcizmus, nem exhibicionizmus – ellenben ’történelmi szükségszerűség’ az a leendő dolgozat. (Ha egyáltalán meg tudom

írni.) Ugyanis: az 'ötlet' annak okán fogamzott meg bennem, hogy a *helyi erők* újabb kis és nagy aljasságokat követtek el ellenem. S így gondoltam az orruk alá borsot törni: egy ilyen dolgozattal, hogy lám mekkora 'országos nagyság' is az, akiről így írnak Pesten (ahogy én írok) – s ahogy viszont a pestieknek már *valóban* és régesrégén írniuk illett-kellett volna. Mármost: ha meg tudom írni, akkor *előadóként* (és *mindenként*, – mert „én nem költőnek, de mindennek jöttem” –)* agnoszkálom magam eltemetettségem talajrétegeiből! Ám szavam egyéb vonatkozásaimra is kiterjed. Fogyatékoságaimra is, melyeket ismerhetni vél. Ámde – saját házi empíriám azt mutatja, hogy kortársaim zöme épp-pont erényeimét véli hibáimnak! (Nem tudhatom: Maga hogyan is áll ezzel?) Ami a stílust illeti, az biztos, hogy én nem leszek képes kibújni a bőrből. Ellenben Maga hivatkozhat arra, hogy az 'ügy nagysága' átforrósította a maga korábbi hús írását – s ennek okán olyan a *dolgozat* stílusa, mintha nem is maga írta volna... Értjük a szót szerelmes Magdikám? És még egyszer: az ég szerelmére, nehogy bárki is tudjon-sejtsen erről a dologról: akkora öngól lenne, hogy sose heverhetném ki!”

Beszédes ezekben a sorokban a saját életművét *Különvéleményként* összefoglaló költőnek az a mondata, hogy „kortársaim zöme épp-pont erényeimét véli hibáimnak”! Ami nem a kisvárost sokszor megbotránkoztató különc életvitelére-életmódjára utal, hanem arra, hogy az ő értékrendje teljesen ellentétes volt az őt körülvevő szűkebb vagy tágabb világ értékrendjével! S még a soha ki nem heverhető „öngólt” is megkockáztatta volna, hogy megmutassa végre: ki is ő valójában, s hogyan kellene őt nem kirekeszteni, megbélyegezni, mellőzni, hanem éppenséggel megbecsülni és – szeretni!

Közben pedig azon töprengett, hogy önerősítő-önminősítő nagy dolgozatát – Palkó Magda neve alatt – vajon melyik lapban volna célszerű közölni. Pándi Pál marxista irodalomtörténészt (1926–1987) és az általa szerkesztett *Kritikát* elveti, ehelyett: „Napilap, képes lap (*Nők Lapja?*), tehát tágas publicitás: az kell itt és most.” Továbbra is biztatja önmagát és Palkó Magdát is: „A dolgozatot csinálhatom (nagyon okosra, jóra, szépre, csípőse akarom), ahogy megvagyok: küldöm! De aztán okosan, Magdi!” S egy jóval későbbi levélben, amikor talán a lelkiismerete is megszólal, hozzáteszi: „Azon ne lepődjék meg, hogy fölöttébb fogom szeretni, dajkálni, dédelgetni magam ama opusban. Hiszen: 'Egész világ helyett imádlak, te jó, te hű, te boldogtalan...'** Másrészt: jó ízlésű ember létemre tudom, hogy kit kell imádnom... De ígérem: önmérsékletet is tanúsítok, természetesen. Az pedig természetes ugyancsak, hogy Magának legyen észrevétele, véleménye, akár ellenvéleménye is – mit bánom én, csak hozassa le! Jó?”

Ám a mindenkit meggyőző és lefegyverző (ön)bírálat vagy (ön)dicséret valahogy mégsem akart elkészülni. Bizonyára morális fékek is közrejátszottak ebben, ám sokkal inkább akadályozta őt állandó betegeskedése, melyről szintén részletesen beszámolt pártfogójának és immár „összeesküvő” partnerének. „A cikket – ahogy csak tudom, megírom s küldöm. Maga pedig próbálja elhelyezni” – írja ismételten, ám közben szüntelenül az összeomlásairól panaszkodik.

„Fejreállítja”, hogy „Göröcs elmegy Újpestről”, s „ez a magyarországi szennysajtó” nem engedi megszólalni e tárgyban: „Egyszerűen lefogták a kezem, befogták a szám.” (Később mégis több cikke is megjelenik Göröcs Jánosról, Titiről, a kitűnő futballistáról.

*Vö. Ady Endre: *Hunn, új legenda*: „A tolakodó Gráciát ellöktem, / Én nem bűvészek, de mindennek jöttem.”

**Simonyi itt is kicsit szabadon Adyt idézi, akinek *Én, szegény magam* című versében az utolsó versszak így hangzik: „Az egész világ helyett imádlak, / Te hű, te jó, te boldogtalan, / Te szép, kit a buták nem láttak: / Te: Én, szegény magam.”

Lásd *Ember Gedeon jegyzeteiből*, 1989.) Teljesen belebetegszik *Gyulai krétarajzok* című kötete (1976, 1978) első változatának erőltetett ütemű összeállításába. Mint írja: „ezzel a feszített tempóval egyszerűen kiütöttem magam fizikailag (fogytam vagy 6–8 kilót – s pillanatnyilag fekszem)”. Aztán egy további levél utóiratában így panaszkodik: „Nem vagyok jól! a fejem szinte mindennap őrlőn fáj. Meg minden fáj! Máraitól kaptam levelet. Neki is *minden* fáj.” S úgy látszik, hogy még ez a közös „fájás” sem enyhíti Simonyi gyötrelmeit! Majd egy újabb megrendítő vallomás: „Nem vagyok jól. Sőt rosszul vagyok. Vért köpök (folyékonyat) s vért hányok (alvadtat). Ez Poprádon kezdődött. Gyulán folytatódik.” A testi bajokhoz pedig törvényszerűen társul a lelki: „Egyébként újra a kiborulás határán vagyok. Minden összezsapott megint körülöttem, felettem, bennem. Dolgozni nem tudok, pedig júniusra össze akarom vágni az új kötetet. Nem megy. Depresszió!”

Csoda-e hát, ha ilyen testi-lelki kondíciók mellett kútba esett a nagy, mindent megoldani hivatott vállalkozás?! Az a bizonyos dolgozat ugyanis Palkó Magdához soha nem érkezett meg! Tehát nem volt mit megjelentetni, s az ettől remélt védettség a helyi „illetékesek” gyanakvásával, zaklatásaival vagy éppen lekezelő modorával szemben még jó ideig hiányzott.

(*Egy díj születése*) Ámde napirenden volt még Simonyi Imre és Palkó Magda szövetségének, „összeesküvésének” másik nagy célja: a József Attila-díj mielőbbi „kiharcolása”. E díjtól nyilván hasonló fordulatot reméltek a költő főként gyulai, de országos elismerése szempontjából is, mint a hamvába holt dolgozattól. Most így biztatta Simonyi *Világosság*-beli patrónusát: „Ami megtehető J. A.-díj ügyben: nyomás. (De *okosan!* Ugyanakkor *erőteljesen.*)” Illetve: „*Itt a szokottnál is gyűlöltebb 'tárgy' vagyok...* Néhány ismerősömnél újfent *érdeklődtek* [!] felőlem – 'ismerőseim'... Hát ez utóbbiak pofáját lehetne végképp betömni, ha az a díj végre kiharcolódnék. Értjük!?”

És ez – igaz, egy-két év alatt – nagy nehezen, de végül is sikerült! Ami többek közt annak köszönhető, hogy szintén a *Világosság* munkatársa volt a gyulai származású, tragikus sorsú Görgényi Ferenc jogász, filozófus (1942–1978), Simonyi egyik legönzetlenebb barátja.

Simonyi Palkó Magdának írt leveleiben gyakran kérdez rá a „Feri”-re: „Ferkóval mi van? Mért nem jelentkezik? Szóljon neki, hogy írjon!” És a József Attila-díj megszerzéséhez csakugyan „jól jön” a sokakat meglepő, szinte mesebeli fordulat: „Ferkóval mi van? Nem ír. Az öccse mondott valamit, hogy *nagy ember* lett. Igaz? Nincs is már a Maga védőszárnyai alatt? Ha beszél vele, mondja neki, hogy azért írhatna pár sort a szarházi.”

A hír ugyanis igaz volt! Az történt, hogy Aczél György (1917–1991), az MSZMP főfő kultúrpolitikusa – természetesen tanácsadói sugalmazására, de egy személyi döntéssel – a megbízhatónak látszó tekintélyesebb filozófusok ínsége idején az alig harmincéves Görgényi Ferencet nevezte ki az MTA Filozófiai Intézet ügyvezető igazgatójává. Görgényi pedig a barátja érdekében – akinek költészetét írásban és szóban igen hatásosan népszerűsítette – közölte Aczéllal, hogy csak akkor vállalja el ezt a posztot, ha Simonyi Imre költő megkapja a József Attila-díjat. És folyt a kilincselés Aczélnál: nemcsak Görgényi, hanem Faragó Vilmos kritikus és Palkó Magda is „meg-megkörményezte” Aczélt a díj érdekében. Közben elmondták neki azt is, hogy Simonyi a III. fokozatot bizony nem hajlandó átvenni. Végül is csaknem kétéves huzavona után sikerültek a közbenjárások, mert Aczél engedett, és Simonyi megkapta a József Attila-díj II. (!) fokozatát. Erre persze a gyulai „illetékesek” is felfigyelhettek, hogy hát ki is ez a József Attila-díjas költő az ő kis városukban, s igyekeztek normalizálni a viszonyt Simonyival.

Bizonyára mondanom sem kell (hiszen elmondtam már Simonyiról szóló könyvemben), hogy itt nem arról volt szó, hogy a költő megérdemelte-e a József Attila-díjat, vagy sem (erre egyedül költészetének elemzése adhat választ), hanem arról, hogy milyen külső tényezők „együttállása” kellett ahhoz, hogy olyasvalaki megkapja e díjat, akit például 1956-os újságírói forradalmi tevékenységéért 1957 elején – a börtönből az anyjához kijuttatott levél szerint – 28-szor agyba-főbe vertek a karhatalmisták, s aki hol nyíltabban, hol burkoltabban továbbra is, mindvégig ellenzékben maradt az akkor szocialistának nevezett rendszerrel és annak ideológiájával szemben. Halkan teszem hozzá mindehhez, hogy sajtóságos módon a költő legérettebb korszaka csak ezután következett be, országosan feltűnést és elismerő visszhangot keltő kötetei csak ezután jelentek meg.

(*Példaképek és ellenpéldaképek*) Simonyi mindeközben Márai Sándor műveit olvassa és memorizálja, és nagy rábeszélőkészséggel biztatja Palkó Magdát: „Olvassa el a *Féltékenyeket*. Ferkónak megvan. Olvassa el!!! És mindent Máraitól! És Sinkát. És N(émeth) L(ászló)t. Ha nem! – akkor megérdemli, hogy életfogytig Darvas–Mesterházi L(ajos) és Garai (Gábor) összes műveinek olvasására ítéltessék!” Ily módon egyszersmind ízelítőt kapunk Simonyi példaképeinek és ellenpéldaképeinek galériájából! Az előbbiek egy sajátosan rá jellemző népi–urbánus kettősséget, az utóbbiak viszont a régebbi és újabb ún. szocreál irodalmat és kultúrpolitikát reprezentálják számára. Ami nem újdonság persze ahhoz képest, amit eddig is tudtunk róla, csak a nemszeretem szerzőket ritkán szokta így konkretizálni.

Alighanem érdemes lesz tovább búvárkodnunk Simonyi Imre levelei közt!

Virágné Horváth Erzsébet

A megértés esélyei (olvasás és olvasat)*

1. Értelmezés és megértés

Mi a célja az irodalmi kommunikációnak? Az irodalmi kommunikáció végső célja az, hogy a szövegen (mű) át eljussunk önmagunk megértéséig. Az értelmezés – a megértés módja és létformája.

Az értelmezés az olvasó (befogadó) megértési folyamata. Az értelmezve történő megértésben kaphatunk választ arra, hogy ki, hogyan, miként, milyen körülmények közt tesz szert az irodalmi kommunikáció alaptényezőinek (szerző – mű – olvasó) kölcsönösségében létesülő esztétikai tapasztalatra.

Értelmezés és megértés (olvasás) nélkül a szöveg funkcionálisan nem létezik. Az olvasó által nyer „értelmet”. Az olvasó, miközben olvas, a szövegvilágba „lép”, a szöveg részévé válik. Szerepe és jelentősége ezért az alkotóéhoz mérhető. A korszerű irodalomértés alapja ez.

2. Az irodalomértés dilemmái

Az irodalomértés hagyománya azonban sokáig más elveken alapult: az olvasó jelentősége elsikkadt. Az egyik irodalomértési hagyomány felfogásában a szerző élvezett prioritást. Úgy vélték, az irodalom (mű) létoka a szerző; a szöveget a szerző beszédeként értették. Az olvasónak mindössze az volt a feladata, hogy a szerzői individuummal azonosulni tudjon, amely viszont csak lélektani beleélést, beleérzést kívánt meg tőle, poétikai-esztétikai kompetenciákat nem igényelt. Az átélés- és élményesztétika a mű és a befogadás elválasztásán alapult. A szöveg csak mint szerzői médium kapott szerepet.

A másik irodalomértési hagyományban a mű került felértékelte szerepbe oly módon, hogy a reprodukált világszerűség vizsgálati „terepévé” vált. Az olvasónak itt sem volt szüksége poétikai-esztétikai megértésre, csak világnézeti kompetenciákra. Bár a szöveg s a valóság viszonya került a középpontba, az olvasási aktivitást leszűkítette, s ezáltal passzív megértési helyzetbe kényszerítette. Az ábrázoláseesztétika lényegében a világszerű értelmezésére irányult.

A 20. század második felében került előtérbe az a felfogás, mely szerint az értelmezve történő megértés beszédszerű, dialogikus. Az olvasónak ezért aktív szerepe van, része önmaga is a megértési folyamatnak. A szöveg megértése és a befogadó ön megértése szétválaszthatatlan, funkcionális egységet alkot. Így a produkció (alkotás) és a recepció (befogadás) kölcsönös váltakozásában van a megértés, amely az alkotói és a befogadói horizontok interakciójában születhet meg.¹

A megértés elmélete, a hermeneutika az, amely Heidegger tevékenységével teljesedett

* Virágné Horváth Erzsébet és Sipos Lászlóné dolgozata eredetileg előadásként hangzott el a *Ki, mit, miért olvas* címmel, pedagógusok és hallgatók számára rendezett konferencián 2005. szeptember 23-án Szarvason a Tessedik Sámuel Főiskola Pedagógiai Főiskolai Karán.

¹ Gadamer, H.–G.: *Igazság és módszer*. Gondolat Kiadó, 1984.

ki, akit egyúttal a posztmodern gondolkodás egyik előfutárának is tartanak. Úgy véli, hogy a lét műalkotásszerű, a mű viszont létviszonyt állít. A műalkotás és a befogadó közt keresendő a lét megnyilvánulási tere.² Ezzel ráirányítja a figyelmet az olvasó megértési tevékenységének a fontosságára, s arra is, hogy a megértés célja a világ és benne önmagunk létének az értelmezése.

A recepcióesztétika fejleszti tovább az irodalmi hermeneutika alaptételeit. Míg a hermeneutika megértésközpontú, a recepcióesztétika a hatás és az alkalmazás lehetőségeit kutatja.³

A recepcióesztétika felfogása szerint az esztétikai kommunikáció szakaszokból álló folyamat.

a) A poieszisz a teremtés, a produkció alkotó szakasza. Az alkotó számára a mű létrehozásának esztétikai mozzanata. A világot „művé” változtatja; ez jelenti számára az esztétikai gyönyört s a produktív esztétikai tapasztalatszerzés módját is.

b) Az aisztheszisz a befogadás, az olvasás, az értelmezés és a megértés szakasza. Az aisztheszisz az olvasó tevékenysége; a megértés és az újrafelismerés esztétikai élvezete. Az értő élvezet s az élvező értés recepció útja.

c) A katharszisz az esztétikai tapasztalat kommunikatív oldala, a hatás és az alkalmazás szakasza. A mű (szerző) és a befogadó esztétikai horizontjának interakciójában születhet meg az önfelismerés és az önértelmezés mozzanata. A katharszisz a befogadóban keltett komplex hatás, amikor a megszülető esztétikai ítélet mint „alkalmazott” válik a befogadó „cselekményévé”.

A recepcióesztétika figyelembe veszi még

a) azon történeti és esztétikai feltételeket, melyek megelőzik az aktuális befogadást és hatást;

b) azt, hogy milyen volt az előzetes megértés, milyen recepciók formálták a műértés folyamatát, hisz

c) a változó megértés megértésére is szükség van;

d) megértésünket tehát meghatározza a tradíció,

e) az az esztétikai tapasztalat, amellyel rendelkezünk, amely befolyásolja a művel szembeni elvárásainkat, és befolyásolja kommunikatív viselkedésünket is.⁴

Az olvasóban nyeri el teljes jelentőségét az irodalmi alkotás. A szöveg rá van utalva a megértésre. Értelmező és értelmezés nélkül a szöveg nem tud „megszólalni”⁵ – véli Manfred Frank.

A dekonstrukció hozza létre a posztmodernitás sajátos értelmezési modelljét. Nagyhatású képviselője Derrida, aki minden eddigi, konstruktívnek tekintett műmodellt dekonstruál.

Fontosabb tételei:⁶

a) Minden konstrukció mögött bizonytalanság van, dekonstruktív mozzanatok működnek, folyamatos átrendeződés történik.

b) Végső értelemmel bíró szövegkonstrukció nincs.

c) A befogadó dialógusának változó produktuma a jelentés, hisz megértési (olvasási) eseményekben rejlik.

² Heidegger, M.: *A műalkotás eredete*. Gondolat Kiadó, 1988.

³ Jauss, H. R.: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Osiris Kiadó, 1997.

⁴ Jauss, H. R.: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Osiris Kiadó, 1997.

⁵ Frank, M.: *A stílus filozófiája*. Janus/Osiris Kiadó, 2001.

⁶ Derrida, J.: *Az el-különböződés* = szerk.: Bacsó Béla: *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi Kiadó, 1991.

d) A jelentésképzés a befogadó és a mű közötti interakcióban keletkezik, temporális jellegű. Nincs eleve a szövegben, dialógus közben keletkezik.

e) Az irodalmi nyelv nem referenciális, nem képes a lényeg ábrázolására; a befogadó értelemtulajdonításának függvénye.

f) Szöveg csak szövegek hálózatában létezik, ezért minden szöveg intertextuális.

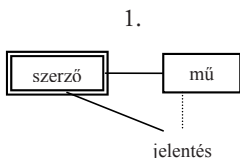
g) Az irodalom nem sajátos nyelvi, hanem olvasati forma.

Paul de Man szerint az olvasás megértés, kérdés, tudás, felejtés, kitörlés, ismétlés. A megértés is folyamatszerű, temporális.

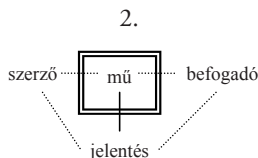
Változó olvasat – változó szöveg – változó megértés – változó jelentés – összegezhethetjük a dekonstrukció lényegét.

Az előbbi megértési modellekben az alkotási folyamat, az alkotó; a mű és a valóság; majd a befogadási folyamat, a befogadó került kitüntetett szerepbe. Egy konstrukciós lépésekből felépülő folyamatként elgondolt alkotási és befogadási történetet járhattunk végig, amelynek végső eredménye a műértelem, a jelentés birtokbavétele és önmagunkra történő vonatkoztatása volt. A dekonstrukció a megértést (olvasást) mint leépítő, dekontstruáló folyamatot képzel el, amelynek végső eredménye (eredménytelensége) a jelentés dekonstruálása, változó és megragadhatatlan volta lesz.

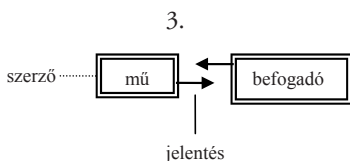
Megértési modellek⁷ (összegzés)

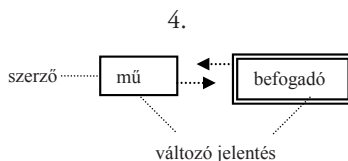
A megértés a szerzőben van.

A megértés a műben van.

A megértés a befogadóban és a mű interakciójában van.

A változó megértés a befogadóban és a mű interakciójában keletkezik.

3. Olvasás

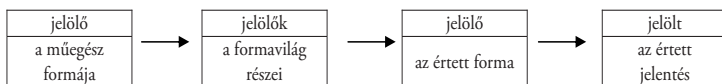
A modern irodalmi hermeneutika és recepcióesztétika háromféle olvasásmódot jelöl meg:

- az észlelő,
- a megértő és
- a történeti olvasatot.

⁷ Bókay Antal: *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*. Osiris Kiadó, 1997. c. műve alapján.

Az esztétikai észlelő olvasás még a tényleges megértés előtti előzetes megértés szakasza, amelyben elsősorban a formavilágot érzékeljük – véljük.

A megértő olvasásban tárulhat fel a mű struktúrája és teljes szemiotikai rendszere, amelyben az egyes elemek egymásra vonatkoztatott szerepét is értjük. Az olvasó képes megragadni a szöveg kiteljesülő formavilágát is. A műegészről a részekig, majd a részekről visszajutunk egy megértett egészre, s közben feltárul a mű jelentésvilága is. A jelölőtől a jelölőig, majd a jelölőktől a jelölőhöz és a jelölő egészétől a jelöltig haladunk:

A történeti olvasat feltárja a mű genezisést, ennek kontextusát. Megérteti azt, hogy a mű keletkezésekor milyen „kérdésre” milyen „választ” adott.

A három olvasási mód vezethet el a komplex megértésig. A szöveg és a befogadó előbbi módon megvalósuló interakciójában válik a szöveg ténylegesen művé – vallja Ricoeur.⁸ Az interakció az a közös alap, amelyből az olvasás aktusa és a befogadás esztétikája fakad, majd elágazik. Amit az olvasó befogad, az azonban az értelmén túl a mű referenciája is, az a metaforikus referencia, amely a világra utaltságát jelzi. Ricoeur szerint amit a szövegben értelmezünk, az voltaképpen javaslat egy olyan világra, amelyben élni szeretnénk. Így, ebben a felfogásban is, találkozunk a műértés az önértelmezés konzekvenciáival.

4. Olvasatok

Az olvasás értelmezés, az értelmezés pedig a megértéshez vezethet. Azonban be kell látnunk, hogy nincs egyszeri és végleges megértés. Megértési kísérleteink, „olvasataink” lehetnek, de a műértelem teljességéhez mindig nem juthatunk el.

A modernitás korának olvasója még viszonylagos stabilitást élvezett, a posztmodernitás a változó változás világélményét hozza. Átalakulnak és megváltoznak az értékpreferenciák is, önmagunkhoz s a világhoz fűződő viszonyunk. Mindez az irodalom szerepét és az irodalomértés megítélését is átformálja. A megértés esélyei válságba kerülnek, mert önértésünk s világértésünk eddigi trendjei (világ- és emberkép) is átalakulnak.

A dekonstrukció már e megváltozott világ „terméke”. Keletkezése összefügghet az előbbi jelenségekkel, s mindenekelőtt a kultúra s ezen belül az irodalom szerepének a szkeptikus megítélésével.

A modernitásban hittek még abban, hogy a kultúra az egyén önteremtésének eszköze. A posztmodernitásban az egyén fogyasztási stratégiája, az önélvezet eszköze lesz. A modernitás embere hitt abban, hogy a világ a tudás által megismerhető. A posztmodern világ sem az egzakt tudásban, sem a világ megismerhetőségében már nem reménykedik.

A modernitás irodalomértésének alapját az a nyelvfelfogás képezte, miszerint a nyelv reprezentálja a világot. A posztmodernitásban a nyelv legfeljebb csak a nyelvre (önmagára) tud utalni.

A modernitás olvasója úgy vélte, hogy az olvasat eljuttathat a jelentésig, s alapvetően a műben keresendő. A jelen olvasója már nem hisz a biztonságos olvasatban, mert minden olvasat „félreolvasás” eredménye – véli. A jelentés is relációs természetű: a befogadó

⁸ Ricoeur, P.: *A szöveg világa és az olvasó világa = Narratívák. Történet és fikció*. Kijárat Kiadó, 1998.

s a szöveg „retorikus játékból” keletkezik az előbbieket közti (dilatatorikus) játéktérben; s a végső értelem elérhetetlen.⁹

A modernitás hitt a megismerésben és a megértésben; a posztmodern világ lényegében lemond mindkettőről.

Az olvasatok lehetősége azonban még fenntartotta azt az illúziót, hogy minden olvasás közelebb vihet a megértéshez. A „félreolvasás” már a megértés kudarcát jelzi.

5. Irodalomértés, ma

Lemondhatunk-e a megértésről? A megértő olvasásról? Erről mégsem mondhatunk le, de az olvasó szerepét és az olvasás módját is újra kell gondolnunk. A „nyitott mű”¹⁰ „nyitott” szövege „nyitott” értelmezési módokat igényel és kínál. Az olvasói aktivitás és produktivitás mellett az értelmezői magatartás sokféleségét és dialogikus jellegét hívja elő. A szöveg önmagában véve is polifonikus jellegű, tehát az egysíkú értelmezést eleve kizárja. Lotman szerint a szöveg „*olyan szemiotikai tér, melyben a nyelvek egymással kölcsönhatásban állnak, interferálnak és hierarchikus önszerveződést tanúsítanak.*”¹¹ E többdimenziós szövegreláció többféle nyelvi regisztertípusa polifonikus értelmezési lehetőségeket vet fel.

A többszámú szövegben a szövegobjektum egységének felbomlása és szétszóródása is az értelmező értő erőfeszítését igényli. A szöveg narráció azonosítása a különböző nézőpontok és szemlélődési horizontok szerepét s a szubjektumvariánsok felismerését segítheti.

A szövegek intertextualitásának megértése a jelentésstruktúra többféle jelentésrétegét tárhatja fel, s egyúttal olyan összefüggésekre utalhat, melyek többféle értelmezési dimenzióba vezethetnek el. E kiragadott szövegjellemzők szövegismeretünk ártérkéklésének szükségességére utalnak. Az esztétikai jelalkotás zárt és homogén világának léte megkérdőjeleződik. A szövegvilág többdimenziós kommunikációs térként képzelhető el, amelynek többértelműsége értelmezési polifóniát igényel, s reményeink szerint értelmezési polivalenciát, többértékűséget teremt.

Az irodalomtörténeti és irodalomelméleti kutatás ma elsősorban arra keresi a választ, hogy milyen megértési és értelemtulajdonítási folyamatok ismerhetők fel az egyes értelmezési és megértési modellek mögött. A recepcióesztétika- és irodalomtörténet két szituációt preferál különösképpen: azt, hogy az adott mű keletkezésekor milyen volt a mű befogadása, illetve azt, hogy a jelen olvasat hogyan viszonyul valamikori recepciójához, s ma milyen a befogadása.

A kritikai értelmezés hozzájárulhat az olvasó megértési tevékenységéhez. Radnóti Sándor szerint a széles olvasóközönség felételezett elvárásainak is elegendő nyelvi magatartásra és kritikai megszólalásra van szükség. A korszerű irodalomértés feltétele a korszerű olvasáskultúrának, és feltétele a korszerű irodalomoktatásnak is. A kérdés az: milyen lesz világunk s benne az ember? Hogy a változóban mégis lesz-e változatlan? Hogy a megértésnek lesznek-e esélyei, s az olvasó megértési és önmegértési igényei megmaradnak-e?

Higgyünk abban, hogy a változóban legalább ez az egy változatlan marad.

⁹ Ihab Hassan alapján = Bókay Antal: *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*. Osiris Kiadó, 1997.

¹⁰ Eco, U.: *A nyitott mű*. Gondolat Kiadó, 1976.

¹¹ Lotman, J.: *Szöveg a szövegben = Kultúra, szöveg, narráció*. Szerkesztette: Kovács Árpád, V. Gilbert Edit. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs, 1994. 64.

Sipos Lászlóné

Az olvasás: élmény

I. Az olvasás és az olvasástanítás célja az ezredfordulón

Az olvasáshoz, a könyvhöz való viszonyunk egyre gyorsuló változásban van, akár az ismeret- és információszerzést tekintjük, akár a szépirodalom elmélyült tanulmányozását, mely a személyiségépítés hagyományos módja. Az elektronikus információhordozók korában a tájékozódásnak, tanulásnak és szórakozásnak már nem kizárólagos, sőt nem is a legkedveltebb formái a nyomtatott szövegek. Az olvasásra fordított idő rohamos csökkenése jelzi, hogy a kényelmes, elidőző olvasást kiszorítja életünkben a gyors – és ebből eredően felületes – információszerzés kényszere (GÓSY 1999: 253). A könyv viszont nem csupán arra való, hogy hasznos információkat szolgáltatson; néhány évtizede még személyes, meghitt és barátságos viszonyban voltunk a könyvvel – de vajon fenntartható-e továbbra is ez a viszony? Az olvasás éve után A Nagy Könyv programsorozata ismét alkalmat adott a könyv, az olvasás helyzetének és szerepének vizsgálatára.

Az ismeretszerzés és a megismerő gondolkodás az idők során (kultúránként eltérő módon és mértékben) folyamatosan változik: napjainkban épp azt tapasztalhatjuk, milyen változásokat idéz elő a könyvre épülő európai kultúrában a számítógép, e-mail és internet. Az írott szövegek – akár tudományos, akár szépirodalmi művek – megismerésére fordított idő jelentős részét már nem befogadói tevékenységre (Sík Sándor szavával: újraalkotásra) fordítjuk. A kérdést PLÉH Csaba így veti fel: „mennyi energiánk megy el a frissülő tudáselemek megszerzésére és birtokba vételére (keresésre, másolásra) és mennyi a használatára”? Az elmélyült szellemi tevékenységhez (és az ebből eredő eredmény eléréséhez) szükséges időt más, azonnali előnyökkel biztató időtöltéstől vonjuk el – az oktatásban is.

Az iskolai olvasástanítással szembeni elvárásokat BENCZIK Vilmos 7 pontba sorolja.

1. Az olvasástól mindenekelőtt azt várjuk, hogy a gyermek **olvasási rutinja** megfelelő szintet érjen el. – Az iskolai kudarcok és az ebből eredő személyiségzavarok jelentős része épp az olvasási rutin hiányából következik, bár az iskolán kívül már egyre eredményesebben kompenzálható az olvasási felkészültség.

2. Az olvasás fontos funkciója még a **nyelvi kompetencia** fejlesztése. (...) az írott szöveg a beszélnél szervezettebb, gazdagabb, árnyaltabb, mind a felhasznált szókészlet, mind a szavak szintagmákká, mondatokká, szöveggé szerveződése tekintetében. A mozgókép kísérelő redukált mennyiségű és funkciójú beszélt szöveg semmiképpen sem kelhet versenyre (...) az írott szöveggel. – Az írott nyelvhasználatban, a hangzó beszédben és a kettő határán (sms-ek, e-mail üzenetek) egyaránt mind feltűnőbb a rövid, hiányok és tagolatlan közlések aránya.

3. Az olvasásnak a **helyesírási készségre** gyakorolt fejlesztő hatása elvileg az előző két funkcióhoz képest alárendelt jelentőségű, a gyakorlatban viszont annál fontosabb. A jó vagy rossz helyesírás (...) igen nagy (el kell ismerni: az indokoltnál nagyobb) hatással lehet a tanuló iskolai (és a felnőtt társadalmi) előmenetelére. A helyesírás (...) készségként van jelen az életünkben. Ehhez viszont gyakorlás kell: a helyes írásképpel való ismételt találkozások végtelen sora. – Az írott nyelv visszaszorulásával párhuzamosan egyre veszít

presztízből a helyesírás, az iskolai (és társadalmi) előmenetel szempontjából nem jelent számottevő előnyt.

4. Az olvasás (...) jelentős mértékben fejleszti a **gondolkodást** is. (...) az ember verbális és mentális teljesítményei között meggyőző korreláció fedezhető fel. A mozgókép-fogyasztás is fejlesztheti a gondolkodást, mindenekelett annak ikonikus (ritkábban fogalmi) válfaját, a nem verbalizált gondolat azonban különleges formáktól (pl. a képzőművészet közlésmódja) eltekintve nem kommunikálható (...). – A nem nyelvi gondolkodás szerepét egyre több tudományterület vizsgálja; az elektronikus üzenethordozók elterjedése a gondolkodási és megismerési stratégiák átrendeződését hozza magával.

5. Az olvasmányok jelentős szereppel bírnak az alapvető **erkölcsi** fogalmak, a deklarált társadalmi értékrendnek megfelelő attitűdök kialakításában is. A gyermekek általában a népmesékből ismerkednek meg az erkölcsi jó és rossz fogalmával, belőlük tanulják meg a társadalmi igazságérzetet kifejező „a jó elnyeri méltó jutalmát, a bűnös pedig megérdemelt büntetését” típusú sztereotípiákat. De bősséggel kínálnak az olvasmányok a tipikus élethelyzetekben eligazító magatartásmintákat is. A pedagógiai gyakorlat hagyományosan az olvasmányoknak ezeket a funkcióit helyezi előtérbe, s többnyire az olvasmányok kiválasztásánál is ezt a szempontot alkalmazza. – Az irodalmi kánonnak az identitás és a közösségi identitás kialakításában játszott szerepe magyarázatot adhat arra, miért nem választható el politika és közoktatás. Az elavultnak tűnő értékrend és a kötelező olvasmányok népszerűtlensége (pl. Jókai „olvashatatlanul nehéz” minősítése) össztársadalmi méretű divatjelenségekkel fonódik össze. Magatartásmintákat közvetítő „közös ismerőseink” már nem regényhősök, hanem filmsztárok; külsődleges megnyilvánulásai is másolhatók.

6. (...) a szépirodalmi olvasmányoknak **ismeretközlő funkciójuk** is van. És minél fiatalabb, tapasztalatlanabb, s ebből adódóan minél kevesebb ismerettel rendelkezik az olvasó, ez a funkció annál hangsúlyosabb. – A megismerésre és a személyiségfejlesztésre egyaránt károsan hat, ha az oktatásban túl korán felváltják az élményszerző olvasást az ismeretátadó szövegek.

7. Végül — de természetesen nem utolsósorban — az olvasást az **esztétikai nevelés** eszközeként is számon tartjuk. – Az iskolai olvasmányok kijelölésének az esztétikai szempontnak (az életkori sajátságok szempontja mellett) minden esetben érvényesülnie kell, az irodalmi ízlés viszont életkoronként, sőt egyénenként is eltérő.

Az olvasási készség kialakítása tehát nem csupán az információszerzésnek egy eszközére irányuló cél, hanem hatással van a személyiség egészére. Az iskolai oktatás fontos feladata a kompetenciák és készségek fejlesztésén túlmenően a személyiség gazdagítása, gyarapítása is. Az affektivitásnak meghatározó szerepe van a megismerési folyamatok és a tanulási képességek alakulásában, ezért létfontosságú az érzelmvilág gazdagítását szolgáló művészeti és erkölcsi nevelés. A lelki elsívárosodás terjedő jelenségének okai között említhetjük, hogy a technikai eszközök fejlődésével egyre csökken az ismeretszerzés személyhez, közösséghez, kultúrához kötött jellege. Ez is indokolja ragaszkodásunkat az olvasáshoz; viszont évről évre nehezebb elérni, hogy a diákok házi olvasmányokat olvaszanak, hogy olvasott szövegekből tanuljanak, hogy egyáltalán olvassanak. Magyartanárok és könyvtárosok megmondhatóí, hogy leginkább a szépirodalmi művek olvasását befolyásolja az újszóbeliség terjedése: egyre több ember számára ismeretlen a könyvekhez fűző bensőséges kapcsolat. Agykutatók és pszichológusok (Freund Tamás, Csikszentmihályi Mihály) kutatási eredményei viszont azt bizonyítják, hogy a teljes értékű személyiség kibontakoztatásához elengedhetetlen a művészetek, köztük a szépirodalom élvezete.

II. Az olvasás típusai

Az olvasás mentális tevékenység, a tevékenységet jelölő ige többjelentésű (ÉKsz 1035. old.):

olvas ts (és tn) ige 1. (t. n. is) Írásjelek során szemével végighaladva a szöveg értelmét felfogja. *Regényt -; jól -.* (t. n. is) <Idegen nyelven> beszélni nem tud, de a szöveget érti. *Oroszul már -.* Olvasás útján megtud. *Azt -tam, hogy él.* 2. (t. n. is) Felolvas. *Névsort -.* 3. <Jeleket>(szemével) érzékelve sorra felismer, megért. *Kottát, vakírást -.* 4. (t. n. is) Rejtett (lelki) tartalmat következtetve felismer. *- valakinek a szeméből.* 5. (t. n. is) Számlál, számol. *Pénzt -.*

olvasás fn Az a cselekvés, hogy vki olvas. | *Isk* Az erre való képesség elsajátítását szolgáló tantárgy. | Olvasásmód.

A fejelett olvasási készséggel bíró, gyakorlott olvasók különféle céllal és ezeknek megfelelően különféle módon olvasnak. GÓSY Mária *Pszicholingvisztikájában* az olvasás alábbi nyolc típusát sorolja fel:

1. **Ismeretszerző olvasás** – az olvasó egy adott témában kíván tájékozódni; a tájékozódás egyre kevésbé könyvhöz vagy nyomtatott szöveghez kötött.

2. **Tanulási célú olvasás** – az olvasott szövegből szerzett ismereteket a hosszú távú memóriában tároljuk, a hagyományos oktatásban jelentősebb szerepű memoritereként akár szó szerint („fejből”, az angol kifejezés az affektivitás szerepét emeli ki: „by heart”).

3. **Élményszerző olvasás** – szórakozás, kikapcsolódás, szabadidős tevékenység.

4. **Kereső olvasás** – egy vagy több hosszabb szövegben kell bizonyos adatokat keresni (a számítógépes kereső programoknak köszönhetően a kereső olvasás folyamata lerövidül); a kulcsszavak alapján találjuk meg a keresett szövegrészt (pl. szótárban vagy lexikonban, telefonkönyvben, menetrendben stb.).

5. **Áttekintő olvasás** – amikor az olvasó a szöveg globális tartalmáról tájékozódik, nem szó szerint olvassa el az adott szöveget, csak szókapcsolatokat, egy-egy mondatot mintegy ragad ki. A gyorsolvasás az áttekintő olvasásnak egy sajátos, gyakorlással fejleszthető technikája: a szem átfogó képességének növelésével lehet több szót, mondatot (akár több sort) azonosítani. A gyorsolvasás fárasztó, és a bevésoedés kevésbé tartós. (PINKER 1999: Woody Allen gyorsolvasással két óra alatt elolvasta a *Háború és békét*, és csupán arra emlékezett belőle, hogy oroszokról szól).

6. **Feladatazonosító olvasás** – az iskolai sikerek gyakori akadály, ha a feladatot a diák azért nem képes teljesíteni, mert az írásban közölt feladatot nem képes megérteni. Útmutatást tartalmazó szövegek (pl. az adóív vagy más kérdőív kitöltése) viszonylag rutinos olvasók számára is okozhat nehézséget.

7. **Javító/ellenőrző olvasás** – tipikus példája az iskolai dolgozatok, tollbamondás, írásbeli feladatok javítása tartalmi, helyesírási, stilisztikai vagy egyéb szempontból.

8. **Korrektúraolvasás** – a nyomdába adandó kézirat ellenőrző olvasása; érdemes átadni a szöveget kevésbé ismerő személynek is, aki a betűhibákat könnyebben felfedezi.

Nem tekinti külön típusnak Gósy Mária az **alkalmi olvasást**, amikor önkéntelenül, nem tudatos céllal olvasunk (pl. az utcán menet a kirakatok feliratait, a hirdetőoszlopok plakátjait, a szembejövő pólójának szövegét). Az olvasni tanuló gyermekek gyakran „alkalmi olvasók”, amikor önkéntelenül is gyakorolják tudásukat.

A 3. pontban szereplő **élményszerző olvasásról** felmérések sora igazolja, hogy egyre kevésbé tartozik a legnépszerűbb szabadidős tevékenységek közé. Egyre általánosabb, hogy csak olyan helyzetekben vagy helyszíneken jut idő az olvasásra, ahol az emberek

kényszerűségből tartózkodnak, és a televíziótól is el vannak zárva, tehát egyéb cselekvések híján („jobb híján”) fordulhatnak a szépirodalom olvasásához. Például idősek otthonában, kórházakban, börtönökben, ahol a könyv – az eddig felsoroltakon kívül – terápiás célokat szolgálhat. A **terápia célú** olvasást Gósy Mária nem említi; ez már a biblioterápia külön szakterülete lesz.

III. Vélemények, viszonyulások (egy vizsgálat tanulságai)

Az olvasás élményéről vallottak 2005 áprilisában a Tessedik Sámuel Főiskola Pedagógiai Karának I. évfolyamos hallgatói. Összesen 137 hallgató (118 nő és 19 férfi) írt rövid esszét *Az olvasás: élmény* címmel, s ezek az írások szolgáltatták a vizsgálati anyagot. A hallgatók a megadott téma kifejtéséhez a címen kívül nem kaptak egyéb útmutatást, hogy „vallomásukat” (az alábbiakban: válaszait) lehetőleg semmi ne befolyásolja. Az olvasással kapcsolatos tapasztalataikat, véleményüket tanulmányozva a vizsgálódással két fő kérdés világítható meg:

1. Mit olvasnak a pedagógusjelöltek?
2. Miért olvasnak a pedagógusjelöltek? Milyen élményt nyújt nekik ez a tevékenység?

Az első kérdéshez kapcsolódó adatokat A Nagy Könyv olvasóközönségének szavazataival hasonlíthatjuk össze, a második kérdésre pedig a boldogsághoz vezető, élményszerű olvasás összetevőit vetjük egybe a fáradságot követelő olvasással.

„Ki mit olvas?”

Az élmény jellegű olvasás kapcsán konkrét műveket említ 25 adatközlő (3 férfi, 22 nő); csak szerzőket említ konkrét mű nélkül 10 személy (1 férfi, 9 nő); a legpontosabban, a szerző nevével és a mű címével jelöli az olvasmányt 12 fő (1 férfi, 11 nő). Népszerűnek csak az egynél több hallgató által megnevezett szerzőket vagy műveket tekintettem. A legnépszerűbb olvasmányoknak a felmérés szerint *A Pál utcai fiúk* tűnik (6 előfordulás), valamint a *Biblia* (4) és az *Egri csillagok* (3). Ismételten előfordul az adatok között a *Harry Potter* (2) *A két Lotti* (2) és a *Micimackó* (2). Az említett művek mindegyike nők által adott válaszokban szerepel; az újságok között a *Nemzeti Sport* népszerű (1 férfi, 1 nő). A magyar szerzők közül 2 válaszadó említi Petőfit (2 nő) és Rejtő Jenőt (1 férfi, 1 nő); szintén kétszer fordul elő a nők válaszai között a Brontë név (Charlotte B. és „a Brontë nővérek”) és Shakespeare.

A Nagy Könyv és a felmérés adatait összevetve azt tapasztaljuk, hogy A Nagy Könyv top12-es listáján szereplő szerzők közül adataink között csak Orwell és García Marquez neve illetve műve nem fordul elő, viszont a 100-as listán található szerzők közül további 7-et említ 9 fő, a művek közül pedig 6-ot említ 7 fő.

A Nagy Könyv TOP12 abc sorrendben

(zárójelben a felmérés adatai között előforduló említések)

1984 – Orwell, George

A Gyűrűk Ura (1) – Tolkien, John Ronald Reuel

A kis herceg (1) – Saint-Exupéry, Antoine de

A Mester és Margarita – Bulgakov, Mihail Afanaszjevics (1)

A Pál utcai fiúk (6) – Molnár Ferenc

Abigél – Szabó Magda (1)
Az arany ember – Jókai Mór (1)
Egri csillagok (3) – Gárdonyi Géza
Harry Potter és a bölcsek köve (1) – Rowling, Joanne Kathleen (1)
Micimackó (2) – Milne, Alan Alexander
Száz év magány – García Márquez, Gabriel
Tüskevár (1) – Fekete István

A Nagy Könyv TOP13-TOP100 helyezési sorrendben

(zárójelben a felmérés adatai között előforduló említések)

21. <i>A két Lotti</i> (2)	Kästner, Erich
27. <i>Sorstalanság</i> (1)	Kertész Imre
29. <i>Kincskereső kisködmön</i> (1)	Móra Ferenc
34. <i>Bűn és bűnhődés</i>	Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics (1)
36. <i>Jane Eyre</i> (1)	Brontë, Charlotte (2)
37. <i>Piszkos Fred, a kapitány</i> (1)	Rejtő Jenő (2)
39. <i>Üvöltő szelek</i>	Brontë, Emily (1)
54. <i>Büszkeség és balítélet</i> (1)	Austen, Jane (1)
58. <i>Tóték</i>	Örkény István (1)
77. <i>Utazás a koponyám körül</i>	Karinthy Frigyes (1)

A felmérésben részt vevő hallgatók szerzőket és a műveket tekintve egynél több esetben csak kötelező olvasmányokat és az iskolai tananyagban szereplő szerzőket említettek. Gondolhatnánk arra, hogy pedagógusjelöltek körében ennek szakmai oka lehet – ha nem lenne feltűnő a hasonlóság A Nagy Könyvre adott szavazatok eredményével, amire szintén az iskolai tananyagban szereplő olvasmányok jellemzőek. Így tehát valószínűbbnek azt tarthatjuk, hogy az olvasási élmény nagyrészt az iskolai olvasmányokra korlátozódik.

„Ki miért olvas?”

Az olvasástípusok között említett élményszerző olvasás során szerzett tapasztalatok a személyiség kiteljesedését szolgálják. Az *élmény* és *tapasztalat* szavunk jelentését vizsgálva egyértelműen kitűnik, hogy az affektivitás a tapasztalatszerzés maradandóbb, minőségileg különböző szintjét teszi lehetővé.

élmény fn 1. Érzelmileg, lelkileg átélt esemény, történés. *Megrázó -.* 2. *Lélt* A személyiség kiteljesedését szolgáló tapasztalat. (ÉKsz 293. old.)

tapasztal ts ige Észlel, ill. tanulással átél vmit. *Sokat -t. -ás* fn 1. Az a tény, hogy vki tapasztal vmit.

tapasztalat fn 1. A tapasztalás eredménye. *Közli -ait.* 2. *Fil* Az érzékelt világ visszatükrözése a tudatban. | Ismereteink kísérleti ellenőrzése. (ÉKsz 1336. old.)

A tapasztalat ismeretbeli, az élmény érzelmi gyarapodást tesz lehetővé; az iskolában olvasott szövegek akkor szolgálják a személyiség épülését, ha tartalmához valamilyen érzelmi többlet járul. Az olvasás bonyolult jelenségét internetes íróiskolájának olvasói számára így jellemzi Nógrádi Gábor: „az olvasás a boldogságra nyíló ajtó kulcsa lehet. Az olvasás ugyanis gyógyszer – megnyugtatja a lelket, ha az beteg, vagy háborog. Az olvasás csokoládé, mert jó érzéseket kelt. Az olvasás tudás, mert olyan ismereteket hordoz, ami az önismerethez, a sikerhez, az életben maradáshoz kell. Ugyanakkor be kell vallani, hogy

az olvasás: munka. A szöveget végig kell olvasni, meg kell érteni, a szavakkal megfogalmazott dolgokat el kell képzelni, a gondolatokat fel kell dolgozni. Erőfeszítést kíván.” Az olvasás tehát olyan erőfeszítéssel járó tevékenység, amelynek jutalma nem marad el: boldogabbá tesz (csokoládé, gyógyszer, tudás).

Az intenzív szellemi erőfeszítés eredményeképpen, az olvasási és szövegfeldolgozási készség szintjének megfelelően jöhet létre a flow-élmény (áramlat, tökéletes élmény), amely a személyiség fejlődését, gazdagodását, a boldogság tudatos átélését teszi lehetővé. A felkészültség szellemi állapotának elérése az egyén gyakorlottságán, az olvasási készség fejlettségén múlik. „Hogy egy mentális tevékenységet élvezetesnek találjunk, ahhoz (...) jelen kell lennie szimbolikus területen valamilyen készségnek, kellenek szabályok és célok, kell visszacsatolás, valamint tudnunk kell összpontosítani és a készségeinknek megfelelő szinten megragadni az adódó lehetőségeket.” (Csikszentmihályi 2001: 172.) A megismerés, az ismeretek bevéésének hatékonysága függ az affektivitás mértékétől, az élmény érzelmi tartalmától. Az élmény létrejöttéhez viszont nélkülözhetetlen az alkalmazható készség, a szabályok, célok, a visszacsatolás – mindezek jelentősége ismert az iskolai oktatásban, a mindennapi pedagógiai gyakorlatban.

Az olvasás tevékenységéhez tehát hozzátartozik egyfelől az élményből eredő boldogság, másfelől az élményhez juttató erőfeszítés, a munka. A boldogság három összetevőjének tekinthetjük – Nógrádi Gáborral egyetértésben – a gyógyító hatást (gyógyszer), az élményből fakadó jó érzéseket (csokoládé) és az ismeretszerzés (tudás) örömet.

Adatközlők száma		Férfiak (19 fő) 13,87%	Nők (118 fő) 86,13%	Összesen (137 fő) 100%
Az élmény jellege				
Boldogság	„Csokoládé”	5	53	58
	„Gyógyszer”	1	35	36
	„Tudás”	11	73	84
Munka		5	13	18

Az olvasást a felmérésben részt vevő hallgatók 178 esetben minősítik valamilyen boldogsághoz vezető élménynek (az adatközlők válaszukban természetesen többféle hatást is megnevezhettek), míg az erőfeszítésre, munkára csupán 18 fő utalt. A legtöbb válaszadó az ismeretszerző célú olvasást („tudás”) jelöli meg, amikor az olvasás élményéről közli gondolatait. Tudomásul kell vennünk, hogy egyre kevesebb az olvasásra szánt idő; előtérbe kerül az ismeretszerző és a tanulási célú olvasás, és folyamatosan csökken azoknak a száma, akik rendszeresen olvasnak szépirodalmat. Az „olvasás az olvasás kedvéért” jellegű, elidőző olvasás, a jó érzést keltő szépirodalmi művek élvezete hallgatóink körében is másodlagos. Verses műveket összesen 7 hallgató említ (csak lányok), közülük 2 konkrét szerző konkrét művét, 5 általában „verseket”. Gyógyító hatásra 35 nővel szemben csupán egyetlen férfi válaszában találunk utalást.

Nógrádi Gábor felosztását alapul véve a hallgatói közlések szóelőfordulásai alapján körüljárhatjuk „a boldogságra nyíló ajtó kulcsa” és az erőfeszítést kívánó munka tartalmi összetevőit. A legjellemzőbb fogalmi tartalmak előfordulását zárójelben adom meg (F: férfiak, N: nők).

A jó érzést nyújtó élmény összetevői:

– azonosulás az olvasottakkal (flow-élmény): beleél (F: 1, N: 11), átél (F: -, N: 7)

- szórakozás, kellemes időtöltés: kikapcsolódás (F: 1, N: 7), szórakozás (F: 1, N: 4);
- a tevékenység magával ragad (flow-élmény): nem tudja letenni, abbahagyni (F:-, N: 5), képzelet: F:-, N: 5).
- a leggyakrabban említett érzelmi állapotok: öröm (F:-, N: 5), izgalom (F:-, N: 4).

A beteg vagy háborgó **lélekre** gyakorolt hatás:

- megvéd a környezet ártalmaitól, a valóságtól, menedék a világ előtt (F: 1, N: 12);
- kikapcsol (F: -, N: 12);
- nyugalom, megnyugvás: (F: -, N: 9), pihenés (F:-, N:2);
- gondolkodás, elgondolkodtat (F: -, N: 4);
- felejtés (F: -, N: 4)
- kedvezőtlen állapot említése (gond, probléma, szenvedés, szomorúság): (F: -, N: 5);
- segítség, megoldás (F: -, N: 3)

Az **ismeretek** gyarapítása, felhalmozása terén:

- ismeretszerzés, információgyűjtés: információ (F: 5, N: 24), ismeret, megismerés (F: 1, N: 17), gyűjtés (F:-, N: 5) gyarapodás, gyarapítás (F: 1, N: 3);
- tanulmányokban való előrejutás: tudás, tudomány: (F: 2, N: 34), fejlődés, fejlesztés (F: 2, N: 13), tanulás (F: 1, N: 12);
- tapasztalatszerzés: tanulság, tapasztalat (F:-, N: 6), tájékozódás (F:-, N: 9), bővülés, bővítés (F: 1, N: 9), tágul (F: 1, N: 2),
- a személyiség megnyilvánulása: szókinccs (F: 2, N: 11), művelődés, műveltség (F: 2, N: 6) érdeklődés (F: 2, N: 5);
- a leggyakrabban előforduló minősítések: új (F:-, N: 15), hasznos, hasznosítható (F: 1, N: 10), érdekes (F:-, N: 7), fontos (F: -, N: 6).

A tudás öröme olyan élmény, amelyhez ritkán juthatunk el hosszas gyakorlás és alapos, elmélyült felkészülés nélkül. A felkészültséget követelő munka, feladat említése természetesen nem várható el, amikor a megkérdezettek (név nélkül) az olvasás élményéről nyilatkoznak, ám annál jellemzőbb. Az olvasáshoz való hozzáállás sokféleségéből következik, hogy a feladat jellegű olvasást, az olvasást mint mentális teljesítményt is változatosan ítélik meg:

- kényszerűség: kell (F: 1, N: 4), kényszer, erőszak (F: 1, L: 2), szükség (F: 1, L: 2);
- mentális készenlét: megértés, érthetőség (F: 2, N: 6);
- kellemetlen tortúra: szenvedés, kín (F: 1, N: 2);
- a leggyakrabban előforduló minősítések: nehéz (F: 2, N: 4), fárasztó (F:-, N: 2).

IV. Miért nem olvasunk?

Az olvasás jó érzést keltő élményének akadályaként említi több hallgató a kötelező olvasmányokat. A megnyilatkozások közül összesen 36-ban (2 férfi, 34 nő) találunk utalást a kötelező olvasmányokra, főképp általánosságok szintjén („nem szerettem / szeretem” – 7 válaszban, „nem szívesen olvastam”, „nem olyan jó megoldás”, „nem minden alkalommal részesítettem előnyben”, „nem lehet rákényszeríteni az emberekre”, „mindig is utáltam”, „nem sok élményt adott”, „nem érzek rá késztetést”, „kevésbé kecsegtető” stb.). A konkrét művek említése itt is megalapozottabb, jellegzetes viszonyulással jár együtt: *A Pál utcai*

fiúk, a *Micimackó* és *A kincskereső kisködmön* kedvelt olvasmányként jelenik meg a szövegben; az *Egri csillagok* és *A köztű ember fiai* pedig – *A Pál utcai fiúk*kal szembeállítva – a nehezen érthető művek példájaként. Összesen 9 válaszadóról (mindegyikük lány) mondhatjuk el, hogy véleményük a kötelező olvasmányokról nem kizárólag elítélő („a Pál utcai fiúk nyerte el tetszésemet leginkább”, „a Micimackó kötelező volt, de mégis érdekelt”, „most volt több könyv is amit kiolvastam a kötelezőkből” stb.), s akad példa arra is, hogy a hallgató előítélet-mentes állásfoglalásra jut: „valójában érdekes és hasznos az a kötelező olvasmány”, „Kötelező olvasmányok között is lehet jó”).

Az olvasás élményéről nyilatkozó 118 hallgató közül összesen 60 (7 férfi és 53 nő) ír az olvasásról tagadó formában. A tagadó kifejezések szövegkörnyezetében 14 hallgató (2 férfi, 12 nő) említi az idő hiányát. Nem feladatunk eldönteni, hogy milyen hallgatóink időhöz való viszonya, az idejüket hasznosnak minősíthető tevékenységre fordítják vagy elfecsérik. Az olvasás mindenképpen időráfordítást követel: az időt megtakarító eljárások csak látszatzmegoldások. Az olvasás népszerűségét visszahozni épp amiatt nem lehetséges, mert időt biztosítani nem tudunk rá. Alkalmazhatunk látszatzmegoldásokat, melyek sok esetben gyanúsán népszerűek, a fikcióéhséget kielégítik a művek „tartalmának” lerövidítésével: képregény vagy musical formájában népszerűsített remekművek; házi olvasmányok filmfeldolgozásának közös, a magyartanár által szervezett megtekintése; kötelező olvasmányok cselekményének rövid összefoglalását tartalmazó kiadványok. A kötelező olvasmányok kivonatai azért is veszélyesek, mert a mű élményszerű megismerésétől fosztja meg az olvasót, s így az irodalom óra valóban fárasztó, unalmas és haszontalan időtöltés lesz.

Az oktatás nagy dilemmája az újszóbeliség korában: továbbra is küzdünk-e az ismeretközlő és élményszerző olvasás elsőbbsége mellett, vagy átengedjük a terepet az új információs és szórakoztató technikának? Az olvasóvá nevelés első lépése az lenne, hogy időt szánunk az olvasásra. Az olvasásra fordított idővel pedig már az olvasástanítás kezdetén fukarul bánunk, s a képességek fejlesztésére, gyakorlására szánt idő lerövidítésével túl gyorsan, már alsó tagozatban eljutunk az ismeretközpontú tanuláshoz. Az élményeket pedig („érzelmileg, lelkileg átélt esemény, történet”; „a személyiség kiteljesedését szolgáló tapasztalat”) biztosítja a tévé, a filmek (filmfeldolgozások) és a videójátékok változatossága.

Irodalom

Benczik Vilmos: *Házi olvasmányok és olvasóvá nevelés az általános iskola 2–6. osztályában*. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/nyelvtud/hazi/hazi.htm>.

Csikszentmihályi Mihály: *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2001.

Freund Tamás: *„Hullámtörés”. A marihuána hatása az agyhullámokra – memóriazavar és szorongás*. Előadás Mindentudás Egyetemén, 2004. november 22-én. <http://www.mindentudas.hu/freund/index.html>.

Gósy Mária: *Pszicholingvisztika*. Corvina Kiadó, Budapest, 1999.

Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.

Nógrádi Gábor: *Íróiskola*. <http://www.nogradi.hu/iroisk.html>.

Pinker, Steve: *A nyelvi ösztön*. Typotext, Budapest 1999.

Pléh Csaba: *Új kommunikáció – új gondolkodás* – Előadás A nyelvek kultúrája Magyarországon szimpóziumon, 2001. január 15-én. <http://oktatas.gallup.hu/Opinion/plehcsaba010226.htm>.

Balázs Géza

A magyar nyelv az átalakuló médiumokban

Egy mondás szerint a BBC bemondói „szmokingban olvassák a híreket”. Sőt kialakult az ún. „BBC-English”, az angol nyelvnek rádiós változata is. A magyar nyelvben kinyilvánítottan nem jött létre médianyelv, médianyelvváltozat, de a közszolgálati rádióban és televízióban törekedtek a nyelvi igényességre.

Magyarországon – sok más nyelvi kultúrához hasonlóan, másoktól eltérően – a nyelvművelésnek régi hagyományai vannak (Balázs, 1998). Az 1925-ben indult Magyar Rádióban a kezdetektől fogva ügyeltek a tiszta, helyes beszédre. Az első évtizedekben, körülbelül 1950-ig azonban – az egykori felvételek tanúsága szerint – változatosabb volt a nyelvhasználat. E korszak magyar filmjeiben is több nyelvjárási, vagy „sajátos” beszédstílusú szereplő hallható. A szocializmus évtizedeiben azonban az államilag ellenőrzött központi közszolgálati rádióban és 1957-től a televízióban a magyar nyelv központi, választékos változata volt használatban. Az első kereskedelminek nevezhető rádió, a Danubius először német nyelven 1986-ban indult. Az 1990-es évek elején helyi rádiók tucatjai jöttek létre. A kereskedelmi televíziózás csírái az 1980-as években a helyi kábeltévék voltak, majd a nagy magáncsatornák 1997-ben kezdték meg működésüket. A plurálisá vált magyar médiában egyszerre feltűnt a sokféle nyelvváltozat: leginkább a szleng előretörése. Ezt sokan demokratizmusként, kortünetként értékelték, mások az igényes nyelvhasználatot, a mintát féltették tőle. Előadásomban az átalakuló magyar médiában az elmúlt két évtizedben felbukkanó nyelvi jelenségeket értékelem főként szemiotikai nézőpontból.

A tömegkommunikáció (nem egyszerű) terminológiája a magyar nyelvben a következő:

- (I.) hagyományos felosztás: újság – rádió – televízió
- (II.) jelzős és magyarított megoldások: nyomtatott (hagyományos) sajtó – elektronikus (hangos, hangos-képes) sajtó – on-line sajtó
- (III.) összefoglaló elnevezések: tömegkommunikáció (magyarítása: hírközeg), tömegtájékoztató, média
- (IV.) az új média megnevezései: metamédia, polimédia, internetmédia

A média a magyar nyelvben többféle alakváltozatban bukkan fel. Az egyes számnak tekinthető médium ritka, helyette inkább a média formát használják. A latinul és angolul tudók azonban ezt többes számúnak tartják. A médium – média magyar nyelvi használatáról máig tartó sajtópolémia folyik az újságírószövetség lapjában.¹ Az alapprobléma egyébként az, hogy egy másik nyelv grammatikáját szabad-e számon kérni az anyanyelven. A mértékadó nyelvészek álláspontja szerint nem.

¹ Pl.: Magyar Sajtó, 2002/11., 2003/2., 2003/5

A sajtó- és a médianyelv a tömegkommunikáció (szerintem nem csak egyszerűen: tömegtájékoztató vagy hírközlés) sokszínű, több változatú és stílusú nyelvhasználatát jelenti. Külön-külön beszélhetünk a (hagyományos, nyomtatott) sajtó, a rádió, a televízió, az új média (internetmédia) nyelvhasználatáról. Az egyes médiatípusoknak megfelelően a sajtónyelv lehet beszélt (rádió, televízió, új média), írott (nyomtatott sajtó, televízió, új média). Sőt „finomabb” megkülönböztetés szerint a rádió és a televízió nyelvében nemcsak egyszerűen az élőbeszédet figyelhetjük meg, hanem az ongi értelemben vett „másodlagos szóbeliséget” (felolvasás) (Ong, 1982.), a televíziós sms-ekben, valamint az új médiában pedig a saját magam megalkotta terminussal a „másodlagos írásbeliséget” (sms-, internetes írásmódok) (Balázs, 2004). A sajtó- és a médianyelv tehát alapvetően kettő, de újabban már inkább négy nyelvi létmódot használ. Ahogy a beszéd és az írás között van érintkezés, átmenet, úgy a másik két létmód is összefonódik a többivel.

A nyelvi létmódokat a következőképpen ábrázolhatjuk:

1. élőbeszéd
2. írás
3. (1a) másodlagos szóbeliség
4. (2a) másodlagos írásbeliség

A médiumokban mind a négy nyelvi létmód megjelenik. A hagyományos sajtóban az írás, a rádióban és a televízióban a felolvasás mint másodlagos szóbeliség, a szabad csevegés, mint élőbeszéd, a televízió teletext és sms-szolgáltatásaiban a másodlagos írásbeliség. A négyféle nyelvi létmód nyelvi törvényszerűségei még nem eléggé tudatosultak a befogadókban, ezért meglehetősen nagy a bizonytalanság a velük kapcsolatos hozzáállásban.

Vagyis manapság az új nyelvi létmódok (másodlagos szóbeliség, másodlagos írásbeliség) létrejötte, kialakulása mellett ezek keveredése, folyamatos alakulása is a média nyelvhasználatának fő jellemzője. Gondoljunk csak arra, hogy az eleinte szinte kizárólag „felolvasó” rádió miként lett „csevegő” rádió. A másodlagos szóbeliség helyét sok műsортípusban elfoglalja a kötetlenebb élőbeszéd. Mindemellett bizonyos műfajokban (hírközlés) aligha szorul ki az írás alapú másodlagos szóbeliség. A másodlagos írásbeliség előbb a mobiltelefonok üzenetküldő szolgáltatását (sms) és az e-mail-levelezést hódította meg, majd pedig betört a televízió képűjságjára, most más sok élő adás képernyőjére („a nézők sms-ei”), a mobiltelefonokra (előfizethető mobil sms-hírszolgáltatás), valamint a különböző, nyilvánosság bővítő fórumok nyelvhasználatára is jellemző, sőt egyes stílusjegyei a bulvársajtót is egyre inkább áthatják. Itt leginkább a rövidítésekre és az emotikonokra gondolok.

További érdekes szempont a sajtó- és a médianyelvben az egyes médiumok közötti kommunikációs/nyelvi átrétegződés. Többnyire a hagyományos sajtóban kialakult műfajokból lettek az újabb médiumok műfajai (pl. újsághírből rádiós, később televíziós, még később sms-hír). Írott szövegből lesz hangos (felolvasás), illetve képes (film), akusztikus formák befolyásolják a nyelvhasználatot (zene, szignál) stb. Ide sorolhatjuk a multimediális (több jelrendszert használó) szövegek összeadó hatását is. Megértésre, illusztrálásra, ám manipulációra is szolgálhatnak egyes fajták. Pl. egy rendőrségi tudósításban meglehetősen „furcsa”, ha a svábbogár rovarrendszertani képét, latin nevét használják fel illusztrációként, s talán nem is egészen rejtve konnotációs következtetéseket!

szól, hogy az egyik nagy bank vezetőjét egy bankbotrány miatt előzetes letartóztatásba helyezték, de ő a cellában található svábbogarak miatt az ügyészségtől kérte más börtönbe való helyezését. A cikkhez azonban nem a börtön, a letartóztatott személy stb. fényképét mellékeltek, hanem a svábbogár rajzát rovarrendszertani – latin – nevével.

A kommunikáció – különösen az újabb pragmatikai felfogások tükrében – nem pusztán hírszolgálat, nem pusztán információtovábbítás. A kommunikáció cselekvés, viselkedés, magatartás. A tömegkommunikáció is a cselekvésünket, viselkedésünket, magatartásunkat befolyásoló tényező, az életünk, életmódunk része. Nem csak azért olvasunk újságot, hallgatunk rádiót, mert híreket akarunk tudni a világról. Sokkal inkább azért, mert „közös tudást, hiedelmet terem”, valamint „nem akarunk lemaradni”, mert „érdekes”, mert „szórakoztató”, mert „botrányos”, mert „(fel)izgató”, mert benne vagyunk egy folyamatban, amelyben ismerős helyzetek vesznek körül, s amelyből nem jó kiszakadni. Jól jelzi ezt a háttérrádiózás és a háttértelevíziózás (nyilván van háttér-újságolvasás is). Az ember „megszokásból” hallgatja a rádiót, nézi a „televíziót”, viszonylag ritkán fordul elő, hogy kihegyezetten fülel, vár valamilyen hírre, általában az információk minden különösebb nyom nélkül szaladnak el a füle mellett. Igen, sokszor azért rádiózunk és „hallgatjuk” (különösebb odafigyelés nélkül) a híreket, hogy megnyugodjunk: „nem történt ma semmi különösebb”. Vagy történt, de „hála Istennek nem nálunk”. Vagy: „nálunk, Magyarországon történt, de hála Istennek nem a családommal” stb.

Ezt tudomásul véve a kereskedelmi rádiók hírszerkesztői az ún. headline-híradásokban hiányos híreket közölnek, rendszerint egybeolvasva:

Baleset a Forma 1-en Kofi Annan figyelmeztette az Egyesült Államokat esős idő várható.

„Szabályosan”, tagolva ez így hangzik:

Baleset a Forma 1-en. Kofi Annan figyelmeztette az Egyesült Államokat. Esős idő várható.

Nyelvi szempontból mindennek azért van jelentősége, mert nyelvi kultúránkat, magatartásunkat, viselkedésünket nagy mértékben és többnyire ugyanígy, rejtetten, nehezen követhetően, alig elemezhetően befolyásolják azok a szövegek, szövegtípusok, kommunikációs módok, amelyekben az említett módon aktívan vagy passzívan részt veszünk. Mivel egyre távol a médiavilág, szinte nincs olyan hely, helyzet, amelybe a média ne tola-kodna be (konyha, üdülés, autó, utazás, tárgyalás – pl. mobiltelefonos hírszolgáltatás), feltételezhetjük, hogy ezek a média nyelvi hatások is sokszorozottan jelentkeznek.

A tömegkommunikációt a legegyszerűbben a „TK = 1A + 2P” képlettel szoktam meghatározni, amelyben a TK = tömegkommunikáció, az A = aktualitás, az egyik P = publicitás, a másik P = periodicitás. Vagyis akkor beszélünk tömegkommunikációról, ha annak a tartalma aktuális (időszerű), ha publikus (nyilvános), valamint ha periodikus (kiszámíthatóan visszatér, ismétlődik). A képletnek nyelvi vonatkozása is van. A sajtó- és médianyelvet is meghatározza az aktualitás, a publicitás és a periodicitás. A sajtónyelv – aktuális, amennyiben időszerű, friss dolgokról szól az újságíró, gyakran szükségszerűen megújuló terminológiával. A sajtónyelv aktuális voltát jellemzi a neologizmusok nagy száma. Ezzel a sajtónyelv az új nyelvi formák egyik megjelenési terepe. A sajtónyelv – publikus, vagyis nagyobb (kereskedelmi médiában a lehető legnagyobb) nyilvánosságnak szól. Tehát olyan nyelvhasználatra van szükség, amellyel egy bizonyos réteget vagy a lehető legszélesebb rétegeket el lehet érni. Egyes bulvárlapoknál olyan

szótárak léteznek, amelyek a „sikeres”, „mindenkihez” szóló hívószavakat tartalmazzák, és az újságírókat arra buzdítják, hogy ezeket minél inkább használják. Ezzel a sokszínű nyelvhasználattal szemben a sematikus, egyszerű formákat népszerűsítik, sulykolják. A sajtónyelv – periodikus, vagyis ismétlődő, visszatérő nyelvi formákat is használ. Ezzel a bevésést segíti elő. A sajtó- és médianyelvre tehát – nyelvi szempontból – jellemző az új, valamint a rétegzett nyelvi formák megjelenése és a visszatérés. A visszatérésből, ismétletetésből születik a sajtónyelvi divat.

A tömegkommunikáció és a nyelv kapcsolatát legszemléletesebben az ún. absztrakciós létrával mutathatjuk be. A nyelvhasználatnak ugyanis több szintje van, megkülönböztethető egy inkább absztrakt (elvont) és egy inkább konkrét szint. Az absztrakcióhoz közelítenek a motiválatlan szavak (pl. számunkra idegen szók, szakmai kifejezések), az újonnan keletkezett szók (különösen újabb szóalkotások), a bonyolult nyelvtani szerkezetek (pl. szimultán mondat szerkesztés az elhangzó szövegben), a megértést nehezítő beszéd-sajátosságok (pl. gyorsbeszéd, hadarás). A konkrét nyelvi szinten a motivált (közismert, gyakori, aktív) szavak, az egyszerűbb nyelvtani szerkezetek (pl. a szukcesszív mondat szerkesztés) találhatók. Az absztrakciót növeli az írásbeli megfogalmazásmód, a konkretizációt segíti az élőbeszéd.

A tömegkommunikáció legtöbb megvalósulási formája tartalom szerint kétpólusú. Egyik oldalon áll a főként közösségi (politikai, közéleti, művelődési, minőségi, egyik szerző szerint: értékelvű), a másik oldalon a szórakoztató (bulvár- vagy tabloid-) sajtó vagy média. A rádiók és televíziók esetében a törvényi szabályozás közszolgálati és kereskedelmi médiáról szól. A két pólus mögött a politikai-társadalmi-gazdasági szabályozás, működtetés különbsége rejlik. Természetesen hitelesebb a két pólus helyett inkább vonalat kijelölni, s azon, az átmeneteket is jobban érzékeltetve ábrázolni a médiatípusokat. Egyik szociológusunk szerint a közszolgálati és a kereskedelmi média kettősségében, szembeállításában a Nietzsche által megfogalmazott emberi kétarcúság, vagyis az emberben alapvetően meglévő apollóni és dionüszoszi kettőssége nyilvánul meg. Az apollóni ember eszményeket keres és állít, a magasra tör, tudatos, a dionüszoszi tobzódik, ösztönvilágának enged. „Sokat nyer vele az esztétikai tudomány, ha nem csupán logikailag látjuk be, hanem a szemlélet közvetlen bizonyosságával is felismerjük, hogy a művészet fejlődése az apollóni és dionüszoszi kettősséghez kötődik...” (Nietzsche, 1986: 24.) A modern, kétpólusú média mintha ezt a kettősséget mutatná fel. Bizonyos tabuk, szabályok, valamint törvények határozzák meg a különbséget (pl. „nyomatást nem tűrő szavak”).

A kommunikáció legfontosabb jellemzőit a $K = 5E$ képlettel szemléltethetjük. E szerint a K = kommunikáció, az $5E$ pedig a következő: együttműködés, empátia, energia, etika, esztétika. Tehát a sikeres kommunikációhoz szükség van együttműködésre (szabályokra), empátiára (beleélő képességre), energiára (fizikai és szellemi erőfeszítésre), etikára (erkölcsi szabályokra) és esztétikai érzékre. A kommunikációs jellemzők megfeleltethetők az ideális kommunikációt meghatározó grice-i maximáknak is, amelyeket a mennyiség, a minőség, a kapcsolat és a módor kanti kategóriáiból vezet le (Grice, 1975). Ezekből sok minden következik a nyilvános nyelvhasználatra, különösen a sajtó- és médianyelv normájára vonatkozóan. Pl. Légy kellően informatív! Ne mondj olyasmit, amiről azt hiszed, hogy hamis! Légy releváns (megfelelően járulj hozzá a kapcsolathoz)! Légy érthető! Kerüld a kifejezés homályosságát! Kerüld a kétértelműséget! Légy tömör! Légy rendezett! Légy udvarias! Ne árts!

A sajtó, a média területileg és megjelenési formáit tekintve rendkívül összetett.

A sokat vitatott nyelvi norma alapja: az együttműködési szándék („meg akarom értetni magamat másokkal, meg akarok érteni másokat”). Mivel nyilvános nyelvhasználatról van szó, a nyelvi norma alapja az irodalmi nyelv és köznyelv, valamint a köznyelvi kiejtés. A példátlanul egységes magyar nyelvben nem is jelent különös gondot az irodalmi és/vagy köznyelv követése. A sajtó tevékenységéből, feladatából fakadóan persze különböző nyelvi rétegek, nyelvjárási hatások is beszüremkednek. Úgy vélem, hogy a nyelvi sokféleség megjelenítése és természetes közegben való használata nagyon fontos. Vagyis a tudósítók bátrabban is használhatnák nyelvjárásukat vagy regionális köznyelvüket, esetleg ide sorolható nyelvi jellemzőiket. A köznyelvi kiejtésnek a médianyelvben különféle szintjei lehetnek (Balázs, 2000). A Magyar Rádióban (1993, 1999.) kialakított mikrofonengedély-szemponrendszer nyelvi-kiejtési sajátságok szerint megkülönbözteti a bemondó, a műsorvezető, a riporter és a szakriporter „megszólalási” szinteket. Ez a szemponrendszer gyakorlatilag a „nem létező” magyar beszélt nyelvi norma, amelynek betartására a Magyar Rádióban 1976-tól a mikrofon- és nyelvi bizottság ügyel.

A sajtó vagy média nyelvi normája a kialakult társadalmi elvárások szerint kisebb részben tükör (matrica), nagyobb részben normatív (mintaadó) (pl. Balázs, 1997). Ez utóbbit erősíti a közvéleménynek az a gyakori felháborodása, hogy „ezt hogy engedhetik meg a rádióban vagy a televízióban”. Hozzátehetjük persze azt, hogy külső és/vagy belső forrásból táplálkozó nyelvi szabályzórendszereink eltérőek, s egy kisközösségi, szubkulturális médium értelemszerűen többet engedhet meg nyelvileg magának, mint a közpénzen fenntartott közszolgálati rádió.

A kisebb részben tükör elvből következik, hogy a sajtó- vagy médianyelv követi a nyelvi változásokat, bár – ha a megítélésre van mód – némelyeket csak késleltetve. A magyar nyelvben számos olyan nyelvi-nyelvtani változó van, amelyre írásban még ügyelünk, szóban azonban már nem. Régi példa erre az élőbeszédben megrövidülő, ám írásban stabilan létező *-ban/-ben* határozórag.

A sajtó- vagy médianorma fontos jellemzőjének tartom a hagyományt. A nyelvi hagyomány elsajátítása és követése segíti a megfogalmazásmód-választást, növeli a kommunikációs empátiát, s ebből következik a lehető legnagyobb megértés, megértetés – amelynek híján demokratikus deficit állhat elő.

A sajtó- vagy médianorma magában foglal esztétikai és etikai mozzanatot is. Az esztétikai mozzanat a választékosságra törekvés, az etikai mozzanat pedig a szándékokat takarja.

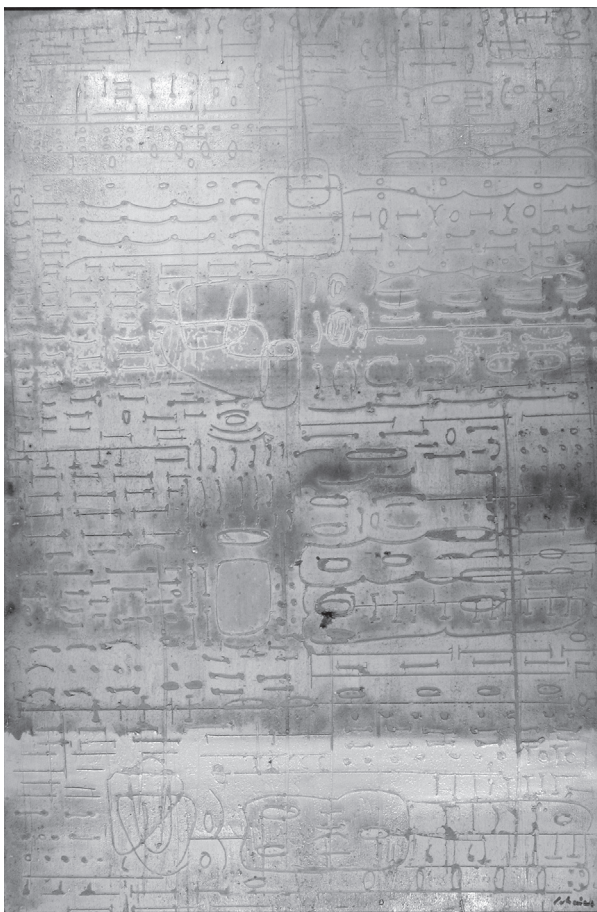
Ha a normatípusok között szeretnénk elhelyezni a médianormát, akkor leginkább a köznyelv és a művészeti nyelvhasználat között jelölhetjük ki a helyét azzal a megszorítással, hogy a norma értelemszerűen médiumfüggő.

Irodalom

- Magyar Rádió, 1993. A megszólalás feltételeiről a Magyar Rádióban. 6/1993. sz. elnöki utasítás
 Magyar Rádió, 1999. A nyelvi követelményekről és a megszólalás feltételeiről az MR Rt.-ben. 3/1999. sz. MR Rt. elnöki utasítás
 Balázs Géza, 1997. A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. Magyar Nyelvőr, 274-282.
 Balázs Géza, 1998. Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. A-Z, Budapest, 1998.
 Balázs Géza, 2000. Médianorma. Magyar Rádió, Budapest, 2000.
 Grice, Paul, 1975. Logic and conversation. Syntax and semantics. Vol. 3. 41–57. Academic Press, New York
 Nietzsche, Friedrich, 1986. A tragédia születése. Európa, Budapest
 Ong, Walter: Orality and Literacy. The Technologizing of the Word. London, New York, Methuen, 1982.

A szerző:

dr. Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE BTK és BDF)

Kéztanulmányok (évszám nélkül; olaj, farostlemez; 61,5×41,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 70. 60. 1; jelezve jobbra lent: Schéner)

Mohay Orsolya

Amor humanitatis¹

Schéner Mihály festményei a Békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum képzőművészeti anyagában, illetve legújabb munkái a Nagy Balogh János Kiállítóterem Kocsis András Sándorral közösen rendezett tárlatán

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum, Schéner Mihály eddigi, több mint hatvan évet felölelő munkásságából – többek között – kilenc, farostra festett olajfestményt őriz, melyek keletkezése 1968-ra, illetve az 1973-es évek körüli időpontra datálható. A továbbiakban e festményekről lesz szó, illetve Schéner Mihály legutóbbi, Kocsis András Sándor szobrászművésszel közösen rendezett kiállításán bemutatott alkotásairól, melyet a kispesti Nagy Balogh János Kiállítóterem tárlatán láthatott az érdeklődő közönség.

A köztudottan ezer szállal Békés megyéhez kötődő Schéner Mihály festészetében a fent említett pár év beleesik konstruktivista korszakába és a magyar vizuális néphagyomány felfedezésének, és művészetébe való integrálásának időszakába.

Schéner Mihály első önálló tárlata a Csók Galériában nyílt 1963-ban. Ez a kiállítás döntő jelentőségűvé válik egész életére, további munkásságára tekintve. Harmincnyolc expresszív festményét állítja ki, melyeket a kor műkritikusai elmarasztalnak, botrányosnak, sőt betegesnek kiáltják ki műveit. A falakon önarcképek, Schéner Mihály különböző színű kalapokban, sőt egyik festményén egyszerre három kalapban. A botrányt főként ez a *Három kalapos önarckép* váltja ki. Valójában a festmények erőteljes színvilága, friss, szabad szelleme új és egyéni hang a magyar művészeti életben. A sajtó durva kritikái ellenére Mr. E. Estorick londoni műgyűjtő felvásárolja a tárlat teljes anyagát, és tanulmányutat biztosít a művésznek Párizsba, majd Londonba. A hatvanas évek Magyarországon, a vasfüggöny mögül csak sejteni lehet, hogy nyugaton milyen újabb művészeti törekvések mentén halad a kortárs művészet. E tanulmányútnak köszönhetően 1965-ben, Londonban már konstruktivista képeiből rendez kiállítást.

„Az expresszivitásból a konstruktivitásba, eddigi állapotomnak egyfajta megfegyelmezését is jelentette, mert szerkeszteni, építeni kellett, és ennek óhatatlan feltétele az, hogy az ember foglalkozik az arányrendszerekkel.”²

Schéner Mihály konstruktivizmusa sajátos logikát követő rendszer. *Gyalupad*³ című festménye, melynek egy másik változatát, ugyanezen a címen a Magyar Nemzeti Galéria őrzi 1968-ból, tehát a békéscsabai festmény, egy nagyon szigorú mértanisággal fölépített rendszer. A színek visszafogottak, leginkább a tárgyak térben egymástól való távolságát jelzik. Tökéletes perspektívája ellenére, talán a nagyon közeli nézőpont miatt, kissé

¹ Amor humanitatis volt a címe Schéner Mihály és Kocsis András Sándor közös kiállításának, amely a Nagy Balogh János Kiállítóteremben 2006. január 27. és március 17. között került megrendezésre. Kocsis András Sándor amatőr szobrász, „civilben” a Kossuth Könyvkiadó elnök-vezérigazgatója. Régóta ápol barátságot Schéner Mihállyal, a kiállításban két közösen festett képük is látható volt. Az amor humanitatis latin kifejezés az emberiség szeretetén túl, a minden ember által alkotott dolgok szeretetét jelenti. Kocsis András Sándor ötlete alapján lett a tárlat címe, mint a humanitás, a dolgok, tárgyak iránti tisztelet szimbóluma.

² Schéner Mihály kiállításának katalógusa (Műcsarnok, 1983) Németh László előszavával, melyben idézi a Mester szavait.

³ Olaj, farost; leltári szám: 70.60.1.

síkszerű. A legegyszerűbb, leghétköznapiabb tárgyak, egy mesterség színhelye és tárgyai láthatók. Az ablak és az előtte álló asztal, azaz a háttér és a főtéma nem válik el egymástól, egybeolvad. A lényeg a tárgyak mértani formája, a kép feszültségét, érdekességét a tárgyak és a színek ritmusa adja. A külföldi tanulmányút nem csak a konstruktivizmus felfedezését hozta magával, hanem a magyar népi kultúra sokfélesége melletti elkötelezettségét is. A Munkácsy Mihály Múzeum *Szegénylegények*, *Fehér pásztorok* és *Kakashuszárok* című festményei a konstruktív látásmód, valamint a népművészetre jellemző síkba rendezés, és színvilág találkozásai. A *Szegénylegények*⁴ című alkotáson jól érzékelhető, hogy a konstruktív korszakában a színekről „lemondó” festő, hogyan csempészi be újra művébe az élénkebb színeket. Az alakok csak sejtethők, egy nagy formai kompozícióvá állnak össze; a vonal, az arányok megtestesítőjeként hangsúlyos szerepet kapnak azáltal, hogy a kép alapozásába, magába a farostba karcolva jelennek meg. A címadás nagyban hozzájárul, hogy képzeletünk az Illyés Gyula által megírt, illetve Jancsó Miklós szintén *Szegénylegények* (1965) címmel rendezett filmből megismert magányos, kemény, sőt olykor kegyetlen pusztai létre terelődjön. A *Fehér pásztorok*⁵ című alkotással szintén ugyanarra utal, itt még szikárabb színhasználattal. E két műben még nem a népies motívumokkal játszó schéneri világ jelenik meg, hanem a gyermekkorából ismert alföldi identitás, magatartás, szükségviszony.

A *Kakashuszárok*⁶, már a homo ludens-i ember alkotása. Hajlamos vagyok azt képzelni, hogy egy hatalmas ágyban, kereveten, vagy rekamién, mint színpadon, valakik, valamilyen népszínművet adnak elő. Az alakok nem válnak el határozottan egymástól, ábrázolásuk már a népművészet stilizáló, egyszerűsített látásmódjához közelít. Az egymástól nem elkülönített alakok párbeszéde, egymásra tekintése és a játékos elemként meghúzódó nüánszok – a figyelmes szemlélő számára előbukkanó –, kakastollak, lófarok, tyúkláb, masni: zsvajgó, élettel teli kavalkáddá változtatják a képet.

Az ún. *Dorottya-sorozat* képei (1973-tól), melyek Csokonai Vitéz Mihály Dorottya című vígposza nyomán, szintén képviseltetik magukat a békéscsabai múzeumban, a *Dorottya-hoz* és a *Scena Burlesca*⁷ című festményekkel. E sorozat az évek alatt hatalmasra terbélyesedett, kilépett a két dimenzióból, és a békéscsabai Meseházból is jól ismert *Dorottya kocsikákká* nőttek ki magukat, melyből a vígposz szereplői marionettfigurákként testesültek meg a festmények alapján.

Menyhárt László egy Schéner Mihállyal készített interjújában elemzi a *Dorottya-sorozat* figuráinak és a Mester alkotói attitűdjének előképeit. „Említettem a Munkácsy-Rudnay-Schéner leszármazási vonalat. Rudnay Munkácsy nyomán előszeretettel alkalmazta a színpadszerű, a képsíkkal párhuzamos komponálásmódot, bár nála a kulisszák és a figurák többnyire stilizáltabbak. Köztudott, hogy Munkácsy werk- és modellfotókat készíttetett sokalakos képeinek megfestéséhez. Először élőképben rendezte meg a jelenetet – tehát rejtett közegváltással élt –, majd a drámai csúcspontot megörökítő fotó (pillanatkép) nyomán kezdett a kép megfestéséhez. Az irodalmi közeg közbeiktatása a Dorottya-képeknél figyelhető meg jól Schénernél, amelyek Csokonai Vitéz Mihály komikus eposza, a Dorottya ihletésére készültek, a költő születésének 200 éves évfordulója alkalmából... Míg Munkácsy és Rudnay az élőkép szereplőit a táblakép keretén belül rögzítette meg

⁴ Olaj, farost, leltári szám: 77.24.

⁵ Olaj, farost, leltári szám: 70.62.1 1968.

⁶ Olaj farost, leltári szám: 70.60.1 A Magyar Nemzeti Galéria őriz egy *Huszárok* című festményt, mely 1968-ban készült és rendkívüli hasonlóságot mutat a *Kakashuszárok*kal, így feltételezhető hogy ez a festmény is 1968 körül készült.

⁷ Olaj, farost, leltári szám: 79.12.1 és 79.7.1.

állóképben, Schéner továbblépett: az eleven embereket acélbábukra, marionettfigurákra cserélte le.”⁸

Előbbit már Oskar Schlemmer a Bauhaus színházi kísérleteinél is alkalmazta. Akkor az volt a kérdés, hogy az ember-organizmus törvénye érvényesüljön az illúziónisztikus színházi térben, vagy a színpad kubisztikus absztrakt törvénye, mechanikus műfigurákkal, automatákkal, marionettfigurákkal.

Ez a színházi szerkesztés jellemző a Munkácsy Múzeum két Dorottya-képére is. Az alkotó a sík felületet vertikálisan három részre tagolja, mely egyben utal a középkor menny, emberi világ, pokol; valamint a szellem, lélek, test hármasságára. Figurái *commedia dell'arte* toposzos alakjaiból tevődnek össze.

Schéner Mihálynak a Németh Lajos által „magyar paraszti pop art művészet”-nek⁹ elnevezett irányvonala még két képpel, egy cím nélkülivel és egy *Mézeskalácsos*¹⁰ címet viselő festménnyel képviselteti magát a békéscsabai múzeumban. A cím nélküli festmény egy egységes alapszínbe karcolt, tulajdonképp vonalrajz, melyen mézeskalács huszár, pólyába csomagolt gyermek (melyet szintén láthatunk mézeskalácsból is), pőfékelő autó, fiatal lány virággal látható. Hatásában erőteljesen emlékeztet a magyar pásztorfaragások karcolt, vésett tárgyaitra.

A Munkácsy Mihály Múzeum Schéner-kollekciójának integrálhatatlan darabja a szintén 1968 körüli *Kéztanulmányok*¹¹ című festménye. E műve is egy sorozat, a *Kézki-virágzások* (1997) darabja. Kéztanulmányai tenyerünk egyedi, egyéni vonásainak sajátos átírása, egy külön nyelv, hieroglifa. Kezünk, ujjunk lenyomata csak a miénk, senkiéhez sem hasonlít, abszolút egyedi, talán még történetünk is benne van, sorsunk, fátumunk. A kép írásjellegű, balról jobbra (vagy akár jobbról balra) olvasható. Jelentése nem konkrét, szignumszerű hátrahagyás, jelzés egyszeri, ám megismételhetetlen jelenlétünkről. Életünk a kézjegyünk.

Schéner Mihály a fentiekben összefoglalt kilenc festménye tulajdonképpen képes feltárni életművének egy szeletét. Olyan alkotások ezek, melyek egyediségükben, illetve sorozat-jellegükben bemutatják a Mester egy korszakának főbb állomásait. A Meseház játékvilága, és a múzeum anyaga jelentős kortárs művészeti kollekciója Békéscsabának.

A Kispesti Vigadó szervezésében a Nagy Balogh János Kiállítóteremben Schéner Mihálynak egy egészen más arcát, alkotói folyamatának más irányvonalát láthattuk. A tárlat anyaga főként az utóbbi években készült csendéletekből, tájképekből és a most készülő *Templom-sorozat* első darabjaiból állt össze. A virágcsendéletek Schéner Mihály egész életművén végigvonulnak. A gyermeki tisztaság jelképei ők, pontosan úgy, mint játékos, folklorisztikus művei. A Mester szavai szerint minden virág kelyhében egy gyermek lakozik. Virágcsendéletei filozofisztikus látásmódjával is összefüggnek. Az általa gyakran használt „közöttes” kifejezés arra utal, hogy semmi sem zajlik a szemünk előtt. Nem látjuk, hogy hogyan virágoznak ki a fák, csak azt tapasztaljuk, hogy kivirágoztak. „A közöttesben születik az új, szemünk előtt szinte észrevétlen. Az új belenő a jelenlévőbe, és anélkül, hogy azt régivé tenné, együtt él vele, azután kihajlik belőle, megerősödnek ágai és kivirágzik.”¹²

⁸ Schéner Mihály: *A fantázia seprűjén, avagy: mit keres a művész a kéményben?* Írta és az interjút készítette: Menyhárt László, Corvina Kiadó, Budapest, 1981 51–52. p.

⁹ Ua. mint 2. jegyzet.

¹⁰ Olaj, farost, leltári szám: 97.13.1 és 97.12.1.

¹¹ Olaj, farost, leltári szám: 70.60.1.

Részlet a kiállításból

Virágcsendéletei többszöri átfestés, átdolgozás után kapják meg végleges formájukat, úgymond a szemünk előtt, mégis a „közötteben”. Schéner Mihály lehetőleg minél sötétebb helyen szeret festeni. Számára nincs rossz szín, a lényeg, hogy hogyan egzisztál a szín a képen. Híres kolorizmusáról, világító fehérjeiről, melyből előburjánzanak színnel telített virágai.

Schéner Mihály 1978-ban édesanyja emlékére megjelenteti a több mint száz rajzot magában foglaló, *Katedrálisok, templomok, haranglábak, oltárok, imádkozó sutok* című grafikai albumát. Talán e kötet kései folytatása a 2005-ben elkezdett *Templom-sorozat*. A sorozatból a tárlat megnyitásáig négy darab készült el. A tihanyi, mária radnai, békéscsabai és a kiskőrösi templom. A sorozat fő ihletése az öikuménia, melyet Schéner Mihály vall. A templom az emberi nyugalom, egymás szeretetének színhelye. A schéneri templomok szembenállások a durva, üzleties, kegyetlen világ ellenében. A tárlat megnyitóján nyilatkozta: „Mert ahol a templom, ott az Isten és ott az ember is. Nem csak kőtemplomokat fogok festeni, hiszen ha két ág összehajol a természetben, számomra az is templom. Célom a hit, és a humanizmus erősítése a magyarok között.”¹³

¹² http://www.aulichart.hu/hu/archive/index_sm1.shtml.

¹³ Népszava, 2006. január 30., szerző: H. P.

Cs. Tóth János

A szépség csapongó rendje

A huszadik és immáron a huszonegyedik század művészi vonulatai iránt érdeklődőknek Schéner Mihályt nem kell különösebben bemutatni. A szakma ismeri, elismeri, de a tájékozottabb közönség előtt szintén rangja, becsülete van. Dukál is ez egy olyan szuverén szellemű, konzekvensen építkező alkotónak, aki az önmaga által kijelölt úton halad. Esküszik az örök játékra, ezért sokféle anyaggal incselkedik, már-már bűvészkedik. A lélek diktálta inspirációra kötelezően fülel, és nem tekinti kiküszöbölendőnek az álmok suttogását. Irtózik a rabszolgaságtól, nem fél az ördögtől, nem kötődik senki modorához. Miközben műfaji sokfélesége csapongóan színes, a művészete mindmáig ragaszkodik azokhoz a tematikai alapvetésekhez, amelyeket az alkotó még az 1960-as évek végén alakított ki. Nevezetesen, hogy művészetét a természeti, paraszti létezés mitikusabb (a világ összes, a földdel mindennapos kapcsolatban lévő emberére értve), tanulságosabb motívumai foglalkoztatják.

Pásztorok, vásárok sajátos karaktere, virágok antropomorf üzenetei, a Velencei Karnevál álarcos figurái mind-mind ábrázolásainak tárgyát adják. A magyar néplélekhez közel álló Szent István ugyanúgy komponálható téma, mint a Szent Család vagy a rabbik bölcs tekintetének megörökítése. Nem szereti ugyanis a nagy programművészetek kötöttségeit, ámde szereti a megmagyarázhatatlant, és kíváltképp szereti kívül rekeszteni a művészetből az egyenemberek szürke seregét; például a tréfát nem ismerő törzsfőnök-kiskakasokat, akik imádnak diszponálni szemétdombjuk üveggyöngyei fölött. Nemes ellenszérumként működnek Schéner Mihály alkotásai a hülyeség államvallással emelése ellen. Az önnön diadalvívük alatt masírozókat, az önjelölt vezéreket, a lakájlélekűeket, a besúgókat genetikusan gyűlöli. Az őszinte emberi lelkeket nagyra becsüli, a gyermeki tisztaságot, a népi világlátást és a nagyformátumú vezetőket viszont tiszteli.

Mintha egy keleti bölcset hallgatnánk, amikor beszél. Számtalanszor tapasztalhatta, aki békéscsabai műtermében vendég volt, hogy milyen roppant nagy a tudása. A gyorsétkezdék uniformizált emberének színtelenségével szemben üdítően hat, ahogyan fel-alá járkálva, széles gesztusokkal előadott gondolatait hallgatjuk. Schéner Aquinoi Szent Tamás vélekedését vallja: „az önszeretet képességeink kiteljesítése”. Mi is az önszeretet? „Gyűjtsük be a szépet”, hallottuk, halljuk ezerszer Schéner Mihálytól, a gondolkodótól. Szeresd, becsüld meg önmagadat, hogy másokat is megbecsülhess! Pedig azt tapasztaljuk, a mindennapi ember ijesztően gyűlöli önmagát. Schéner az általa használt szimbólumokkal üzenetet közvetít: szeretet és szépség nélkül nem működik az életünk. A silány életminőséget akarja szebbé tenni egész művészi munkásságával. A helyes, a tartalmas életről, az igazságok felismerésének világáról Hegel is ezt írja 1823-ban megjelent *Művészetfilozófia* című művében: „a létezés a maga korlátozottságában csak *valódi* tartalom révén kap *igazi* tartalmat”. Az alkotó, így Schéner Mihály is ebben a folyamatban egy nélkülözhetetlen láncszem.

Amikor Schéner festeni kezd, mindent elkövet, hogy eltüntesse a valóságot. Ami a faroston van, ami barna, az átváltozik: keres egy sajátos rendet, mely fokról fokra változik, képről képre alakul. Ezért van, hogy képeket „eldug” maga elől, hagyja érni akár évekig a műveket. Ilyenkor az anyag teremti meg azt a szellemi felszínt, amely újra inspirálja őt. Amit az első festés pillanatában átélt, akkor világosodik meg előtte, ha újra alkotja azt.

Nem csupán saját múltjába nyúlik vissza ilyenkor, hanem elődeiébe is. A múltat nem úgy éli át, mint történelmet, hanem mint folyamatos jelent. Sokan láttuk Békéscsabán, hogyan fest: belefeledkezik a munkába, szünet nélkül kutatva a színek kapcsolatát, a formák összefüggéseit. Úgy tűnik, nem is ő építi a képet, hanem fordítva történik, mert az alkotás révületében minden mindennel összefügg.

Mintha olyan világról álmodna magában, ahol szabadon mozoghat az idő dimenzióiban: jár előre-hátra. Felnőtt egy olyan időben, amikor valójában gyermek volt Medgyesegyházán, és gyermek most is, amikor már érett korú. Új barátságot köt elfelejtett lényekkel, tájakkal, amíg a képzeletbeli vonat Csabára ér szülőhelyéről. Átrendezi a dolgokat az emlékezés sokrétű mélységében; sétál a régi utcákon, fut a felé dobott labdák, az elgurított karika után. Majd megpihen a Meseház udvarán. Elnyúlik a fűben, és nézi az elszálló felhőket: bárányokat, szamarakat, száguldó lovas huszárokat... A kék ég néha lehet fehér, a zöld fű lehet vörös, itt mindent szabad. A látóhatár hol fent, hol lent, amiként a kint és bent is egységgé válik.

Amikor plasztikáit nézzük, azt érezzük, szöcskéit, pásztorait, a viráglányokat, a mézesbábos figurákat, a mesemondó széket, a mesemondó asztalt áthatja a misztika. Szobrai alkalmasnak tűnnek egy fiktív rítus eljátszására, különösen akkor, ha gyermektársaság is jelen van. Amikor Szoboszlay Péter filmje készült a Mesterről, a forgatás számos jeleneténél ott voltam. Benépesült az udvar górérszínpada, egy csacsifogat is átment rajta, olyan volt, mint valami földi és égi tünemény. Lilla lányom virágkislány szerepet kapott a schéneri játékrendben, de nem fogadta el a rá osztott közönséges virágot, talán margarétát. Liliom akart lenni. „Jól van Liluli, majd együtt megcsináljuk!” A szerteágazó, ágasbogas virágkoszorú elkészült lila virágokból, amint azt a kilencéves kislány kérte, majd egy kalap került a fejére, hogy a rögtönzött performance véget érjen. De nem! Sminkelés után a Mester újabb instrukciói következtek: „Liluli, nézzél büszkén! Nézzél sültparasztosan! Nézzél szigorúan!” Nem a szavakból következő mimika, hanem az együttes alkotás, a lélek és a jelmez mozgása izgatta a Mestert. Egyszerre „bugyborogjon az agyunk!” – hangzott a felszólítás.

Mindig azt vallja, nyitottnak kell lenni, nem védekezni a világ dolgaival szemben. A képzőművész a felső erőknél kiszolgáltatott; mint egy villámhárító, önmagán átengedi és az alkotásban tárgyasítja a valóságot. Tájat, tárgyat, figurákat analizál, majd a műveiben a realitásra utaló közös jeleket láthatjuk mesterei komponálásban. Aki járt Schéner Mihály csabai műtermében, annak maradandó az élmény. Minden csupa jel, ha a faroston marad a cipőnyom, abból még képi elem lehet. Ha elszakad egy ruhadarab, széttörik egy régi tárgy, újra lehet élesíteni. Itt egy kerti törpe, amott egy kenyérdarab szárad a brindzashordó mellett. De vannak könyvek komoly filozófiai témákról, a Biblia és „eldugott képek” az *érlelődő*ben. A polcok mögött, a fekvőhely alatt művészi összevisszaságban pihennek a dolgok. Ilyenkor felfedezhetjük a különbséget a régi és az új alkotások között.

A legutóbbi művek szerves része a natúr farostlemez, mely többször kitűnik a festékréteg alól. Kevesebb a feszesen telített, sokfigurás kompozíció; egylényegű, lakonikus képszerkesztésre törekszik. A népi művészet tisztaságának, a gyermekrajzok őszinteségének, az ősi kultúrák sommázó erejének megmutatkozása ez. Mindenképp leírhatjuk, Schéner Mihály hosszú pályája során megteremtett egy olyan különös stílust és képi világot, melyet már ma is számon kell tartania a művészettörténetnek.

Sági Krisztina

Czóbeltől Hertayig

Beszélgetés Kratochwill Mimi művészettörténésszel

Hertay Mária grafikusművész műveinek kiállítását Mezőkovácsházán, a Hunyadi János Középiskola avatóünnepségén a hazánkban és külföldön is elismert szaktekintély, Kratochwill Mimi művészettörténész nyitotta meg. Élete legfontosabb feladatának tartja, hogy megismertesse az emberekkel a mai kortárs művészetet. A legnagyobb magyar alkotókkal foglalkozik.

– *Művészettörténészként a 20. századi magyar és nemzetközi képző- és iparművészek kiállításait rendezi meg. Hogyan került erre a pályára?*

– Gyerekkoromtól kezdve szerettem a könyveket, a művészetet, a festményeket, a szobrokat. Úgy alakult, hogy az ELTE művészettörténet szakán végeztem, így művészettörténész lehettem, bár kacérkodtam a néprajztudománnyal és az építészettel is. Művészettörténészként, azt hiszem, nagyobb szolgálatot tehetek, főleg a mai művészeknek azzal, hogy bemutathatom őket könyv, cikk, kiállítás formájában.

– *Végigkísérte sok híres képzőművész munkásságát, életműkatalógusokat is készített. Kik azok az alkotók, akik a leginkább hatottak Önre?*

– Jó sorsom volt, mivel a Múcsarnokban dolgoztam hosszú évtizedekig. 20. századi, főként magyar, de nemzetközi kiállításokat is szép számmal rendezhettem. Ezekről írtam is cikkeket, tanulmányokat, könyveket, így kerültem közel az alkotókhoz. Ahogyan megismerték a munkámat, újra hívtak, nemcsak a Múcsarnokba, hanem külföldre is tárlatok megnyitására. Így a 20. század legjobb művészeivel foglalkozhattam, azok közül is leginkább az élőkkel. Olyan nagy művésznek rendezhettem életműkiállítást, mint például Czóbel Béla. A másik nagy művész, akivel foglalkoztam, a Párizsban élő Csernus Tibor, akinek szintén nagy kiállítását sikerült a Múcsarnokban megrendezni. Ő már majdnem nyolcvan felé jár. Sajnos, kevésbé ismerik itthon, mert nagyon ritkán van kiállítása¹, pedig ő is Békés megyei. Itt született a felesége is, Sylvester Katalin, aki szintén festőművész. Sok alkotóval kerültem így kapcsolatba: többek között Hertay Máriával is, akinek most láthatja a közönség nagy kiállítását. Róla könyvet készülök kiadni.

– *Hertay Máriát a grafikusművészek nagyasszonyának nevezik. Miben rejlik művészetének varázsa?*

– Kezdem azzal, hogy a magyar művészet keretén belül a '60-as, '70-es és a '80-as években kialakult egy nagy grafikai aranykor. Remek jó grafikusművészek éltek majd-hogynem egy időben; sajnos közülük már csak Hertay Mária él és Gross Arnold. Ez csodálatos korszaka volt a magyar művészetnek. Akkor még a főiskolán komoly hangsúlyt fektettek a rajzoktatásra, nagyon jó tanárok voltak. És valahogyan a tehetségek is olyan remek összehatást nyújtottak: Kondor Béla, Hertay Mária, Gyulai Líviusz, Gross Arnold, Rékassy Csaba, Ágotha Margit. Ők mind nagyon nagy tehetségek voltak és a kezük alatt nagy művek születtek, amelyekből éppen most látható kiállítás Székesfehérváron,

¹ A fent említett, 1989-ben a Múcsarnokban rendezett tárlat után – már nem első ízben – újabb Csernus Tibor életművét feldolgozó kiállítással találkozhatott a közönség ebben az évben Budapesten. A KOGArt Házban bemutatott kollekción nyolcvanhét műből állt. (A szerk.)

a magyar grafika aranykorára emlékezve. Nem véletlen hogy még most is az ő műveikből tanulnak a fiatalok.

– *Ezeknek az alkotóknak a munkássága is nemzetközi mércével és értékrend szerint mérhető, mint Rippl-Rónaié?*

– Természetesen, de ez attól is függ, hogy az újságok kiről írnak és kiről nem. Nagy hiányosság, hogy mostanában kevés kulturális témájú cikket lehet olvasni a napi- és hetilapokban. De ez senkit ne gátoljon meg abban, hogy szeresse a művészetet. Munkácsy és Rippl-Rónai a klasszikusaink, de nagyon fontos az is, hogy a ma élő művészeinket megismertessük a fiatalokkal, hiszen ők fognak együtt élni velük életük végéig. Nekünk nagyon jó volt az egyetemen az a gyakorlat, hogy elvittek bennünket egyrészt a Képzőművészeti, másrészt az Iparművészeti Főiskolára, és a művészek műtermeibe is. Ezáltal olyan személyes kontaktus alakult ki, amely meghatározta sok akkori művészettörténész hallgató érdeklődési körét. Megtetszett az, amit az illető művész csinált, így végigkísértük azokat, akikkel elsősorban fiatalként találkoztunk.

– *Ön szerint kik a meghatározó képzőművészek ma Magyarországon?*

– Hála istennek, nagyon sokan vannak. A szobrászok között például Szmrecsányi Boldizsár, aki harminc egy-néhány éves és máris sikereket tudhat maga mögött. Most a Fonyódi Múzeumban rendeztem meg egy kiállítását. Családi felmenői között is művészek vannak, például Lechner Ödön, a híres építész, annak a fia, aki fiatalon meghalt, de nagyon érdekes festőművész volt. A festők közül Nagy Gábort említhetem, aki ugyan fiatal, de máris tanít a Magyar Képzőművészeti Egyetemen és a Szegedi Egyetemen is. Ő azért is érdekes, mert a tanítványait lehozza Csongrád megyébe, és egész nyáron itt alkotnak a nagy művészkolóniában. Számomra az a legérdekesebb ebben, hogy aranyos kis fejkendős paraszt nénik és csizmás bácsik ott vannak a kiállítások megnyitóin, és gyűjtik, vásárolják a képeket. Zalai Ferenc is kiemelkedő tehetség, aki Mártélyon megvett egy malmot. A molnárházban lakik a lovaival, a kutyáival, a macskáival és a tyúkaival. És közben csodálatos dolgokat fest. Most volt kiállítása Szegeden és Mezőhegyesen. Nagyon szép az életműve, az alföldi realista művészet egyik nemes képviselője. Arra buzdítom az iskolát, a diákokat és a tanárokat, hogy minél több kiállításra, műterembe menjenek el, mert ezek egy életre szóló élményt jelentenek.

– *Tavaly a diákokkal megnéztük a Monet és barátai című kiállítást. Az emberek sorbaálltak, hogy lássák. Ugyanez történt a Fény és árnyék. Négy száz év francia mesterművei című kiállítás esetében is. Mivel magyarázható ez a jelenség?*

– Egyrészt azzal, hogy kinyíltak a határok, és szabadabban mozoghatunk mi, művészettörténészek. Azonkívül nemcsak mi rendezünk külföldi művészeknek, csoportoknak kiállítást, hanem a mi műkincseinket is kiviszik kölcsönképpen. Másrészt a művészettörténészek előtt is bizonyossá vált, hogy hosszú évek munkája előkészíteni egy kiállítást – mint Amerikában vagy Európában –, akár valamilyen évfordulóhoz kötődően valósítjuk meg, akár egy elfeledett vagy már híressé vált csoportot mutatunk be a közönségnek. A közelmúltban is volt egy nagyon szép kiállítás II. Lajos özvegyéről, Habsburg Máriáról a Budapesti Történeti Múzeumban, ahol az egész középkor Budája megelevenedett. Tematikus, de a gyerekekre is nagy hatással volt, mert meg tudta ragadni a fantáziájukat. A Chagall-vándorkiállítást októberben Szegeden láthatta a közönség, januárban pedig magam nyitottam meg a debreceni Déri Múzeumban.

– *Mit javasol a diákoknak, hogyan közelítsenek a kortárs művészethez?*

– Először is, sokat kell kiállításokra járni. Az ízlésvilágunk megmutatja, hogy melyik az a tendencia, melyik az a művészeti ág, amely érdekkel bennünket, és azzal jobban,

elmélyültebben kell foglalkozni. Foglalkoznunk kell vele, azaz könyveket, cikkeket, újságokat, művészeti folyóiratokat olvassunk. Ezek által meg lehet ismerni a művészeket is, ami azért óriási élmény, mert a művek mögött a művészeket is fel lehet fedezni, és így személyesebb kapcsolatba kerülhetünk a műtárggyal és a művésszel egyaránt.

– *Ebben a folyamatban milyen szerepet szán a pedagógusoknak?*

– Régi vesszőparipám, még egyetemistaként beszélünk arról a kollegákkal, hogy akár társadalmi munkában elmegyünk a gyerekekhez az iskolába, hogy jobban megismerjék a képzőművészetet, ami eléggé mostoha területe az iskolai oktatásnak. Persze erre nem nagyon volt fogadókészség, és sajnos, a rajztanítás óraszámja is kevés. Azt ajánlom a pedagógusoknak, ha van egy kis szabad idejük, vigyék a gyerekeket kiállításokra, múzeumokba, különféle galériákba, műtermekbe vagy akár aukciókra is. Az aukció olyan, mint egy színházi előadás, nagyon élveznék a gyerekek. Békés megyében sok jeles művész élt és él, például Schéner Mihály, aki Medgyesegyházán született. Az önkormányzat megvásárolta a szülőházát és múzeummá alakította. Békéscsabán van a Meseház, ahol szintén Schénernek a gyerekek részére készített játéakai, bútorai, képei, szobrai, fafaragásai vannak. Azt ajánlom, hogy próbáljanak személyes kapcsolatot keresni a művészekkel, így a művészethez is közelebb jutnak.

– *Ön sikeres és nemzetközileg is elismert művészettörténész. Mi az, amit az elkövetkező években szeretne megvalósítani?*

– Először szeretném a Czóbel-katalógust elkészíteni. Ez azért fontos, mert nagyon hosszú évtizedek óta foglalkozom vele. Felmértem, hogy az ő művei a világban nagyon sokfelé kerültek. Sokáig élt Párizsban, Hollandiában, Németországban. Szeretném, ha az összes fellelhető műve egy könyvbe kerülne. A másik ok, hogy gyakran hamisítják mostanában a Czóbeleket. Ez egy iránymutató mű lehet: ha a könyvben benne van, akkor tudom, hogy az nem hamis.

Ez egy állandó munkám. Azonkívül Makrisz Agamemnon görög szobrász özvegye felkért, hogy egy könyvben mutassam be férje magyarországi tevékenységét, aki hosszú évtizedeken keresztül élt nálunk.

Óriási terveim nincsenek, de minden évben annyi felkérést kapok, hogy nem is győzők mindnek eleget tenni. Egy évben 30–35 kiállításnál nem tudok többet rendezni. Már a jövő évi programom is nagyjából összeállt: Borsos, ifj. Benedek Jenő és Czóbel grafikai kiállítása. S megírom Hertay Mária életművét bemutató könyvemet is. Számtalan a tervem, majd meglátjuk, hogyan bírom.

Figyelő

Petrik Béla

„...töretlen gerincek kopogtatása...” Nagy Gáspár: Közelebb az életemhez

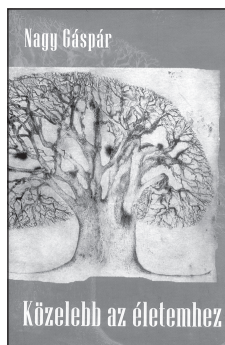
A *Tiszatáj* kiadónál tavaly napvilágot látott kötet után megjelent az életmű prózai részét feldolgozó, a költői munkásságot közreölelő, harmincöt év terméséből válogató újabb könyv. Ma már nem mondom, hogy a költészet fősodra mellett meghúzó-dó írások ezek, hiszen például az „*Irodalom és politika*” fejezetcím alá gyűjtött, Nagy Gáspár közéleti tevékenységéhez, az Írószövetség titkárságához, a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriumához kötődő esszék éppúgy a teljes életmű szerves, autonóm részét képezik, mint a „*Ha kérdeztek...*” fejezetbe összeválogatott, az életutat, a költői és közéleti munkásságot feltáró és elemző, értékelő interjúk, beszélgetések, amelyek ismerete nélkül nem kaphatunk teljes képet Nagy Gáspár eszméiről, gondolatairól, érzéseiről, cselekedeteinek mozgatórugóiról. Ezek az írások, önmaguk értékén túl, a költészet útjelzői, térkép egy bonyolult és kiterjedt világhoz.

A kötet bősége most is zavarba ejtő, hiszen a közel ötszáz oldalon szorosan egymás mögött sorakozó írások az életmű eme részének csak egy részét ölelték fel a teljesség igénye nélkül, a beszélgetések és interjúk legjavának válogatása fért csak ebbe a kötetbe. Az írások ma is azt az egységes és határozott világképet közvetítik felénk, amelyet az előző prózai és a verseskötetek sorából már jól ismerhetünk, ugyanazon a magas irodalmi esztétikai és erkölcsi szinten és minőségben. Megdöbbentő, hogy a Nagy Gáspár által vállalt és vallott

értékrend milyen korán kialakult benne, s az eddig oly kevesek által ismert korai ifjúi zsongék milyen határozottsággal tükrözték az emberi magatartás alaplancját. A huszonkét éves fiatalember a kötet nyitó írásában így fogalmazza meg nemcsak költői, de egész emberi ars poeticáját: „Ösztönösen azokra figyelek, akik azt bizonyítják, hogy a költészet töretlen gerincek kopogtatása, s nem hiszik, hogy a segesvári és szárszói tragédia mindegy lenne az anyaföldnek.” Az évszámot is jegyezzük fel, hiszen a kor sivársága és a korszellemtől való távolállása méginkább hitelesítheti e sorokat: 1971.

A kötetbe gyűjtött írások még közelebb visznek Nagy Gáspárhoz, az emberhez, a „*Vallomások*” vagy az „*Otthonok és iskolák; közösségek és közösségteremtők*” fejezeteiben nem irodalomtörténeti elemzéseket, nem a magas szellemiség megnyilvánulásait találhatjuk, hanem a legszemélyesebb vallomásokat, az élet legapróbb rezdüléseinek nyomatait. Sokat töprengtem azon, hogy adhat e ez a kötet többet vagy mást, mint az előző, nyújthat-e még valami újat a már ismert Nagy Gáspár képhez. S mondhatom meggyőződéssel, olyan írások sorakoznak elénk, amelyeket régmúlt, elfeledett kispéldányszámú

Tiszatáj könyvek, Szeged, 2005.

lapokból menekültek meg a múlandóságból, s amelyekben az ember állt élénk meztelenül, csupaszon, kitárt szívvel és lélekkel, soha nem látott őszinteséggel.

A kötetben olvashatunk emlékezéseket az első írások eufórikus örömről, azokról, akik bíztatták és bátorították első próbálkozásait, akik ízekre szedték első verskísérleteit. Ezek az publicisztikák, esszék, feljegyzések mind-mind apró lábjegyzetei az életműnek, s visszavezetnek bennünket a költői életmű forrásvidékére, azokhoz a meghatározó élményekhez, amelyek Nagy Gáspár verseinek alapfonatát adják, a szülőfalu, illetve falvak, Bérbaltavár és Nagytilaj múltjába. Ott találhatjuk a gyermekkori karácsonyok soha vissza nem térő hangulatának felidézését, az első ajándékba kapott könyv szerelmes ígézetén túl, az ötvenes-hatvanas évek legsötétebb történéseinek, a gyermek- és ifjúkort nyomasztó emlékeket. Ezeket olvasva érthető meg, hogyan vált költészetében ilyen fontossá és meghatározóvá 1956 forradalma, amely ugyan közvetlenül még nem érintette a kisfiút, de akinek 1956-57 fordulóján, a menekülő, a konyhában, istállóban melegedő pesti srácoktól hallott, a Práter utcánál vagy az Üllői útnál a tankokkal szembeszállás komor és véres igaz története, mint a népmesék repültek szinte sajátjává. Ezek az írások mutatják be aztán 1968. helyét és szerepét is, amely végképp és végleg lerombolta benne a szocializmussal szembeni „bármely lelkesedését”, hogyan jelentette a nagy remények és csalódások évét, amelynek szügyene, az e fölött érzett felháborodás a közvetlen kiváltó oka költői, ha úgy tetszik „politikai” pályafutásának. Na és természetesen – mivel főiskolásként szót emelt a csehszlovákiai bevonulás ellen – innen datálódik az állambiztonsági szervek rendszerváltozásig tartó olthatatlan figyelme. Írásaiban ezért tér vissza újra és újra az 1956-os magyar forradalom, a '68-as csehszlovákiai bevonulás botránya, és a nyolcvanas évek elejének lengyelországi

eseményei iránt érzett szolidaritás, publicisztikája, a vele készített interjúk ezért tekinthetők folyamatos állásfoglalásnak a kimondhatatlan igazságok mellett, a hallgatás gondosan felépített falát rombolva le „kibiztosított” beszédével, újra és újra próbálva, vajon nem görbült-e, töretlen-e a gerinc?

Ezek az írások elevenítik fel a tanárok és más személyek sorát, akik meghatározó befolyással bírtak Nagy Gáspárra tanulmányai során, akár közvetve, mint az összevont falusi osztályok első tanítói, a betűvetésre tanító Csuda Jánosné és a bencés professzor tanárok, mint a három évtized múltán is emlékezve hivatkozott Sámson Edgár latintanár; akár közvetlenül, mint az első mentor és szerkesztőtárs Kormos István, vagy a talán nem véletlenül e sorba illesztett, egyébiránt szerkezetileg talán nem odaillő Czine Mihályra emlékező síremlékavató beszéd.

Ma is a magyar nép élni akarását csodálhatjuk abban, hogy Nagy Gáspárban, ebben az első generációs értelmiségben szerencsésen összekapaszkodott az időtlen paraszti lét, az egyszerű földmunkások sora az egyetemes, másfél ezer éves keresztény egyházal és a kereszténység értékrendjével. Nem véletlenszerű, hogy az írások visszavisszatérő témája a „négy kupaci év”, a Pannonhalmi Bencés Gimnázium, az ott töltött évek szellemisége, az ott nyert, egész életre szóló útravaló, amely nemcsak a katolikus hitben történő megerősödést jelentette – a hit biztonságos mélységét, ahogyan fogalmazott, biblikus vonzalmát Nagy Gáspár már a szülő házból hozza magával –, hanem az ezer éves magyar történelmet, kultúrát, építészetet és stílusokat. Nem véletlen tehát az sem, hogy éppen ő az, aki képes a legnemesebb magyar nemzeti értékeket ötvözni írásaiban a kereszténység alapértékeivel, magától értetődő könnyedséggel, a legkisebb erőlködés és izzadság-szag nélkül, nem sértve és kirekesztve, de megkérdőjelezhetetlen bizonyossággal.

Úgy vélem ez a biztos istenhit és a nemzeti értékek tisztelete a hátországa annak az írásokban sokszor említett, a beszélgetések során sokszor felmerülő ezredfordulós költészeti ívnek is, amely megújította és új színnel gazdagította a keresztényi értékeken nyugvó magyar költészetet. Nagy Gáspár maga is számos alkalommal mutatja fel a millennium évében, mintegy „hegytetőn” állva visszatekintve született *Symphonia Ungarorum* című művét, amelyet Szokolay Sándornak írott, s amelyben Magyarország sorsát a honfoglalástól, Szent Istvántól fogta át. Vagy a másik csúcspontja e nagyszerű ívnek, a König Róbert linómetszeteire írott, *Hullámzó vizeken kereszt* című több részes poéma. Nagy Gáspár mindezt így summarizes egy beszélgetésben: „Nem lehetek nekik (Szokolaynak és Könignek – P. B.) eléggé hálás, hogy a Pannonhalma szent hegyén járó valahai diákból kicsalogatták mindazt, ami Pannonhalma és egyben magyar történelem. Összesűrítve a szót: mit köszönhet a magyarság országjobbító szentjeinek, Istvánnak és Gellértnek. Vagy: mit is jelent az a fantasztikus döntés – az isteni kegyelem itt nyilván nagy szerepet játszott –, amellyel az erős kezű király népünket a kereszténységhez csatlakoztatta.”

S tegyük mindehhez még hozzá azt a Nagy Gáspár-i gondolatot, amely több interjúban és prózai írásban is megjelenik, milyen fontos és ma már látjuk, hogy milyen meghatározó pontja volt Európa e szerencsétlenebb felének az az 1978. október 16-a késő délutánján megszülető döntés, melyben a konklávé Karol Wojtylát választotta meg II. János Pál néven pápává. Hiszen ennek köszönhattuk, hogy 1981-ben nem került sor egy újabb 1956-ra vagy 1968-ra, s szinte gondviselészerű volt e választás, amely nemcsak a lengyeleket, de a hívő magyarokat, cseheket, szlovákokat is reménységgel töltötte el, adott biztatást az ellenzéknek, s ahonnan lépésről lépésre, nagy küzdelmek árán eljutottunk '89-ig. Nagy Gáspár számára a pápa pedig

nemcsak Isten földi helytartója, hanem költőtárs is, aki ebben az elmúlt negyedszázadban, Illyés Gyula szavaival szólva, a reménység helytartója volt. „...Karol Wojtyla nagyszerű lírikus is, reményt sugárzó költő. Így hát a mi reménységünk kétszeresen is Benne található meg a legfőbb földi igazodási pontját.”

Nagy Gáspár a rendszerváltozás egyik emblemikus figurája, bárha ezt mintha kellőképpen nem hangsúlyoznánk eléggé. Ő volt a fiatal generációk képviselőjeként a kádári rendszer irodalmi életének egyik legfontosabb, ahogyan az állambiztonsági szervek jelentéseiben keresztséget nyert, „ellenséges-ellenzéki” személye, versei a legkövetkezetesebb tagadásai voltak az akkor fennálló rendszernek, irodalompolitikai szerepvállalásai – az Írószövetség és a Bethlen Gábor Alapítvány titkári tisztségein keresztül – a rendszer nyílt tagadásán nyugodtak. Őszinte szókimondásával és a tények kérlelhetetlen feltárásával a történelem igazságaival szembesítette a kiegyezett társadalmat és az elnyomó hatalmat, őszintén kívánta tisztázni a nemzet valós helyzetét, önkéntelenül betöltve azt a hagyományos költői szerepet, amelyet íróink legjobbjai mindig is betöltöttek a nemzet szuverenitásának elvesztése idején. 1989 után mégsem vált belőle kultusz-költő. Ez részint rajtunk múlt, akik – kivétel az értő kevesek – a ami napig sem voltunk képesek legjobbjainkat más nemzetektől eltérően kellően értékelni és még életükben a kellő elismerést, tiszteletet megadni, nyilvánosan pajzsra emelni, részint magán Nagy Gáspáron. Bár ott van a rendszerváltó értelmiség között, a rendszerváltoztató MDF alapító tagja és válaszmányi tagja, mégsem ugrik fejest a politika világába, nem vállal parlamenti képviselőiséget, bár tisztában van azzal, hogy mennyi egy parlamenti fizetés és mennyit keres „egy csóró költő”. Valószínűleg költői és emberi nagyságát sikerül megmentenie azzal, hogy felismeri, az ő politikai szerepe ott és

akkor véget ért, s neki továbbra is a „fehér papírral kell birkóznia”. Bár a vitákat nem kerülte el, ez a rendszerváltoztatás előtt sem volt rá jellemző, világosan látta, hogy a pártyszerűség vállalása, olykor kényszerű zubbonya olyan emberi kopásokkal járhat, amelyeket nem tud vállalni: „...az effajta pártfegyelmet nem tudom elfogadni, hogy attól nekem ne legyen saját véleményem, mert egy párthoz tartozom”. Nagy Gáspár ezért maradhatott meg hiteles és autentikus személyiségnek, ugyanannak a kérlelhetetlen és független gondolkodónak, aki volt a hetvenes évek elején, a pályakezdés időszakában, vagy a nyolcvanas években, a folyamatos harcok és polémiák idején, s aki minden érdektől mentesen, pusztán az értékek mentén vallhatta meg nézeteit.

Ma már közhelyszerűnek tűnhet a Görömbei András által megfogalmazott alapigazság, hogy Nagy Gáspár költészete rendszerváltoztató költészet volt, a maga homályoszlató, az igazságot néven nevező, a lelkeket és az értelmet megtermékenyítő, a nemzeti közösséget felrázó szerepével. Ezért volt a hetvenes-nyolcvanas évek Nagy Gáspárja folyamatos botrányköve a szocialista közéletnek és irodalomnak. Gondoljunk csak Illyés Gyula nyolcvanadik születésnapját köszöntő *Tiszatáj* szám azon versére, amelyet a korrektúra után a Minisztérium vetetett ki, mert annak sorai az *Egy mondat a zsarnokságról* című költeményre, az ötvenes évek őrzőgő kommunista terrorjának hiteles vádbeszédére utaltak; vagy az állásvesztést hozó – Írószövetségi titkárságából kellett távoznia –, az '56-os vértanúk végső tisztességéért, a gyilkosok néven nevezéséért szót emelő, az *Új Forrásban* megjelent *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című versére; vagy a *Tiszatáj* szerkesztőségének leváltásához vezető, *A fiú naplójából* című versére.

Míg az előző kötet írásai a letiltásokat, a szilenciumokat és a szerkesztőségeket felkavaró, előbb említett versek háttérét vázolták fel, az „igazság osztást” folytatták,

erősítették, addig a mostani kötet írásai már a politikai szerepvállalás közvetlen dokumentumai. Ezek is kiválóan ábrázolják, milyen tudatosan vállalta Nagy Gáspár ezt a feladatot, emberi és költői hivatást: nevezetesen szabad beszédre és gondolkodásra tanítani az embereket, megnyitni és felnyitni a lelkeket az igazság előtt: „Minduntalan az égetett, hogy ezt ki kell mondani. Mégpedig úgy kell kimondani – a képversben felfedezhető volt rejtetten is –, hogy mindenki értse. (...) Ha kimondom, hogy 'egyszer majd el kell temetni' – és a sor végén ott a nevezetes monogram –, az tetszhetik pusztá (betű)játéknak, de nekem esztétikai sarokkő, hogy azokat az infinitívuszokat akkor és ott, és nem más versben használtam fel. Ebben hiszek. Irodalomtudósok vitatkozhatnak róla, de a magyar költészetnek – főként mindig történelmi ég borul – ez a sajátja. Balassi Bálinttól, mondjuk Illyés Gyuláig. Nevezhetik küldetéses költészetnek, képvisleti lírának, engem ez nem érdekel. Mert ha megnézem a számunkra fontosabb verseket, a magyarság sorsa igenis hangot kap.” A prózai szövegek is jól tükrözik, azt a versekből már jól ismert minőség- és érték-központú gondolkodást, az igazságkeresés szeretetének igényét, azt a szabadságvágyat, amely végső soron megteremtette a rendszerváltoztató réteg lelki megújulásának lehetőségét. Nagy Gáspár Bibóval együtt vallja: „...a politikában nem szabad hazudni. Lehet tisztességes és elvi politikát folytatni, bár nehezebb. Ez önkorlátozással és annak belátásával jár együtt, hogy a szabadságom csak akkor lehet teljes, ha a könykömmel a mások könykét nem ütöm le az asztalról.”

E rövid fejezetben, amely az *„Irodalom és politika”* címet viseli, több kulcsírás is helyet kapott. Ide sorolnám mindenképpen az Írószövetség választmányának ülésén 1985. március 12-én elhangzott beszédet, amelyben titkári pozíciójáról – a lengyelországi szükségállapot bevezetésének napján

választották meg – történő lemondását jelentette be hivatalosan. Lemondása lényegében annak volt következménye, hogy Nagy Gáspárt az irányító és felügyelő hatóság közellenségnek minősítette, s így munkáját, amely egyébiránt folyamatos tengely-akasztás a hatalommal (Csoóri-Duray ügy, Hajdú vállalkhatatlan válasza, Új Symposion, a Mozgó Világ lefejezése és lapszámok betiltása, JAK és más ügyek), ellehetetlenítette. De ebből az írásból az is kiderül, hogy Nagy Gáspár nem nyílt és burkolt zsarolásoktól, az örülden hangzó telefonbeszélgetésektől ijedt meg és hátrált ki a titkári pozícióból, amelyekből egyébiránt ő nem a hatalom erejét sejtette meg – ahogyan azt neki hinnie kellett volna –, sokkal inkább a hivatal gyengeségét és presztízsfitogtatását. Lemondásának fő oka az volt, hogy barátait gyanúsították, félemlítették meg, sőt az egész szövetséget zsarolták, szigetelték el és bénították meg normális életét. S az *Új Forrás*-ban megjelent, büntetett előéletű verséhez még egy gondolatot fűzött e lemondó beszédében, amelyet azért kell külön is kiemelnünk, mert titkári tevékenységét is áthatotta: „...»a velünk élő történelem« emlékeztetvesztései, kihagyásai miatt íródott, feltehetően azért, mert Nagy Imrét másképpen ítélem meg, mint azok, akik szabályos egyenlőségelet tesznek az ő személye és Rákosi Mátyás közé. Így, ezzel az emlékeztetvesztéssel élünk együtt? Azt hiszem, ez írók számára különösen embertelen aszkézis: lemondani történelmünk bizonyítható sebeiről.” Mindez olyan nyílt beszéd, amely a kádári rendszer számára elviselhetetlen volt. Nagy Gáspár pedig példát mutatott arra is, hogy a sorozatos ellehetetlenülés árán is továbbra is helyes a forradalom eszméinek elárulása elleni tiltakozása, az árulás kérdésének végsőkéig történő kihegyezése, a kádári rendszerrel kötött kompromisszum felmondása.

A fejezet másik kulcsírása a Bethlen Gábor Alapítvány történetét átfogó, Ameriká-

ban megtartott beszédének szövege, amely annak az autonómia kísérletnek a története is egyben, amelyben a független magyar szellemiség igyekezett megszabadulni a diktatúra nyomása alól és kialakítani a szabad cselekvés és gondolkodás körét. A beszéd a kívülálló, emigráns magyarság és a nyugati értelmiség számára nem látható és nem érthető összefüggéseket és az események háttérfonatát mutatja be, a párhatalom packázását a civil kezdeményezéssel, azt a törekvést, amely a végsőkéig próbálta ellehetetleníteni az egyik legrangosabb szellemi irányzat nyilvánosságra kerülésének, önálló orgánuma megteremtésének lehetőségét. Nagy Gáspár munkássága, bár az a Bethlen Gábor Alapítványon, a mestereken, ősökön és társakon keresztül számos szalon kötődik a népi mozgalomhoz, s Görömbei András is odatartozónak érezte egy előadásában, a népi mozgalom értékeinek vállalása részéről nem kétséges, s írásaiban nem tagadja meg a népiség legjobb hagyományainak átvételét, mégsem szoríthatjuk be őt kizárólagosan ebbe a kategóriába, ahogyan arra ő maga is utal egy beszélgetés során. Helyét több írásban is úgy határozták meg, hogy valahol Nagy László és Pilinszky János között foglal helyet, ezért mondhatjuk inkább, a hagyományosan értelmezett népi írónál több és más költészete.

A kötet *„Amikor még láttam a szépet...”* című fejezete fogja össze a Nagy Gáspár kiállítás megnyitót. Meglepődve láthatjuk, hogy számára milyen fontos és sokat jelent a fotóművészet, mennyire magáénak érzi és érti, talán azért mert a „pillanat elejtésében” rokon a költészettel. Ezért követi évtizedeken át, kiállításról kiállításra Móser Zoltán, Haris László és Katkó Tamás, Molnár Edit és Olasz Ferenc műveit, amelyek közül egyesekre, a világítóberendezések tartásával szerzőtársként is tekinthet (Móser Zoltán). A kötetben összegyűjtött megnyitók, ép-pügy, mint a korábbi kötet könyvismertetései, jelzés értékűek, hiszen érzelmi vagy erkölcsi érintettsége okán mindig a hozzá

közelállók műveit, művészetét vette vizsgálat alá, de mindeközben tisztánlátása és értéktétele egy pillanatra sem homályosult, itt is pontosan tapintott rá a szellemi és művészi értékeket felvonultató művekre.

A kötet gerincét a vele készült átfogó életrajzi ihletettségu vagy éppen egy-egy aktualitást feldolgozó beszélgetések képezik. Szentjeiről, mestereiről és szellemi elődeiről beszél, olyan ősről, akik nemcsak a magyar, de a világirodalom költészetének örökvényű szereplői. Mindig talál alkalmat arra, hogy Jékely Zoltánra, Kormos Istvánra, Nagy Lászlóra, Pilinszky Jánosra vagy más pályatársakra emlékezhessen. Minőség- és értékválasztásának alapját most is gyermekkorának indíttatásai, a paraszti szülők falusi világa és a pannonhalmi iskolában beléivódott szellemiség adja. A sort Görömbei Andrással folytatott beszélgetés nyitja, s bólintottunk is, mi mással is kezdhethnénk, mint az életmű egyik legértőbb feldolgozójával és a költészet feltétlen hívéül szegődött irodalomtörténész által készített interjúval. A szöveg végén azután kicsit csodálkozhattunk, hiszen az nem a közelmúltban vagy napjainkban készült, hanem a költői lét korai szakaszában, 1977-ben. S akkor jóleső érzéssel nyugtázhattuk, hogy sem a kérdező, sem a kérdezett mitsem változott az eltelt évtizedek alatt, ugyanazt az értékrendet és világot képviselik hűen és kitaratóan, amelyet már akkoriban is, s így válik a beszélgetés nemcsak az alany, de az azt keretbe foglaló számára is dicsőségge. Nagy

Gáspár újabb esszékötete egy közép-európai költői sors dokumentumregénye, amely a hetvenes évek elejétől egészen tegnapig kronológiaszerűen dokumentálja az egyén küzdelmét, megpróbáltatásait, hányattatásait, s ezen keresztül bepillantást enged a magyar társadalom, a kisebbségi magyarság egész Európa történelmét befolyásoló eseményeire. Fontos újra és újra elolvasni Nagy Gáspár írásait, annak érdekében, hogy az áthangszerelés igyekezetében kiszabadíthassuk a feledés homályából a kor számos fontos eseményét és szereplőjét, pontosan idézhessük fel a valós és tiszta hangsúlyokat, emlékezhessünk azokra a személyekre, akik valóságosan bontották a létező szocializmust. Talán ezért – és nyilván azért, mert Nagy Gáspár a kötet szerkesztésének befejezését követően is úgy gondolhatta, hogy ez a harcostársra és baráttra történő emlékezés nem maradhat ki – került a kötet végére Vörös Lászlónak, a *Tiszatáj*, ahogy Nagy Gáspár nevezi, az egyetemes magyar irodalomnak az értékfelfedező- és őrző orgánuma főszerkesztőjének búcsúztatása.

„Úgy látom, hogy a világ és a magyarság igaz szavakra vágyik. Hitben, erkölcsben meggyengült emberek szédelegnek, keresik helyüket.” Nagy Gáspár kötetében megtalálhatjuk az igaz szavakat, a hitben és erkölcsben meggyengültek általa megerősödhetnek, megtalálhatják helyüket. Ezzel a gondolattal vegyük bízvást kezünkbe ezt a könyvet.

Füzi László

Az önéletírás színrelépése

Dobos István: Az én színrevitele

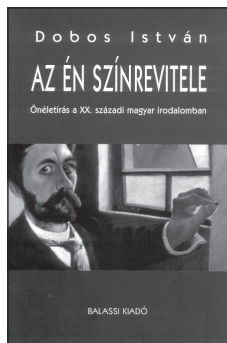
(Önéletírás a 20. századi magyar irodalomban)

Kezdjük a tényekkel: a különböző művészeti ágakban, s így az irodalomban is megkerülhetetlen szerep jut a személyességnek. Ha valamikor a normák uralták a művészeti világot, akkor mostanság már az egyén, az egyéni világlátás minden korábbinál nagyobb szerephez jut. Az egyéni világlátás, még inkább pedig az egyéni világteremtés és a személyesség természetesen nem feleltethető meg egymással, még kevésbé mondhatjuk azt, hogy az egyéni világoknak minden esetben művészi értéke van, az azonban mégiscsak kétségtelen, hogy a különböző művészeti ágak által bemutatott világok egyre több személyes vonatkozást őriznek. A személyes vonatkozásokat bemutató-felszínre hozó művek és történetesen az önéletírások természetesen nem feleltethetők meg egymással, nem beszélve arról, hogy a magyar önéletírásirodalomnak évszázadokkal ezelőtt is létezett egy nagy, s tulajdonképpen a mai napig felül nem múlt vonulata – viszont az is kétségtelen, hogy az irodalmi művekben megmutatkozó személyesség és az önéletírás valahol mégiscsak egy töről fakad – ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Dobos István elemzéseiben is kulcsszerephez jutó Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László világát – önéletrajzaikon, önéletrajzi jellegű írásaikon is túl –, igaz más és más módon, de átjárja a személyesség. S ha erre a kapcsolódásra gondolunk, akkor már nem annak a meghatározása tűnik nehéznek, hogy mi is az önéletírás – természetesen irodalmi vonatkozásban –, hanem hogy mi nem az, hiszen a magyar, de nemcsak a magyar, hanem az egész világ-irodalom tele van az önéletrajzi jelleget őrző

elbeszéléssel, regénnyel. Regény, önéletrajzi regény és önéletrajz között számos esetben szinte lehetetlen meghúzni a választóvonalat. Dobos István vállalkozásának az értelmét éppenséggel az adja, hogy az irodalomtudomány eszközeivel – miképpen mondja: főképpen a posztstrukturalista nyelv- és szubjektumelméletek segítségével – a pontos meghatározásokra, elhatárolásokra és összekapcsolásokra törekszik, s így segíti a tisztánlátást az eddig felvetett és természetesen a még csak nem is érintett kérdésekben is.

Ha jól meggondoljuk, nem az a meglepő, hogy tudományos igényű elemzés-sorozat született a huszadik századi magyar önéletírás kiemelkedő darabjairól, hanem az, hogy ez az elemzés-sorozat csak most született meg. Dobos István a könyv egyik jegyzetében áttekinti azokat az előzményeket, amelyekre munkája közben támaszkodhatott, gondolatmenete azonban teljesen önálló, ami a korábbi kutatások hiányosságaival is magyarázható. Tulajdonképpen ennek tudható be, hogy valójában „két könyvet” olvashatunk Dobos István kötetében: az „egyik könyv” az irodalmi értékű önéletírás műfaji sajátosságainak meghatározására tesz kísérletet, tehát az önéletírás elméleti kérdéseit járja körül, a másik pedig műelemzésekben a 20. századi magyar önéletírás kiemelkedő munkáit elemzi,

Balassi Kiadó, Budapest, 2005

kezdve az önéletrajziség és vallomásosság elemeit egyaránt őrző esszéktől, ezt az elemzést követi nagy tanulmányokban Kassák Lajos, Márai Sándor, Németh László, Szabó Dezső, Illyés Gyula, Veres Péter, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Déry Tibor, Vas István és Esterházy Péter egy-egy (pontosabban: Esterházynál kettő) önéletírásának elemzése. Maradjunk még a munka koordináta-rendszerénél: Dobos sajátos monográfiáját nem csupán a huszadik századi magyar önéletírás „körüljárásának” igénye hívta életre, hanem az a törekvés is, hogy a szükségszerűen új szempontrendszert, megközelítési módot és nyelvhasználatot kiterjessze a ma már kevésbé esztétikai jellegűnek, hanem inkább történeti jellegűnek tekintett munkákra is. Megszoktuk ugyanis, hogy az esztétikai értéket az újszerűséggel kapcsoljuk össze, s ahogy az egyes művek újszerűsége kopik, úgy egyre inkább a művek történeti, szociológiai olvasatához ragaszkodunk – gondoljuk meg például azt, hogy az ebben a kötetben is elemzett Móricz-írás, az *Életem regénye*, aztán a *Puszták népe* és mondjuk az *Egy polgár vallomásai* összehasonlító elemzése milyen alapvető felismeréssel gazdagíthatja történelmi gondolkodásunkat. Dobos azonban – az általa választott nézőpontból következően és egyébként is nagyon helyesen – megmarad az esztétikai nézőpontot előtérbe helyező megközelítésnél, követve Ricoeur megfigyelését, aki a „megváltozott kontextusba helyeződés képességében az erő jelét látja”. „Ennek szellemében – mondja Dobos – a belső dinamikájukat időről időre visszanyerő műveket, s a róluk szóló írásokat a mindenkor újraolvasás nem semmisíti meg, éppen ellenkezőleg: megőrzi őket, »második, harmadik, negyedik életet lehelve beléjük.«” Sajnálatos módon a mai magyar irodalmi diskurzus nélkülözi ezt a szemléletmódot, ezért a kanonizálás inkább az irodalmi harc eszköze, nem pedig, mint annak lennie kellene, a különböző szemléletmódok, értékrendek

szembesítése, s az értékek keresése. Az az önéletírás kapcsán felvonultatott kanonizációs rendszer, amelyik Dobos István munkájában érvényesül, az utóbbi évek egyik leggazdagabb skálát megmutató, s így számomra talán a legelfogadhatóbb eredményt hozó rendszere.

Azt az olvasó is beláthatja, hogy a jelzett kettős törekvés által kibontakozó rendszer minden eleme, de még ennek a rendszernek a legfőbb elemei sem írhatóak le egy rövid ismertetésben. Ezért kénytelen vagyok csupán jelzésszerűen ismertetni Dobos István legfőbb állításait, illetve arra kényszerülök, hogy csupán pár megjegyzést fogalmazzak meg néhány állítás kapcsán. Dobos alaptörekvése annak a kérdésnek a megválaszolására irányul, hogy mennyire tekinthető adotttnak az önéletrajzi szubjektum az olvasást megelőzően. Ebből következően az önéletírás jellemzőinek a megnevezéséhez is akkor jut a legközelebb, amikor arról beszél, hogy „az önéletíró változó önmegértése az identitás folyamatos elvesztését és újraalkotását feltételezi a visszaemlékezésben. Az emlékező a földézett én színrevitelével alakítja ki identitását, s ennek éppenséggel az az alapvető feltétele, hogy távolságba kerüljön önmagától”. Ebből a megközelítésből származik Dobosnak az a megközelítése, hogy az önéletírásokat (tárgyalt munkákat és általában is az önéletírásokat) kiszakítja az életművek közegéből. „Az életmű-elvű olvasás alapfeltevése szerint ugyanazon szerző szövegeinek, akár különbségeiket vagy egyediségüket tekintjük, vannak közös tulajdonságaik. Az azonos névvel jelölt szövegek intertextuális összetartozását magam sem vonom kétségbe. ...Az önéletírások poétikai megalkotottságára összpontosítva számomra jelen pillanatban a legfogasabb szakmai kérdések egyikét azonban az jelenti, hogyan dolgozható ki az életmű-elvű olvasásnak az a válfaja, amely nem ’személyesíti meg’ (nem antropomorfizálja) az azonos szerzői névvel jelölt

szövegek összefüggéseit, mégis kapcsolatot talál az egyes műalkotás nyelvi, retorikai megalkotottsága és a szerzőhöz kapcsolódó univerzum között.” Úgy gondolom, értem Dobos István problémáját, vagy inkább azt a problémát, amelyet felvetett, árnyalt megfogalmazását pedig külön is méltányolom, s ha elméletileg a felvázolt probléma kapcsán az egyes művek egyediségét és önmagában való létezését el is fogadom, nyitott kérdés marad, hogy mit kezdjünk azokkal az életművekkel, amelyeket szerzőik a zárt életmű megteremtésének igényével hoztak létre, márpedig a huszadik századi magyar irodalomban, ahonnan Dobos István a maga elemzés-sorozatának a „tárgyait” veszi, erre igencsak találunk példákat, itt és most talán elég József Attila, Illyés Gyula, Márai Sándor és Németh László életművét megnevezni. Németh László életműve igencsak érdekes példa erre, hiszen – s most csak a felvetett problémánál maradok – a Dobos István által elemzett *Homályból homályba* címmel jelölt önéletírás darabjai különböző időpontban keletkeztek, így egyáltalán kérdéses, hogy ez a munka tekinthető-e egyetlen munkának (véleményem szerint nem), s hogy a különböző darabjai miképpen elemezhetőek, ha nem nevezzük meg a közöttük megmutatkozó összefüggéseket.

Az önéletírás műfaji határai ugyancsak számos kérdést vetnek fel. Ezek érintése

nélkül mondom, de mégis az önéletírás műfaji határainak kiterjesztéséhez kapcsolódó igénnyel: rendkívüli módon örülök, hogy Dobos István önálló fejezetet szentelt a modern magyar esszé azon válfajának, amelyik az esszéhez „az önéletrajz és a valóság újraírásával kapcsolódik” – ebben a fejezetben *A magyar Pimodán*, a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* és a *Lenni vagy nem lenni* említődik többek között. Dobos műelemzéseit számos esetben bravúrosnak tartom, „szövegközpontúságuk” számos esetben irigylésre méltó invenciózusságot mutat, s külön is fontosnak tartom azt, ahogy a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadást* az általa elemzett sorba beilleszti. A *Javított kiadásból* idézett mondatok – „Ez a realista próza nem fekszik nekem. Azt kéne leírnom, ami történik, se hozzá tenni, se elvenni. ...Mondathoz szoktam mérni a mondataimat, nem a 'valóság'hoz”; így most látom a csenevészégüket”, aztán pedig: „A hazug embert hamarabb utolérlek, mint a sánta kutyát: eddig azt csináltam a tényekkel, dokumentumokkal, iratokkal, amit akartam. Amit a szöveg akart. Most nem lehet. Mindent le kell nyelnem. Eddig én nyomtam le az olvasó torkán azt, amit akartam, én voltam az úr, a valóság csak cifra szolga” – pedig messze túlmutatnak magukon, lehet, hogy egész világunkat az ezekben a mondatokban foglaltakkal kell mérnünk.

Pieldner Judit

Irodalom, amely e betűvel kezdődik

Balázs Imre József: Mint egy úszó színház

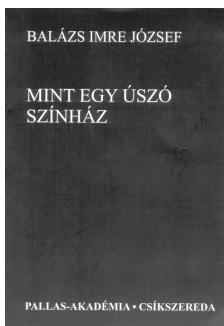
Honnan, hová olvasható ma az erdélyi irodalom története? Honnan, hová írható ma az erdélyi irodalom története? Milyen csapdákat rejt magában az *erdélyizés*, vagy fordítva: milyen csapdákat rejt az erdélyizés mellőzése az irodalomtörténeti diskurzusban? Balázs Imre József (a továbbiakban: BIJ) nem az első, és valószínűleg nem is az utolsó, aki számot vet ezekkel a kérdésekkel annak az irodalmi korpusznak a kapcsán, amelyet olvas és ír. A szerző legújabb kötete egy korábbi szövegének¹ az irodalomtörténet-íráshoz kapcsolódó elméleti megfontolásaihoz lapoztat vissza, bár nem „az erdélyi magyar irodalom története” címet vagy alcímet viselő *nagy elbeszélés* kínál, hanem frappáns kis szövegeket, kitűnően egybeszerkesztett hangulatos írásokat. Voltaképpen nincs is itt ellentmondás, inkább egy játékos összekacsintás az olvasóval, egy lehetséges beszédmód, egy alternatív irodalomtörténet kiadások és újrakiadások mentén, mozaikkockák, történetek: az irodalom történetei.

A kötet 1999 és 2005 között íródott szövegek – esszék, kritikák, irodalomtörténeti tanulmányok, utószavak, az irodalmi élet különböző eseményei alkalmával elhangzott előadások – gyűjteménye. Az utóbbi

a könyvkiadás helyzetéről, az erdélyi irodalom történetének különböző korszakairól szólnak. Továbbá olvashatunk magyar–román kulturális kapcsolatokról, világirodalmi alkotások magyar fordításairól, a gyermekirodalom kérdéseiről az új kiadványok tükrében. Az írások nagy része magyarországi és erdélyi irodalmi lapokban, heti- és napilapokban (*Alföld, Korunk, Bárka, Jelenkor, Holmi, Látó, Új Forrás, Parnasszus, A Hét, Krónika* stb.) jelent meg.

„Balázs Imre József egy kicsit máshonnan nézi az erdélyi magyar irodalom történetét, mint ahonnan megszokhattuk” – írja a fűlszövegben kötet szerkesztője, Lövétei László László. Hogy pontosabban honnan, arról a szerzőnek a már említett korábbi írásában olvashatunk: „az irodalomtörténetírás és -olvasás: kaland, meglepetéseket tartogat. Ott, ahol teljesen körbe van cövekelve a terület, talán nincs semmi. Ott, ahol kevés a cövek, esetleg rejtőzik valami izgalmas. Némi felelősségtudat, némi nyelv, némi szakértelem, és a cövek idővel áthelyezhetők”. A cövek áthelyezésére irányuló bármiféle törekvésnek pedig előbb számot kell vetnie azzal, hol is állnak azok a bizonyos cövek, és miért éppen ott.

A kötet írásainak egy csoportja az erdélyiségnek, valamint az erdélyi irodalom történetének kérdéseivel foglalkozik, ezek között olvashatunk az erdélyiség hasznáról és káráról. Az Erdélyi Magyar Írók Ligájának 2003-as zetelaki írótáborában elhangzott előadás az erdélyiség (pontosabban a szerző által megalkotott szó, az *erdélyizés*) jelentését járja körül, ahhoz a kérdéshez kapcsolódva, hogy van-e erdélyi magyar

Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2005.

irodalom, kell-e lennie erdélyi magyar irodalomnak szemben az anyaországgal, vagy jobb, ha csak egyetemes magyar irodalomról beszélünk. Abból a felismerésből indul ki, hogy a fiatal írónemzedék elutasítja a köztudatban megmerevedni látszó erdélyiség-fogalmat, és elhatárolódik attól a szerepmodellettől, amelyet az „erdélyi író” szókapcsolat konnotál egy bizonyos olvasói rétegben, miközben létezik egy olvasói elvárás, és ugyanakkor infrastrukturális, intézményi, anyagi szempontok, amelyek az erdélyizés hasznossága mellett szólnak. Az írás felsorakoztatja az *erdélyi irodalom* minősítés mellett és ellen szóló gyakorlati érveket, és arra a következtetésre jut, hogy az „erdélyi” megkülönböztető jelzőnek a használatból való kivonása csak látszatmegoldást jelenthetne bizonyos kanonizációs, illetve irodalmi értékproblémák tekintetében, és a jelző további használatát javasolja, de önmagában értékjelentések nélkül, úgy, hogy esztétikai szempontok döntsék el az irodalmi érték kérdését: „nem zárható ki a feltételezés, hogy éppen az erdélyi irodalom hagyományszerkezetének újragondolása (tehát egy látszólag „regionális” tett) oldaná meg távlatilag azt a problémát, amelyet például Dsida vagy Bánffy összmagyar irodalmi kánonba való beilleszthetősége vet fel”. (7.)

Egy másik írás azt fejtegeti, mi köze van egymáshoz a transzilvanizmusnak és a dugónak. Az írás a Pomogáts Béla által összeállított, *Jelszó és mítosz* című kötet anyagát, a Szemlér Ferenc által 1937-ben kezdeményezett, transzilvanizmus körüli vitát mutatja be és értelmezi. Szemlér a dugó szó „tárgyi” és „mitikus” jelentésének példázatával illusztrálja a transzilvanizmus kialakult jelentésrétegeit. A nemzedéki vitává alakuló Kós-Szemlér vita kapcsán BIJ

áttekinti a transzilvanizmus ideológiájának alakulástörténetét, egészen napjainkig, és megjegyzi, hogy amennyiben a transzilvanizmus hitmozzanat, nem pedig tényállás kérdése, az erdélyiség bármilyen műből kimutatható, amint ez sok esetben meg is történt olyan kortárs írók, költők esetében, mint Orbán János Dénes, László Noémi vagy Láng Zsolt.

BIJ természetesen használja az erdélyi jelzőt. A kijelentés kétféle hangsúlyozással olvasható. Természetesen *használja*, lévén, hogy a kötet nagy részében erdélyi szerzőkkel foglalkozik, ezzel behatárol egy irodalmi korpuszt, megvon egy határt. De következetesen a „tárgyi” jelentéseknél marad, *természetesen* használja a fogalmat, nem tendenciózusan, hanem tárgyilagosan, a tényállásokra, és jó érzékkel az esztétikumra figyelve. Az erdélyi magyar költészet generációit és beszédmódjait bemutató szövegében például, leplezetlenül ironikusan, így ír a kérdésről: „Egyre világosabb az is, hogy a levegő, amit egy író vagy költő beszív, a tüdők működtetését segíti elő, és nem valamiféle poétikai predispozíciót teremt. A költő nem fog „erdélyiül írni” a levegőmolekulák összetételének függvényében, de alapvetően attól sem, hogy a „szülő”, a „tanár”, az „apa/anya”, a „szerkesztő” vagy egyéb szerepei között, amelyeket naponta játszik, esetleg van egy olyan is, amelyik (mondjuk az „adófizető” vagy a „választópolgár” szerepek kapcsán) a „kisebbségi” címkét viseli – ez csupán egy plusz témalehetőséget jelent számára”. (92–93).

A kötetben található írói portrék arra hívják fel a figyelmet, hogy a körbecövekelte területeken is akad tennivaló, érdemes újraolvasni például Tamási Áron műveit, és visszanyomozni, miért is őt tartjuk a

¹ Vida Gábor, a Látó szerkesztője 1998-ban körkérdest intéz kritikusokhoz, irodalomtörténészekhez: *Hogyan írjuk meg a romániai magyar irodalom történetét?* A beérkezett válaszok között szerepel Balázs Imre József esszéje is. Balázs Imre József: *Hogyan írjunk irodalomtörténetet?* In: *LÁTÓ* 1998/10. 52–56. valamint uő: *A nonszalansz esélye*. Kritikák, tanulmányok. KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001. 5–14.

„legerdélyibb” íróként számon. És még inkább ott, ahol kevesebb a cövek: például Karácsony Benő körül, aki nem tartozott egyetlen írói csoportosuláshoz, irodalmi vonulathoz sem, nem volt beilleszthető a transzilvanizmus küldetéses irányzatába. A róla készült írói portré kevésbé ismert életrajzi mozzanatok, humoros epizódok felidézésével az irodalomtörténet külön alakját mutatja be, regényhőseivel való rokonságát és a tőlük való különbözőségét, a „napos oldal” életfilozófiáját. „Karácsony Benő regényeinek friss hajnalillata van”, mondja a szerző, egy lehetséges olvasásmódot javasolva. BIJ nem zárkózik el egy-egy ehhez hasonló, nem tudományos kijelentéstől, mint ahogy nem zárkózik el az irodalom tágabb kontextusának vizsgálatától, az írók, költők személye körül kialakult anekdotáktól sem, és teszi ezt afféle Szerb Antal-os könnyedséggel és eleganciával, mintegy beteljesítve a saját maga által megfogalmazott elvárást. Az irodalomtörténet-íráról gondolkodva az említett korábbi szövegében írja: „esszényelvet kell találni a poszt-Szerb Antalhoz, és ez nem könnyű. Az esszé külön kulcsot kér minden szerzőhöz, műhöz, és humort is.” Ebben a kötetben Szilágyi Júlia esszéi kapcsán reflektál a műfajban teremthető beszédmód előnyeire, a reflexiót önvallomásként is olvashatjuk: „Az esszé a szabadság műfaja, a nyitottság, az eklekticizmusé, befejez(het)et-lenségeké.” (63.)

Az erdélyi irodalomtörténet különböző korszakaiban való barangolás kanonizált szerzők újraolvasása mellett kevésbé ismert, elfeledett szerzők újrafelfedezését is eredményezi. BIJ lehetséges olvasási stratégiát kínál olyan szerzőkhöz, mint az udvarhelyi Tomcsa Sándor, a váradai Tabéry Géza – a nevek a városok nevével, irodalmi életével is összekapcsolódnak, amelyekkel kapcsolatban az írások kuriózumszámba menő kultúrtörténeti adalékokkal szolgálnak.

Az utóbbi évek könyvkiadásának számbavétele átfogó képet nyújt a próza és a

költészet beszédmódjainak változásairól, Bodor Ádámától György Attiláig illetve Anavi Ádámától Orbán János Dénesig. BIJ figyelmet szentel az egyes korosztályokra, írói nemzedékekre, csoportosulásokra jellemző megszólalásmódoknak, a művek megítélése, értékelése pedig alapos kitekintéssel az egyetemes magyar irodalom, adott esetben a világirodalom kontextusában történik. Vagy éppenséggel egy másik műfaj, nevezetesen a paródia szemszögéből. Hogyan olvasható a fiatal erdélyi magyar irodalom a paródia műfaja felől? BIJ a paródia évének nevezi a 2004-es esztendőt, amikor négy paródiakötet is megjelenik, és azt a kérdést veti fel, hogy lehet-e ebben az időbeli egybeesésben valamiféle fordulatot sejteni, lehet-e úgy tekinteni, hogy a kortárs fiatal erdélyi magyar irodalom (a számok ígézetében: tizenöt év után) eljutott egy olyan pontra, ahonnan már a paródia tükrében vissza lehet pillantani. A kérdés nyitva marad, érdemi válasz csak a továbbiak ismeretében fogalmazható meg.

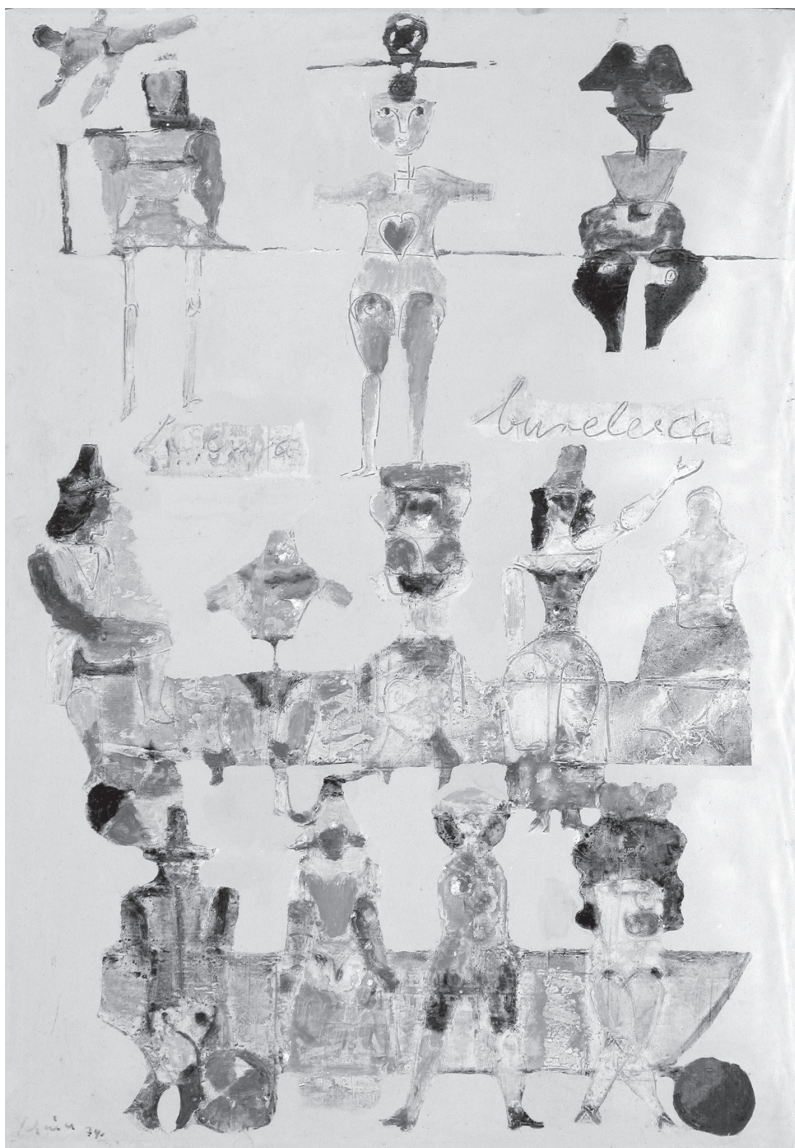
A kötetben nemcsak az erdélyi és az anyaországi irodalom és intézményrendszer közötti átjárhatóság kérdései tematizálódnak, a szerző a román és a magyar kultúra közötti kapcsolatokra is reflektál. BIJ nem a kultúrák egymásra hatásában látja a kapcsolat lehetőségét, hanem abban, hogy vannak közös kérdések, közös problémák, amelyek megoldásában mindkét fél érdekelt. Érdemes a párhuzamos törekvésekre odafigyelni, izgalmas és eddig feltáratlan területekre bukkanhat a kutató.

Két beszédmód találkozik és épül szervezen egymásba az írásokban, egymás hitelét erősítve. A könyvkiadás friss eseményeire reagáló irodalomkritikus helyet keres a köteteknek a könyvespolcon, de közben a polcon lévő köteteket is átrendezi, és ezt az irodalomtörténész gesztusával teszi meg. A kritikus alapos irodalomtörténeti tájékozottsággal és igénnyel fogalmazza meg az új könyvekre vonatkozó állításait, érveit és értékítéletét, az irodalomtörténész

pedig olyan szerzőkhöz irányít, akikhez az újradadások és életműkiadások kapcsán újra viszonyulni kell, a múlt és a jelen kontextusára egyaránt figyelő történeti tudattal.

A könyvekkel folytatott párbeszéd újszerű olvasásmódokat, értelmezési lehetőségeket körvonalaz és kijelöli a pon-

tokat, ahol érdemes tovább kutakodni, valamint azokat a kérdéseket, amelyeket az irodalom további alakulása, ezutáni fejezetei fognak megválaszolni. Az íráskor ugyanakkor az olvasás ízeiről is szólnak, a könyvek nyitott terében való elidőzés tapasztalatáról.

Scena Burlesca (1974; olaj, farostlemez; 100×70 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 79. 7. 1; jelezve balra lent: Schéner 74)

Kiss László

Között

Kollár Árpád: például a madzag

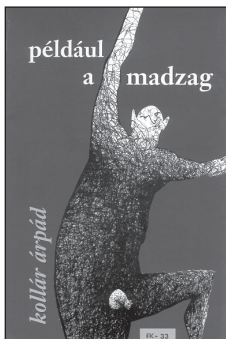
Kollár Árpád első kötetének címe ránézésre valamilyen érvelés szolgálatába állított felsorolást, előszámlálást sejtet, a kötet cím-adó verset elolvasva azonban érvényesebbnek tűnik a versekben megszólaló szubjektum (költői) önértelmezésére hozott példa metaforája (vö. a cikluscímeket: *metamorfózis*, *po-etika*, *a kollár lokál-ban*). A kötet kevés híján ötven verse közül ugyanis éppen a *peldául a madzag* az, amely a leginkább egyértelműen reflektál erre a „problémára”, úgy, hogy miközben a vers első kétharmada súlyosan egzisztenciális szituációból fejlődik ki („peldául a madzag / – egy dögcédulán. / a lábujjat hurkolja flegmán, / szükségszerű, azaz átmeneti. / összeköt hullát kihűlt adattal.”), fenntartja a szöveg „irodalmi” olvashatóságának lehetőségét is: „peldául az még lehetnék / madzag a közöttben, / fityegő szóköz.” A szóban forgó vers eme „közöttségéhez” az idézett első sor címbe emelése, ezáltal a verstesttől való leválaszthatatlansága is jelentősen hozzájárul, ami a kötet egyéb karakteréről is árulkodik.

Ennek az alapvetően keserű hangú könyvnek a szövegei precízen fogalmazotak akarnak lenni (gyakrabban sikerül, mint nem); hol alantas a stílusnem, hol idegen

szavak és kifejezések merészkednek a csiszolt mondatok, tagmondatok közé („a plasztik buddha hozzábújik a / vitrin porcelán őzeihez. multi-kulti / incestus.” – *Rondószilán-*

kok); sokszor önreflexívek, jelzik és előírják önmaguk olvasásának kritériumait és korlátait, gyakori bennük a költőre, az alkotásra tett értelmező utalás; gazdagon teletűzdeltek képzőművészeti indíttatású és intertextuális szöveghelyekkel, amelyeket hol egy-egy paratextus, hol maga a „főszöveg” hoz játékba, s teremt ezzel irodalomtörténeti párbeszédet; láthatóan, megkockáztatom: tüntetően délvidéki irányultságúak és gyökerűek („trendi itt-hon- és otthontalanok” – *a város elrablása*), ami ugyancsak a szerző, illetve a szerzői hang önértelmezésének kérdését veti föl, tekintettel arra, hogy Kollár Árpád Zentán született (ha jól olvasom a nehezen megmagyarázhatóan vagány és arrogáns fülszöveget); alapvetően a 20. század második feléből, a modern utániból ismerős poétikákra támaszkodnak, s nem hagyják figyelmen kívül a neoavantgárd hagyományt – a *peldául a madzag*ban képvers is található, s a szerző nagybetűvel talán csak a Cum Deót írja. A formailag sokszínű kötet bizonyos darabjai ugyanakkor (peldául a *love story*, az *égöv* vagy a *balkáni játékok*) – mint természetesen jó néhány első kötet esetében – nyugodtan elkerülhették volna a könyvbeli megjelenést, ám szerencsére a kimunkáltabb, alaposabban megdolgozott, sikerültebb versek színvonala, autentikus ciklusbeli helye ellensúlyozza ennek a kevésnek az ügyetlenségét, gyöngébb aszonáncait, mesterkéltységét.

A kötetet (melynek verseit sematikus, gesztusokat célba vevő, menekülést, elrejtőzést sugalló grafikák kísérik – Kovács Róbert munkái) két szöveg vezeti fel: egy mottó, valamint egy előhangként funkcionáló háromstrófás vers. Az előbbi

Fiatlár Írók Szövetsége, Bp., 2005.

a délvidéki magyar költészet jelentős alakjától, Sziveri Jánostól származik, s nem pusztán regionális szempontból pozicionálja a kötetet (egyfelől a Sziveri előtti főhajtással, másfelől az idézett szöveg első sorával: „a Kosztolányi-szobor mögött / vetkőztet az idő egy dögöt”), de annak főbb tematikáját, motívumait (dög, hulla, idő, látás, Szabadka) is előrevetíti. A cím nélküli előhang (*arcodon neszezve serken a szőr...*) ennek a mottónak a kiegészítése: az ambivalens önmegszólítás utal az intertextuális, a hagyományra épülő poétikára („már nyelvükhöz szelídült a nyelved”), az utolsó sor pedig olyan, a versbeszélő kilétére vonatkozó bizonytalanságot és szorongást közvetít („és rettegsz, egyszer csak arra ébredsz, / janicsár-énnel vívod a harcot.”), amely a *lövészárók* című versben nyer egy lehetséges megfogalmazást: „– de hát ki is vagy te, és egyáltalán / miért beszélsz hozzám e versben?”

A költői önértelmezés egy lehetséges módszere tehát a – főként délvidéki és „mediterrán” – költőelődök, pályatársak fel- és megidézése, a hozzájuk való viszony feltárása, s így a saját pozíció és játéktér kijelölése. Tandori Dezső, Tolnai Ottó, Gion Nándor, Balázs Attila vagy a már említett Sziveri János csak öt író-költő a kortársak, az újabb magyar irodalom szerzői közül, akik jelölten „beszólnak” a szövegek alakulásába. Velük párhuzamosan Kollár Árpád korábbi korszakok irodalmának alkotóit is invokálja: az identitás problematikussága és a honvág्य kérdése merül fel például a *tekirdag / rodostóban*, ugyanez másképp, a hatás és *együttélés* felől nézve a *kavafisz folyt. köv.* című versben, vagy éppen művészet és realitás (voltaképpen két kibékíthetetlen és összeférhetetlen nyelv) fanyar kontrasztja az *assisi light*-ban: „oh, yes, only five euro boy! / – marad hát a kapuk / előtti szibvásár, / az olcsó remény, / hogy egy zsebre / vágott giotto / próbával is mindezt / megúszhatom talán”. A *woland a nádas tavon* a Bulgakov-regény

felelőletésén túl félreértelmezett, a *Nádas tavon* beszélőjét a költővel azonosító, továbbgondolt, továbbírt intertextualitásra épül, így szolgál irodalomtörténeti adalékkal („vajda vadkacsát lő itt / és a nap hullik szikár ölébe”), a *csisolókö, a smirgli* Csáth Géza („dr. brenner”) alakját és többértelmű hiányát idézi, a *post k. d.* – Kosztolányi Dezső, még inkább azonban az irodalmilag értett, a magyar irodalomtörténet panteonjába képzelt „mitikus” Kosztolányi Szabadkájába, voltaképpen az *Aranysárkány* szerzőjének szövegeiből megkonstruált Szabadkába kalauzolja az olvasót, miközben az így megképződő és a valóságos város-kép (fikció és valóság) ellentétére is rámutat, ismételten csak a couleur locale megfestésének szándékával: „... – jöttek azután afféle // versturisták, bronzképű kultúrlovagok. naftalin- / golyó szemükkel mérték, kutatták sosemvolt / emlékeinket.”

Főtebb formailag sokszínűnek neveztem Kollár Árpád első kötetét – csupán két példa rá. A *horrorhaikuk* a szárnypróbálgatás, a formajáték dokumentumai, s kivétel nélkül azt bizonyítják, hogy a letisztultságra törekvő versnyelv, a szikár pontos fogalmazás, egyáltalán: a sűrítés ebben a formálódó költészetben több holmi üres manírnál, pusztá modorosságnál. A habos stilizálással már címében látványosan szakító, Radnóti *Razglednicákj*át, ezzel együtt pedig a háborús övezet képét idéző *romantikus tájpép* („lenyugvó napunk / aranyfüstbe vonja a / lángoló falut.”) vagy a brutálisan pőre, szűkítésre épülő (vasgolyó – puskagolyó), ezzel a szűkítéssel párhuzamosan azonban a halálokozás következtében az idő perspektíváját kiszélesítő *pilinszky-variáció* („egy vasgolyó is / állt ott – megindult, repült, / csontba csapódott.”) a kötet legjobb darabjai között említhetők. A kötet- és ciklusbeli helyét és funkcióját tekintve – sikerültsége ellenére is – problematikus *ellenszonett* ugyancsak hasonló játék és alkotó-kedv bizonyítéka, melyben a bökversek hagyomá-

nyát idézve a szonett-ség kritériumainak az alkalmazásával éppen – és szükségszerűen ironikusan – a szonett-ség kritériumaira kérdez rá: „kezem alól nem jöhet ki szonett. / hisz ez sem az, csípje meg a bolha, / hiába lett azonos a forma!”

Az emlegetett önértelmezés olykor generációs kérdésként vetődik fel, megidézve a felmenők alakját is. A *kölessel hinti nagyapám* történetstilánkokból összeálló szövege az unoka és a nagyszülők kapcsolatán keresztül úgyszintén a megértés lehetőségeit járja körül, ezúttal a vérségi azonosság tudatában („– tapogatja szálkás arcom, / mintha csak vak lenne, / hogy bennem magamra ismerjen.”). A *széttépett fény* a nagyszülők szétszakadt esküvői képét összeillesztő „cinikus” unoka múltat (re)konstruáló gesztusának rajza – „esküvői képükön / nagyszüleim ajkait / ismét türelmesen / egymásba mossa / a félhomály” –, melyben az így újrateremtett egység mind a létezés, mind az elképzelt túlvilág kontextusában

működőképesnek tetszik: „érvénytelen hát / hibbant nagyanyám / végrendelete // himnuszát zengjék / biedermeier cupidók / és mennyei / kávéscsésze csörömpölés”. Épp e versek tükrében tűnik fura erőlködésnek, ahogy Kollár Árpád láthatóan el akar szakadni a nosztalgiától; ennek egyik eszköze az Orcsik Roland fülszövegében említett, az ilyen hangvételi versekben szinte kivétel nélkül megfigyelhető „ironikus pátosz”. Az irónia mögül előbukkanó érzékenyebb, szelídebb szöveghelyek ugyanakkor valami olyan hangot, témát és motívumokat – olyan *világot* sejtetnek, amelyben a szerző érezhetően szívesen és otthonosan mozog. Meg lehet őt nyugtatni: az *árulás* című versben a kereket oldó alteregók után magára maradtan panaszkodó lírai én aggodalma („és nekem itt csak az *irodalom* maradt.”) fölösleges – úgy tűnik ugyanis, hogy nem csak az, sőt. És talán ez a „nem csak az, sőt” az, ahonnan érdemes továbbindulni.

Fogalomban történni

Pollágh Péter: Fogalom

A költő saját magát, tehát az alkotó szubjektumot is szöveggént, pontosabban szövegben kifejeződő eseményként tapasztalhatja meg, mint ahogy ezt a kötet első ciklusának (*Új mondat*) versei tanúsítják (*A mondat, Nyitott mondat, Életvezetési probléma, A mondat 2.*). „Mondatba jutni az tud aki fogalomban / történni tud –,” (*Mondatba jutni*). Mindez számára nem valamiféle passzív önátadást jelent a nyelviség örvényének, hanem ellenkezőleg, a kutató értelem kíváncsiságát váltja ki, amely fokozottan reflektált önmagára és a nyelvre

A bűntudat és a beszédkényszer feszültségében is értelmezhetőek a harmadik, a *Haza* ciklus darabjai, mely feszültség a beszéd térbeli visszavonására is készíti a beszélőt, így annak epigrammaszerű alakzatai uralják a kötetnek ezt a részét: „hány elmében kell léteznie, / hogy elhiggyék?” (*Tehetség 5. A láthatóság mélypontján*). Az előbb jelzett összefüggésnek az előbbieknél hosszabb versei, a *Haza*-sorozat tagjai viszont be is rekesztik az ilyesféle tematikát: „Pokolértelmű itt a mondat: / hisz beszéd van, nem mondat. / Pedig haza csak ott van, / ahol – mondat van.” (*Haza 4. Mondatellenes intézkedések*). Ugyanis a szerző az elrejtés, a láthatatlanság felől utaló többletérte-

fajta hagyomány
legalább annyi-
ra referenciális
– nyelven kívülre
utaló – funkció-
val is rendelkezik,
amely egyfajta
súrlódási ellenál-
lásként értendő,
így a kötetben

alakot öltő lírai alany hangját itt szinte elnyeli a túlságosan nagy nyelvi alapzaj. Ebből is gondoljuk, a nyelviként értett történeti hagyományhoz való kritikus viszony talán egy újabb Pollágh-kötet központi problémaköre lehetne majd. Ugyanis ebben a fajta lírában a referencialitás kérdése mintegy kerülő úton, a nyelvi reflexión keresztül jutva bukkan föl, és ez teszi érthetővé, miért is annyira kritikus szemléletű a hagyományhoz való kapcsolódásban ez a költői beszéd, hiszen viszonyul egyrészt a korábban, a történetiség során megjelent beszédmódokhoz, miközben eredendően az ezektől való távolság élménye adott, másrészt pedig a történelem a maga eseményszerűségében nyelvi alkotásként, elbeszélésként, pontosabban elbeszélések sorozataként tűnik föl, amelyhez, amelyekhez a lírai alany szintén viszonyulni kénytelen, nyelvi megalkotottságukban szemlélve e képződményeket.

Mintegy visszatérésként is értelmezhető ezért a negyedik, kötetzáró ciklus (*Fogalom-kórház. Új koffeín*) a gyűjtemény

darabjainak nagyobb részét inspiráló kérdéskör, a nyelviség, a nyelvbe zárt lét, nyelv és beszéd, beszéd és szöveg, beszéd és jelentés viszonyának vizsgálatához. Pollágh tudja jól, hogy ez a fajta problematika meglehetősen elvont nyelvet tételez, ezért csak úgy maradhat a költői beszéd terén belül, ha módszeresen él a meglepő, olykor erőszakosnak tűnő metaforatípus, a *catachresis* eszközével, mint a *Fogalmi rózsaszőrné (Új koffeín)* című ciklusnyitó versében: „Akárha piros a fehérrel: / test kávéja / a fogalom kockacukrával.” Nem véletlen, hogy ennek a képnek a konnotációi megtalálhatók a ciklus minden darabjában. A fokozatosan óriásivá növesztett és bőrtönné váló kockacukor a geometriai formába bővült test világába zárt beszélőt juttatja eszünkbe, aki ebből az érzéki rendből szeretne kiszólni hozzánk, és ha közelinek, ismerősnek érezzük magunkhoz ezt a hangot, akkor ez csak azért lehet, mert mi is ennek az édes ízű geometriának, a nyelvnek a foglyai vagyunk.

Papp Endre

Több mint játék

Mogyorósi László: Ugyanaz a szépség

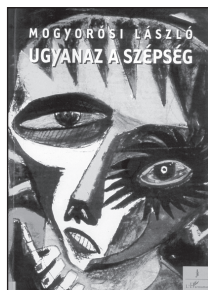
Visszafogott (ön)íroniával „antréz-
zik” Mogyorósi László bemutatkozó
könyvében. „Jó helyről lopni nem szégyen
soha”, írja, s mintha kortárs költészetünk
fősodrába kormányozná magát e kijelen-
téssel. Hiszen tudjuk, posztmodern alkotó
onnan „merít”, ahonnan csak tud. De rö-
g-
tön csavar is egyet e kiváló realitásérzékről
tanúskodó kijelentésen, hiszen az irodalmi
tevékenységhez a gyakorlati – pragmati-
kus, haszonelvű és sikerorientált – világ
varázsszavait kapcsolja. A „versüzemben”
csakúgy, mint a gazdasági életben a „mo-
bilitás”, a „rendeltetészerű használat”,
a „garancia”, a „késztermék”, az „üzem-
anyag”, az „égéstermék”, a „technológia”,
a „stratégia”, a „piac”, a „cég” amorális fo-
galmai mentén és tárgyi rekvizitumai által
szerveződik a cselekvés. Mi ez? A költészet
„hasznosságának”, praktikus felhasznál-
tóságának tökéletes hiánya fölötti keserű
íronia? Minden bizonnyal. A dehumanizált
vonásokat mutató irodalmi praxis fölötti
pálcátörés? Lehet. Meg afféle objektív – bár
avatatlan – nézőpont az önmeghatározás-
hoz. Ám a szkepszisen túl illetetten is tud
erről szólni az elsőkötetes poéta, amikor
„rendeltetését” abban látja, hogy „készter-
mék” lesz, „hiszen kenyérré őrlnek Isten
malmai” (*Rendeltetés*).

Két nagy, örök téma köré
rendeződnek a versek: szerelem és halál.
Kapcsolatuk szoros, Erősz és Thanatosz
kéz a kézben jár. A kötet íve a lendületes
kezdés után az ideálisnak elképzelt kap-
csolat reménységén keresztül vezet el az
olvasót a „dívák”, az opera metaforáján
által kifejezett, csillogó felszínű világon
át a lecsendesedés, az illúzióvesztés, a
kijózanodás, az elkomorodás állapotába.

Jellegzetes az a „széthangzás”, amely e líra
sajátja. Már a ciklusos kötetépítkezés is
árulkodik erről. Állítsuk egymás mellé a
fejezetcímeket: A már említett *Entrée* után
következik *A plátóiség lexikája*, *A Kafka-
unoka*, *A dívák panoptikumában*, *Vari-
ációk*, *Az emlékező elégiája*. A meditatív,
vallomásos, belső vívódást megszólaltató
opusok fogják közre a versírás technikáját,
a mesterségbeli tudást megmutatni hivatott
„oroszlánkörmeket”, melyek könnyed kéz-
zel írott versfutamok tele eredeti ötletekkel,
szófacsarásokkal, „rímhányással” – no meg
némi erőlködéssel, túlajtással, kínríme-
zéssel. Mintha a kompozíció tételekből és
ellentételekből állna össze.

A fent említett „könyvközepe” versek
számomra a többihez képest másodlagos-
sak. Eme stílusgyakorlatok kétségkívül a
szórakoztatást szolgálják. Tartok tőle, a
„versbefogadás” sajátos mai vállfájának, a
röhögő műélvezet „elváráshorizontjába”
illeszkedik ez a költői manír. Arról az ért-
hetetlen kényszerről beszélek, amely arra
presszionálja a vershallgató közönséget,
hogy csak a derű óráit számolja, s akár a
kabaréban, azért ül le irodalmat *hallgatni*,
hogy a bennfentes fölényével röhögessen
– szinte függetlenül az elhangzó tartalom-
tól. Nos, Mogyorósi László eme opusai
messzemenően
megfelelnek en-
nek az elvárás-
nak. S dicséretre
legyen mondvá,
hogy számos
remek, eredeti
ötlet fűződik a
nevéhez. Példa
arra, ami tetszik:

József Attila Kör – L'harmattan
Kiadó, Bp., 2005

„s hajadat szőkére festvén / fodrászoddá
nőtt fel egy gén” ([*L*]egoland), illetve „szemed megkomponálták, / mint Kék Duna folyását, / szoborszép lét-ouverture-t, / melyhez Vénusz modellt ült?” (*Pygmalion*). S arra, ami nem, mert – bocsánat! – izzadságszagú: „összerakva egó-sáros / a csillogó legóváros” ([*L*]egoland), illetve „Béke veled Rossini! Ezt a füvet rossz színi” (*Hedonista és műkedvelő leoninusok és leoninus-szurrogátumok, II. Ileana*). A tetszetős megoldások azonban túlsúlyban vannak, ugyanakkor a felszíni csillogás mögött mintha a tartalom e helyeken másodlagos, mellékes lenne. Jellemző a versek ezen csoportjára a klasszikus és tradicionális formák játékos defigurálása, a hangnem ironikus eltorzítása, továbbá a versbéli szerepek halmozása. „A művészet: mindenhez érteni és semmihez” – írja a költő könnyed eleganciával, s valóban, azon túl, hogy a kötött forma fegyelme megőrződik, az élményszerű tartalom könnyed játéka is érvényesül. A témák összetettségére utalva elég annyi, hogy a görög mitológia motívumai éppúgy felbukkanhatnak, mint King Kong alakja.

A szépséget (amely a párját ritkító verbális képességről árulkodó hangzásban, a versek zeneiségében valamint a metaforikus képiségben érhető tetten) előszeretettel kapcsolja egybe a poéta a groteszk ellentétpontozással, ahogy azt a [*L*]egoland sorai szemléltetik: „mert nálad minden széteső: / itt mellbimbó, ott gégecső”. Egyrészt megemeli a kifejezést – „Bel canto-nak becézem, / mono-opera a castrato szerző előadásában” (*Vázlatok egy operához*) –, másrészt lefokozza: „Mindegy már, milyen módon / kellett besározódnom, s lennem szavak szatócsa” (*Ugyanaz a szépség*). Hol a gáláns, a rokokóra emlékeztető bókolás hagyományát eleveníti fel a korhoz igazítva, mint az *Ugyanaz a szépség* című versben, majd rögtön groteszk hatással ellensúlyozza azt, hol a belső disszonanciáknak ad teret: „A fojtogató őselem, / a

magzatvíz merő selyem” (*Palinódia*). A mulandóság elégikus kifejezése mellett ott szól egy sokkal nyersebb hang is *Az emlékező elégiájában*: „élnek a hullák ma”. S szintén karakteres alkotói jegy az ellentétes jelentéstartalmak egymáshoz társítása, például a *Tor* költői képében: „a nemlét ügyetlen kisgyerek”. Összegezve tehát, a hangzás- és kifejezésbeli harmóniára és szépségre való törekvés rendre ellentételeződik egy-egy disszonáns kifejezés által, leginkább groteszk hatást keltve: „És megrettensz, a ránc hogyan / kerít körül, mint lánc, olyan, szívdobogva tiltakoznál, / míg a pörkölt odakozmál” (*Palinódia*).

A szerelem több arcát is megmutatja a versekben. Lehet akár szentimentális, a szépség múlása, a szenvedély kihunyása fölött merengve, lehet viszont szenvtelenül frivol is, akárcsak mikor „zsebkendő beszár, / mint élvezete megkövül / a virtuális násznak” (*Ha rátalálsz, a kedvesed...*). Fellevenít Mogyorósi László egy régi irodalmi alakot is, Werthert mint szerelmes típust. Ezzel az előképpel való részbeni azonosulás – öngyilkosságról azért nincs szó! – olyan magatartást visz színre, melyet az érzékenységgel, a visszahúzóddással, a szublimálással jellemezhetnénk. Nincs itt helye eufémizmusnak: anakronisztikus, koridegen viselkedésmóddal pozíciójából szól a szerelmi vallomás. A választékos mondatformálás, az elégikus hangulat, az igényelt harmónia, a versek lágy lejtése, „a plátóiség lexikája / kell közlésvágyamat kiállja” (*A plátóiség lexikája*) magatartásának a tárgytól való távolsága, elvont idealizálása, „az engram, mit bevétél, több bármi létezésnél” (*Pygmalion*) tapasztalatának a gyakorlati érzékelést és részvételt leértékelő állásfoglalása mindmind olyan poétikai sajátosság, amely előre jelzi e tradíció szükségszerűnek ható átértékelődését. Nem válik azonban szánni valóvá vagy nevetségessé, inkább tragikusba csap át, az idealizálás visszájára fordul. Az eszmény és a valóság viszonyában a realitás győzedelmeskedik, hiszen a lírikus is

megállapítja, hogy „a való üvegfalához / az öklöd túl törekeny” (*Ha rátalálsz, a kedvesed...*). Ha hozzá vesszük mindehhez Kafka alakjának megidézését, azt mondhatjuk, hogy a versben megnyilatkozó alanyiség világegensége hangsúlyossá válik.

S ez a valóság fölé emelni vágyott művészet kudarca is. Hiába a stilizált megfogalmazás nemessége – „Fehér fényű neon-lámpa, / briliáns csöpp hull a kádba. / Keresed, de nem találsz, / szertefoszlott, mint az álmod” (*Éjféli sírás*) –, a realitás drámája könyörtelenül illúziótlanít. A költő rideg tárgyyszerűséggel lajstromozza a pusztulást: kemoterápia, sugárkezelés, hányinger, placebo. A halállal való szembesülés már-már az obszcénnal határos, ha a megszólaló úgy látja, hogy a „zsugorodó test, rajta a bőr, / mint óvszer fityeg, / ahogy próbál behatolni / kielégítetlenül az öröklétbe” (*Fríz*). A halál az egyén önmagába zuhanásának állapotaként jelenik meg, talán a világegyetem lehetséges összeroppanását feltételező kozmológiai elmélet mintájára. Mindamellet az elmúlás nem csak elszigetel, hanem össze is kapcsol. „A haldokló szeme megnő. / Nézz bele. Tükör” (*Mindenszentek*) – mi ez, ha nem a halálban való sorsközösség kifejezése? Mi több, a halandóság tudatosítása alkalom az önfelismerésre. A memento mori alapállása válik a könyv végső létkonklúziójává. „De vigyázz: ez több mint játék” – figyelmeztet a kötet utolsó mondata. S valóban, érdemes észrevenni, hogy a kilencvenes évek kultikus poétikai fogalma, a játék

– mint a műalkotás létmódja – immár az emberi szenvedéstörténet mögé utasíttatik. A játék uralhatatlansága, „énintegráló” tulajdonsága – a játékban résztvevő különállása feloldódik, egész személyében a játék részévé válik, mert a játék szubjektuma maga a játék (ha emlékezünk még Gadamer tanítására az *Igazság és módszer*ből) – elégtelennek bizonyul a létezés kegyetlenségével szemben. Afféle „éntámasztással” van dolgunk Mogyorósi László könyvét olvasva. A sokszínű, variatív versvilág, a személyiségsokszorozás határozottan átalakul, és vallomásos alanyiságba fordul át. Alátámasztja ezt a benyomást, hogy a szerző vonzódik az esztéta modernség nyelvéhez és látásmódjához. Szívesen használ idegen szavakat, szakterminusokat. Ez a visszafogott modorosság is az elitművelődés, a Parnasszus iránti nosztalgia hordozója lehet, bővebben nem is szólva a nyugatos verseszmény megidezéséhez, Ady, Kosztolányi és Babits örökségéhez való érezhető vonzódáshoz. Mogyorósi átesztétizált, konvencionálisnak ható versnyelve persze át- meg át van szöve a hétköznapi nyelvi gyakorlat közléselemeivel, melyek – az irodalmi nyelv határainak elmosódásának vagy akár teljes eltűnésének dacára – még mindig antipoétikusnak hatnak, kivált ebben a szövegkörnyezetben. Mégis, hiába az esztéta modernség versbeliség-felfogásának szolid provokációja, a tradíció relevánsan nem deformálódik, mintha inkább újra és újra fölmagasodna.

Csokonai: Dorottyához (1974; olaj, farostlemez; 100×70 cm; Munkácsy Mihály Múzeum;
 leltári szám: 79. 12. 1; jelezve balra lent: Schéner 74)

E számunk szerzői

Balázs Géza (Budapest, 1959) – Budapest
 Balogh Tamás (Gyoma, 1975) – Szeged
 Banner Zoltán (Szatmárnémeti, 1932) – Békéscsaba
 Bódis Kriszta (Budapest, 1967) – Budapest
 Cs. Tóth János (Debrecen, 1951) – Békéscsaba
 Csibra István (Kispest, 1937) – Budapest
 Esterházy Péter (Budapest, 1950) – Budapest
 Fecske Csaba (Szögliget, 1948) – Miskolc
 Füzi László (Lövő, 1955) – Kecskemét
 Kiss László (Gyula, 1976) – Gyula
 Lengyel Tamás (Kisbacon, 1931) – Budapest
 Márfai Molnár László (Gyöngyös, 1966) – Sopron
 Méhes Károly (Pécs, 1965) – Pécs
 Mohay Orsolya (Miskolc, 1975) – Budapest
 Nagy Gáspár (Bérbaltavár, 1949) – Budapest
 Nyírfalvi Károly (Békéscsaba, 1960) – Budapest
 Papp Endre (Szeghalom, 1967) – Budapest
 Petrik Béla (Budapest, 1965) /0 Budapest
 Pieldner Judit (Sepsiszentgyörgy, 1975) – Sepsiszentgyörgy
 Sági Krisztina (Cegléd, 1974) – Kevermes
 Sipos Lászlóné (Békés, 1952) – Békés
 Szabó Tibor (Gyula, 1976) – Elek
 Tatár Sándor (Budapest, 1962) – Törökbálint
 Virágné Horváth Erzsébet (Szombathely, 1940) – Békéscsaba

Az Új versek összeállítás szerzőinek adatait lásd a versközléséknél

Bárka 2006/2.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Telefon: 66/530-206; 66/454-354/106. E-mail: barka@bmk.hu. Internet: www.bmk.iif.hu/barka

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Ambrus Zoltán (elnök), Banner Zoltán,

Cs. Tóth János, Erdmann Gyula, E. Szabó Zoltán, Timár Judit.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),

†Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 1800 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni. Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszbortékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Az előző számunk tartalmából

Bogdán László, Határ Győző, Iancu Laura, Győrei Zsolt, Nagy Zopán,
Nádasdy Ádám, Tandori Dezső versei

Király Levente, Miklya Luzsányi Mónika, Poós Zoltán prózája

Bán András Bukta Imre kortárs művészetéről

„Levelezéseink” összeállításban

Balogh Tamás Kosztolányi és a békéscsabai Tevan család kapcsolatát
dolgozta fel

Erdész Ádám a Kner Imre és Szabó Lőrinc levelezéséről írt

Csibra István a gyulai Simonyi Imre és Márai Sándor levelezését
elemezte

Bakó Endre Lajtha László és Mariay Ödön kapcsolatáról

Szilágyi Miklós Supka Mannára emlékezett leveleivel

Láng Gusztáv kritikája Bogdán Lászlóról, Koncz Tamás Grendel Lajosról,
Darvasi Ferenc Háy Jánosról, Babosi László Jánosi Zoltánról

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, töltsse ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Báрка előfizetés! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot példányban.

Név:

Lakcím: